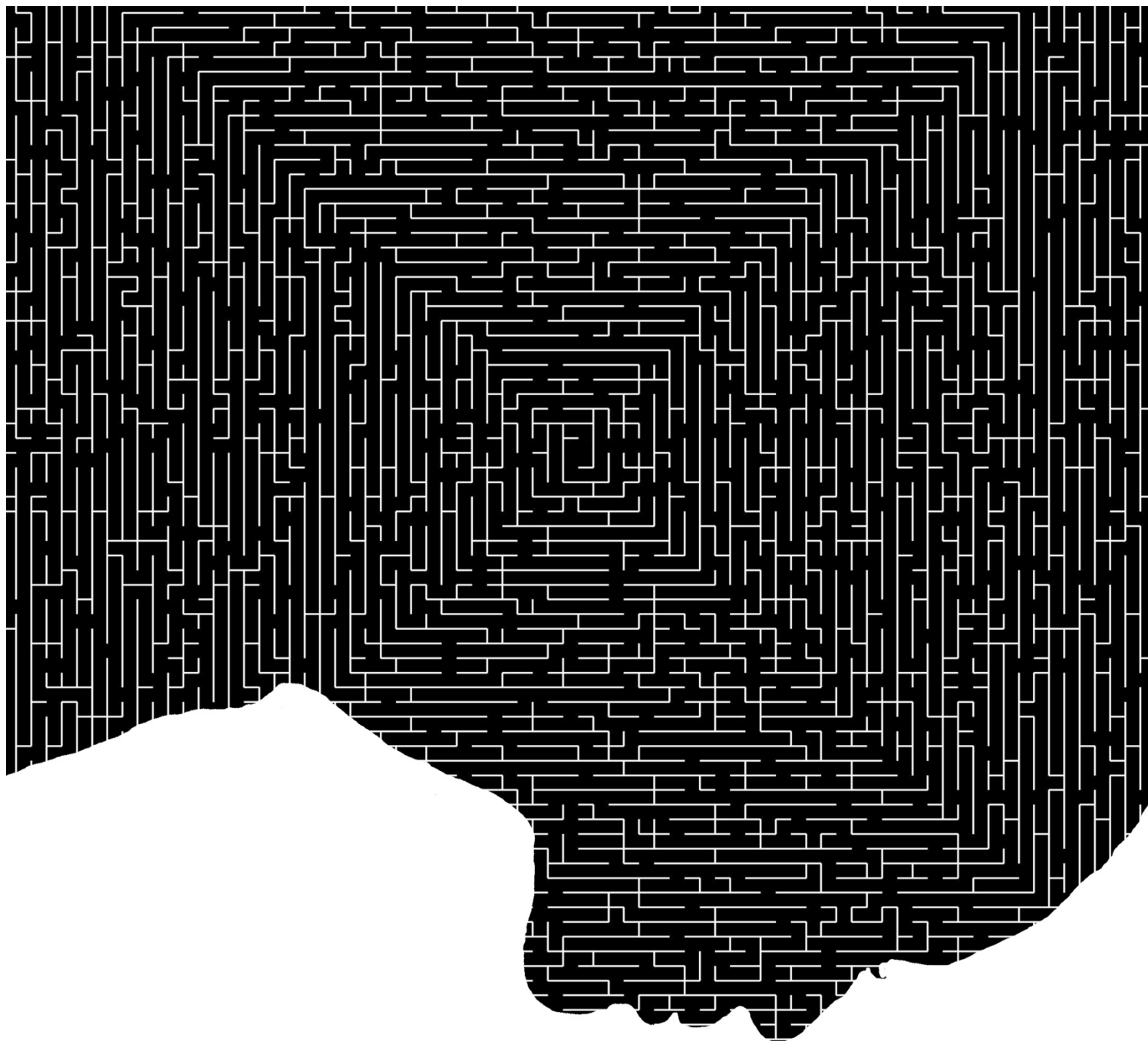

De lange weg naar vrijheid

Veranderende leefomstandigheden van Curaçaose
slaafgemaakten in de periode 1795 - 1863

Tessa Hofland, 411330

Master Geschiedenis van Nederland in een Mondiale Context

Erasmus Universiteit, schooljaar 2015/2016

Eerste lezer: Prof. dr. Alex van Stipriaan

Tweede lezer: Prof. dr. Gijsbert Oonk

Tessa Hofland

tessahofland@live.nl

411330

Master Geschiedenis van Nederland in een Mondiale Context

Erasmus Universiteit, schooljaar 2015/2016

Eerste lezer: Prof. dr. Alex van Stipriaan

Tweede lezer: Prof. dr. Gijsbert Oonk

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4
Inleidende hoofdstuk.....	5
Inleiding.....	5
Onderzoeksvragen	6
Theoretische concepten	7
Historiografie en wetenschappelijk debat.....	8
Bronnen	16
Onderzoeksmethodes	18
Opbouw	18
Hoofdstuk 1. De opstand van 1795 & de veranderingen voor de slaafgemaakten	20
1.1. Curaçaose basis voor een revolutie.....	20
1.2. De opstand	28
1.3. Veranderingen na de opstand	32
1.4. Conclusie.....	34
Hoofdstuk 2. 1795-1814, tot de afschaffing van de slavenhandel	36
2.1. Orangisten, patriotten en Britten op Curaçao	36
2.2. 'Onveranderde harten'	42
2.3. Veranderingen Curaçaose slaafgemaakten	44
2.4. Conclusie.....	47
Hoofdstuk 3. 1814-1834/48, geen slavernij meer op de omringende Britse en Franse eilanden.....	49
3.1. Kortstondige, vernieuwde economische hoop	49
3.2. Afschaffing in Brits en Frans West-Indië	53
3.3. Systeem boven menselijkheid	55
3.4. 'Een onomkeerbaar proces'	68
3.5. Conclusie.....	70
Hoofdstuk 4. De discussie over afschaffing van de slavernij in Nederland	72
4.1. Afschaffing onvermijdelijk	72
4.2. Ruimte voor menselijkheid in de afschaffingsdiscussie?	74
4.3. 'Emancipatie zonder visie'	78
4.4. Conclusie.....	79
Hoofdstuk 5. 1848-1863, op weg naar het einde van de slavernij.....	81
5.1. Omstandigheden op Curaçao	81
5.2. Afschaffingsbeweging op Curaçao.....	83
5.3. Veranderingen voor de slaafgemaakten.....	85
5.4. Conclusie.....	91
Hoofdstuk 6. Conclusie	93
Bronnenlijst.....	97
Literatuur	97
Primaire bronnen	102

Voorwoord

Het voorwoord is de ruimte om mensen te danken voor hun steun en die ruimte neem ik dan ook graag. Vele koppen koffie, nog meer mokken thee, wat glazen wijn, soms wat sterkers, maar vooral kreeg ik heel veel bemoedigende woorden. Iedereen die deze woorden sprak, weet dat ik ze ontzettend waardeer, maar toch kan het geen kwaad deze dank uit te spreken. Geliefden, familie, vrienden, of het nu een enkele, korte bemoediging was of constante steun van dichtbij of veraf, iedereen ontzettend bedankt!

Zonder professor Alex van Stipriaan had ik dit onderwerp niet kunnen onderzoeken. In de eerste plaats omdat het één van zijn onderzoeksvoorstellen was nadat ik had aangegeven deze masterthesis te willen schrijven binnen het thema Caribische geschiedenis. Zeker niet in de laatste plaats omdat ik niet weet of het onderzoek gelukt zou zijn zonder zijn hulp en steun. Het spijt mij haast tegenover alle andere geruststellende woorden, maar als ze van professor Van Stipriaan kwamen, was het effect mogelijk groter.

Inleidende hoofdstuk

Inleiding

“De Antillen zijn stoutmoediger. Zij vieren niet 1 juli als dag van de vrijheid. Zij vieren in augustus dat de slaven hun eigen leven wilden leiden. Zij vieren 17 augustus. Dit is de dag dat Tula in 1795 de grote slavenopstand begon. De dag dat slaven zelf besloten vrij te zijn. Dat is een reden om te vieren.” Het zijn de woorden van de voormalige Curaçaose minister van Cultuur, Rubia Bitorina, op 1 juli 2013. In haar speech vergelijkt zij de 1 juli viering van Suriname met die van Curaçao, waar op 1 juli helemaal niets gevierd wordt. Normaliter wordt de afschaffing van de slavernij niet eens herdacht op Curaçao¹, alleen in 2013, 150 jaar na de afschaffing, is hierop een uitzondering gemaakt. Het citaat geeft aan hoe belangrijk de slavenopstand van 1795 nog steeds is voor Curaçao. Voor Curaçaoënaars is 17 augustus 1795 het begin van het einde van de slaventijd. De weg naar de officiële afschaffing zou nog vele jaren duren. Pas op 1 juli 1863 was het zo ver en werd de slavernij daadwerkelijk afgeschaft. Over de rol van slaafgemaakten in het abolitieproces op Curaçao is niet veel bekend. Wat is er precies veranderd op Curaçao in de jaren tussen 1795 en 1863 en wat heeft ervoor gezorgd dat de Curaçaoënaars zoveel waarde hechten aan 1795? Hierover gaat dit onderzoek.

Van een afstand lijkt het er inderdaad op dat na 1795 alle interventies gericht zijn op afschaffing van de slavernij: er wordt een verbod op de slavenhandel (1814) ingevoerd en er komt koloniale wetgeving tot stand waarin de slaafgemaakten in toenemende mate in bescherming worden genomen.² Het blijkt echter dat de slavenhandel met Afrika is afgeschaft onder druk van Groot-Brittannië en dat de uiteindelijke afschaffing van de slavernij ook door aandringen van Frankrijk en Groot-Brittannië tot stand is gekomen. Toch is de opstand van 1795 voor Afro-Curaçaoënaars belangrijker dan de Emancipatie-datum. De vraag is of die opstand wellicht zodanige ommekeer teweeg heeft gebracht dat de uiteindelijke afschaffing van de slavernij in feite onvermijdelijk is geworden en daarmee geen echte cesuur meer is geweest in het leven van de slaafgemaakten.

¹ Gert Oostindie, ‘Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao’ in: Wim Kloosters en Gert Oostindie (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, (Leiden, 2011), 1.

² Véronique André de la Porte, ‘Wanneer touwslagen niet meer volstaan..’, masterthesis Erasmus Universiteit, (2012).

Onderzoeksvragen

Ter ondersteuning van het onderzoek is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Hebben de veranderingen in de levens van slaafgemaakten op Curaçao tussen 1795 en 1863 ervoor gezorgd dat de afschaffing van de slavernij onvermijdelijk was?

Ter ondersteuning van de onderzoeksvraag zijn de volgende zes deelvragen opgesteld:

1. *Welke veranderingen hebben zich voorgedaan in de levens van slaafgemaakten op Curaçao in de periode 1795-1863?*

2. *Welke externe factoren hebben bijgedragen aan de afschaffing op Curaçao?*

Hiermee wordt verwezen naar de factoren van buiten Curaçao. Deze vraag moet helpen meer duidelijkheid te scheppen over de discussie die in Nederland heeft gespeeld, maar ook over de beschermende wetten die ten aanzien van slaven opgesteld zijn in de negentiende eeuw.

3. *Welke mensen of factoren op Curaçao in de periode 1795 – 1863 zijn direct van invloed geweest op het afschaffingsproces? Wie heeft zich ingezet voor betere leefomstandigheden voor slaafgemaakten of voor de gehele afschaffing van de slavernij?*

4. *Hoe zagen de sociaaleconomische omstandigheden eruit op Curaçao tussen 1795 en 1863?* Het gaat hierbij niet louter om de sociaaleconomische omstandigheden voor slaafgemaakten, maar om de omstandigheden van de verschillende sociale klassen op het eiland. Het onderzoek in deze thesis richt zich op de slaafgemaakten, maar bredere kennis van het leven op Curaçao is hiervoor van belang. Het helpt bij het verkrijgen van inzicht in de verhoudingen tussen de verschillende klassen. Het aantal slaafgemaakten dat de vrijheid krijgt, neemt toe op Curaçao in de achttiende en de negentiende eeuw. Deze vrijmaking wordt ook wel ‘manumissie genoemd’.³ Manumissies hebben een grote rol gespeeld in de levens van slaafgemaakten.⁴ Vandaar dat de volgende deelvraag is opgenomen in dit onderzoek:

5. *Welke rol hebben manumissies gespeeld in de veranderingen tussen 1795 en 1863?*

In de achttiende eeuw zijn diverse slavenopstanden op Curaçao, maar in 1800 vindt de laatste plaats. Vandaar deze laatste onderzoeksvraag:

³ Han Jordaán, *Slavernij en vrijheid op Curaçao, de dynamiek van een achttiende-eeuws Atlantisch handelsknooppunt*, (Leiden, 2012), 55 - 63.

⁴ Jordaán, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 55 - 63.

6. *Hoe kan het gebrek aan slavenopstanden op het negentiende-eeuwse Curaçao worden verklaard?*

Theoretische concepten

In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen de begrippen ‘afschaffing’ en ‘emancipatie’. Afschaffing wordt gebruikt voor de beschrijving en analyse van het sociaal-politieke proces rond de afschaffing van de slavernij, zoals bewerkstelligd en ervaren door de blanke elite. Dit proces kende hoogtepunt in de jaren 1850 en kwam tot een einde in 1863 en speelde zich voornamelijk in Nederland af. Emancipatie wordt gebruikt voor de beschrijving en analyse van het proces van (zelf)bevrijding in de Caribbean zoals bewerkstelligd en ervaren door de zwarte bevolking. 1 juli 1863 is in de emancipatie zeker een mijlpaal, maar het proces is hier niet begonnen en niet gestopt.⁵ Aan het gebruik van of ‘emancipatie’, of ‘afschaffing’ is de invalshoek van het onderzoek te zien. Auteurs kiezen als het ware tussen twee mogelijke vragen voor hun onderzoek: ‘wat is er gebeurd met het systeem’ en ‘wat is er gebeurd met de subjecten van het systeem?’.⁶

Culturele, raciale en etnische hiërarchie zijn drie losse begrippen die zeer met elkaar en met mijn onderzoek verweven zijn. Het is geen geheim dat de slaafgemaakten als producten gezien worden door de Europeanen. Tot 1828 waren de slaafgemaakten voor de wet roerende goederen, pas na 1828 vielen de slaafgemaakten onder het civiele recht. In de achttiende eeuw konden slaafgemaakten voor de wet geen bezit hebben, niet trouwen en niet leren lezen of schrijven.⁷ De veranderingen in de culturele, raciale en etnische hiërarchie tussen de jaren 1795 en 1863, of vooral de veranderingen die hiermee samengaan zijn belangrijk voor dit onderzoek.

De overtuiging bestaat op Curaçao dat de afschaffing van de slavernij een bottom-up beweging is.⁸ De grote slavenopstand van 1795, onder leiding van Tula, zou het begin van het einde zijn.⁹ De slaafgemaakten hadden hun eigen vrijheid bevochten, zo wordt

⁵ Alex van Stipriaan, ‘Disrupting the Canon: the Case of Slavery’, in: *Beyond the canon: History for the twenty-first century*, Maria Grever en Siep Stuurman, (2007), 207.

⁶ Van Stipriaan, ‘Disrupting the Canon: the Case of Slavery’, 205-219.

⁷ Alex van Stipriaan, ‘De achterkant van Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap, Nederland en zijn slavernijverleden’, *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, volume 29, (2005).

⁸ A.F. Paula, ‘Vrije’ Slaven, (Zutphen, 1993), 13.

⁹ Oostindie, ‘Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao’, 2.

geloofd, en zo was een domino-effect met onder andere de afschaffing als gevolg opgang gebracht.

Historiografie en wetenschappelijk debat

De wetenschappelijke interesse voor het koloniale verleden en de slavernij is iets uit het postkoloniale tijdperk.¹⁰ Niet dat historici hiervoor het slavernijverleden bewust verzwegen, maar het was aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw een toegedeekt onderwerp. De pers besteedde jaarlijks op 1 juli aandacht aan de afschaffing, maar de focus lag in deze berichten niet op de onmenselijkheid van het systeem. De artikelen richtten zich meer op de vrijmaking en de diepe dankbaarheid hiervoor van de zwarte bevolking aan het Oranjestad. Wanneer dieper werd ingegaan op de slavernij, dan was dit met een zeer Nederlandse en positieve blik. In 1953 stelt historicus Menkman in een essay dat Afrikanen bij uitstek geschikt waren voor het zware werk op de suikerplantages. Hij ontkent niet dat de Nederlandse slavenhandel en slavernij wreed, meedogenloos en gewelddadig was, maar door de Nederlandse zending en missie waren de slaafgemaakten toch voorbereid op hun vrijheid. Door de Europese, blanke leiding had het slavernijverhaal toch een goed einde. 'Kortom, er zijn vreselijke dingen gebeurd, maar tel uw –witte- zegeningen', zo vat Van Stipriaan de conclusie van Menkmans essay samen.¹¹

Kenmerkend voor Menkman's essay is dat hij de Nederlandse rol in het slavernijstelsel centraal stelt, niet het leven van de slaafgemaakten. Vergelijkende studies uit die tijd naar het koloniale verleden van omringende Europese landen en de discussie daar over de afschaffing van de slavernij zijn lang zeer eurocentrisch geweest.¹² Een voorbeeld hiervan is het essay van Marijke Gijswijt, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem; de abolities door Engeland, Frankrijk en Nederland'. Hierin vergelijkt Gijswijt de verschillende opmarsen naar de afschaffing van het slavernijstelsel. Het sociale aspect uit het essay gaat niet over de sociale omstandigheden in de koloniën, maar in Engeland, Frankrijk en Nederland.¹³

¹⁰ Van Stipriaan, *'Disrupting the Canon: the Case of Slavery'*, 205 - 211.

¹¹ Alex van Stipriaan, 'Stilte! Niet storen! De slavernij is afgeschaft', *De negentiende eeuw: documentatieblad Werkgroep 19e eeuw*, 29 (1, 2005), 55.

¹² Van Stipriaan, *'Disrupting the Canon: the Case of Slavery'*, 205 - 211.

¹³ Marijke Gijswijt, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem. De abolities door Engeland, Frankrijk en Nederland', *Werkschrift 8, Geschreven, gedrukt en uitgegeven op het Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam*, (Amsterdam, 1975).

*Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*¹⁴, onder redactie van Gert Oostindie, is een recenter voorbeeld van een publicatie over de vertraagde afschaffing in Nederland. Engeland schafte de slavernij dertig jaar eerder af dan Nederland en ook Frankrijk was met vijftien jaar verschil, beduidend eerder.¹⁵ De diverse bijdragen in *Fifty years later* zijn geïnspireerd op Seymour Drescher's essay over de relatie tussen het Nederlands kapitalisme en de afschaffing van de slavernij. Drescher stelt dat de breed geaccepteerde verklaring dat Nederland laat was met de industriële revolutie, daarmee het industriële kapitalisme en daarom laat was met de afschaffing van de slavernij niet voldoende is. Slavernij paste niet in het nieuwe economische systeem waarin Engeland het voortouw nam in de negentiende eeuw, maar Drescher laat zien dat deze verklaring niet voldoende is voor Nederland. De koning en de regering probeerde Nederland in oude glorie te herstellen en slavernij onderdeel was van deze glorie. De afschaffing van de slavernij was simpelweg geen discussiepunt.¹⁶

De meest recente ontwikkeling in het onderzoeksveld omtrent het slavernijverleden is dat de slaafgemaakten niet meer hoofdzakelijk als lijdend voorwerp gezien worden. De slavernij is niet langer meer een verschijnsel dat de slaafgemaakten is overkomen, maar ze worden nu gezien als *agents of change*. Zij hadden zelf ook invloed op hun geschiedenis en toekomst. Hiermee is de afschaffingsgeschiedenis niet langer een louter Europese aangelegenheid, maar krijgt het een Caribische dimensie. Langzaam wordt duidelijk hoezeer de slaafgemaakten het slavernijsysteem ondermijnde en hoe zij de afschaffingsdruk verhoogde. Het gehele karakter van de abolitie verandert doordat het meer een formele bevestiging wordt van een ontwikkeling die in het Caribisch gebied in werking is gezet. Opmerkelijk is – al is dit nog niet systematisch onderzocht – hoezeer de toenemende dreiging van onrust onder de slaafgemaakten een argument was om daadwerkelijk over te gaan op de abolitie.¹⁷ De interesse in het verhaal van de slaafgemaakten is pas van de laatste decennia, maar vooral van de afgelopen tien jaar.¹⁸ Om het inzicht in het effect te vergroten is meer onderzoek nodig. Dat de stilte van de negentiende en twintigste omtrent de slavernij doorbroken lijkt door de verschuiving

¹⁴ Oostindie, *Fifty years later*.

¹⁵ Gijswijt, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem', 27 - 28.

¹⁶ Seymour Drescher, 'The long goodbye, Dutch capitalism and antislavery in comparative perspective' in: Oostindie, *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, 29 - 53.

¹⁷ Van Stipriaan, 'Stilte! Niet storen! De slavernij is afgeschaft', 56 - 57.

¹⁸ Van Stipriaan, *Disrupting the Canon: the Case of Slavery*, 205 - 211.

van het perspectief naar de subjecten van het systeem, is een belangrijke ontwikkeling. Meer inzicht vergroot de zichtbaarheid van dit verleden in de samenlevingen aan beide kanten van de Atlantische Oceaan.¹⁹

Curaçao gedurende de slavernij is zeker geen onbeschreven onderwerp, maar omtrent het thema 'leefomstandigheden van slaafgemaakten' bevat de bestaande literatuur een gat. De slaafgemaakten zijn een onmisbaar onderdeel van Curaçao, maar geen van de publicaties focust louter op de slaafgemaakten. Doordat de slaafgemaakten wel besproken worden, is al aanzienlijk veel informatie te halen uit de literatuur. Han Jordaan's boek *Slavernij en vrijheid op Curaçao, de dynamiek van een achttiende-eeuws Atlantisch handelsknooppunt*²⁰ (2012) gaat meer over de slaafgemaakten die hun vrijheid al gekregen hebben in de achttiende eeuw, dan over de slaafgemaakten. Deze groep gemanumitteerden nam snel toe in de achttiende eeuw op Curaçao.

Het begrip 'manumissie' komt uit het Latijn en duidt op het vrijmaken van een slaafgemaakte.²¹ *Slavernij en vrijheid op Curaçao* laat heel goed zien dat manumissies en 'vrije slaven' geen zeldzame verschijningen zijn op Curaçao: een manumissie werd vaak gebruikt als een beloning voor hardwerken en loyaliteit aan de slavenmeester. Manumissies waren een belangrijk onderdeel geweest voor het succes van het slavernijstelsel. De vrijheid was als het licht aan het einde van de tunnel. Slaafgemaakten die zich hard inzetten voor hun eigenaar –ook seksueel, als concubines– hadden een grotere kans de vrijheid te krijgen. Dit was een belangrijke drijfveer voor veel slaafgemaakten om hun arbeid te volbrengen.²²

Een ander boek dat helpt bij het schetsen van een beeld van het dagelijks leven op Curaçao is *Het Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*²³ van W. Renkema. Renkema behandelt diverse aspecten van het plantagebedrijf, maar voornamelijk de bestuurlijke, economische en technische kant van het bedrijf. De werkkrachten worden benoemd, maar vooral de bedrijfstechnische kant, de kosten, de kwantiteit wordt belicht. Een meer algemene en zeer uitgebreide beschrijving komt van de hand van Joh.

¹⁹ Van Stipriaan, 'Stilte! Niet storen! De slavernij is afgeschaft', 56 – 57.

²⁰ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao, de dynamiek van een achttiende-eeuws Atlantisch handelsknooppunt*.

²¹ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 55 – 63.

²² *Ibidem*, 55 - 63.

²³ W. Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, (Amsterdam, 1981).

Hartog: de twee delen van *Curaçao, van kolonie tot autonomie* (1961).²⁴ Het is een vrij algemene beschrijving, maar focust op de veranderingen die belangrijk zijn geweest voor het proces van kolonie tot autonomie –zoals de titel al weggeeft. Deze boeken gaan over de negentiende eeuw op Curaçao en zijn typische voorbeelden van literatuur waar puzzelstukjes informatie uit te halen zijn die helpen bij het leggen van de puzzel.

De rol van de kerk op Curaçao komt met grote regelmaat terug in publicaties. De rol van religie in de Curaçaose samenleving was ook groot: in de negentiende eeuw kenmerkte religie de verschillende segmenten van de Curaçaose samenleving. De protestanten en de joden vormden de elite en het katholicisme was voor de lagere groepen, dus ook voor de slaafgemaakten.²⁵ De kerk was jarenlang het enige onderwijzende instituut voor slaafgemaakten en voor de slavenkinderen, al doelstellingen waren achter het onderwijs discutabel. Deze situatie schetst Ronald Donk in het artikel “Welke winst kan ik van die kinderen trekken?”, *Godsdienst- en schoolonderwijs aan slavenkinderen op Curaçao 1816-1863*.²⁶ Dit beeld wordt ondersteund door onder meer Armando Lampe in ‘Slaven en kerk op Curaçao’. Lampe behandelt meerdere aspecten van het thema ‘slaven en kerk op Curaçao’, maar de kern van het verhaal is dat de katholieke kerk geen voorstander was van de emancipatie van slaafgemaakten.²⁷

Bisschop Niewindt werd door velen gezien als een emancipator van de slaafgemaakten. Hij was immers een van de weinigen die zich inzette voor deze groep op Curaçao. Valdemar Marcha stelt in ‘Emancipatie, beeldvorming en etniciteit, nieuw leven op oude ruïnes’ dat hij echter niet de goed heiligman was die hij wel lijkt uit de verhalen. Niewindt keek neer op de slaafgemaakten. Het onderwijs en de begeleiding die de katholieke kerk aanbood, had als doel de slaafgemaakten verder te onderdrukken.²⁸ Niet alleen het beschavingswerk, ook de rol die de kerk speelde in de discussie rond de

²⁴ Joh. Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie. Deel 1 tot 1816 en deel 2 na 1816*, (1961).

²⁵ Aart G. Broek, ‘Een katholiek beschavingsoffensief, Papiamentstalige feuilletons en het moderne leven op Curaçao’ in: Henk Kleijer (ed.), *Teksten en Tekens. Cultuur, communicatie en maatschappelijke veranderingen vanaf de late middeleeuwen*, (Amsterdam, 1992), 119 – 124.

²⁶ Ronald Donk, “Welke winst kan ik van die kinderen trekken?”, *Godsdienst- en schoolonderwijs aan slavenkinderen op Curaçao 1816-1863* in: Aspha Bijnaar, (red.), *Kind aan de ketting, opgroeien in slavernij toen en nu*, (Amsterdam, 2010), 86 – 95.

²⁷ Armando Lampe, ‘Slaven en kerk op Curaçao’ in: Armando Lampe (ea.), *De kracht van ons erfgoed*, (1991), 4 – 43.

²⁸ Valdemar Marcha, ‘Emancipatie, beeldvorming en etniciteit, nieuw leven op oude ruïnes’ in: Rose Mary Allen, Coen Heijes, Valdemar Marcha (red.), *Emancipatie en acceptatie, Curaçao en Curaçaoënaars, beeldvorming en identiteit honderdveertig jaar na de slavernij*, (Amsterdam, 2003), 51 - 60.

afschaffing was weinig eervol.²⁹ De kerk was nooit de doorslaggevende factor in de emancipatiediscussie.³⁰ Toch zette Niewindt zich wel in voor de katholieken en dus de slaafgemaakten. Renkema laat in *Een leven in de West; Van Raders en zijn werkzaamheden op Curaçao*³¹ zien dat de bisschop met grote regelmaat botste met het bestuur van Curaçao als het ging om onder meer onderwijs voor de slaafgemaakten. *Emancipatie en emancipator*, van C. CH. Goslinga, gaat over de leefomstandigheden van slaafgemaakten vanuit een bestuurlijke invalshoek: het gaat niet zozeer over de leefomstandigheden van slaafgemaakten, maar over de veranderende politieke en economische situatie in West-Indië. Hierin wordt nog een andere voorvechter van de slaafgemaakten benoemd: pater Stöppel.³² *Emancipatie en emancipator* maakt zeer duidelijk hoe weinig aandacht gegeven is in de negentiende eeuw aan de belangen van de slaafgemaakten. Goslinga laat zien dat religie de slavenhandel niet heeft belemmerd. In de zeventiende eeuw zou het gezegde 'Jezus Christus is goed, maar de handel is beter' hebben bestaan op Curaçao.³³

De gesegmenteerde Curaçaose samenleving is het onderwerp van een publicatie van Römer³⁴ en een boek van H. Hoetink. In dit boek, *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving*³⁵, geeft Hoetink een beeld van de verschillende sociale lagen op Curaçao, tot en met de negentiende eeuw. De drie hoofdstukken gaan: over de blanken, over de slaafgemaakten en de vrijgelatenen, en over het contact tussen deze twee groepen. Deze indeling schetst het gemaakte onderscheid al in de sociale klasse. Römer trekt het onderwerp breder in *Korsow, een sociologische verkenning van een Caribische maatschappij*. Hij kijkt in dit boek naar de gehele samenleving op Curaçao tot aan de twintigste eeuw aan toe. Zowel in de beschrijving van 'het oude patroon'³⁶, als in de beschrijving van de 'huidige samenleving'³⁷ komt het slavernijverleden van Curaçao terug.

²⁹ J.P. Siwipersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)*, (Groningen/Castricum, 1979), 77 – 80.

³⁰ Gert Oostindie, (ed.), *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, (Leiden, 1995), 148.

³¹ W. Renkema, *Een leven in de West; Van Raders en zijn werkzaamheden op Curaçao*, (Leiden, 2009).

³² Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 62 – 64.

³³ *Ibidem*, 19 – 20.

³⁴ R.A. Römer, *Korsow, een sociologische verkenning van een caribische maatschappij*, (Willemstad Curaçao, 1976).

³⁵ H. Hoetink, *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving* (1974, vierde druk).

³⁶ Römer, *Korsow, een sociologische verkenning van een caribische maatschappij*, 39.

³⁷ *Ibidem*, 52.

Dat de grote slavenopstand van 1795 impact heeft en heeft gehad, wordt zeker erkend in de bestaande literatuur. A.F. Paula zegt in *'Vrije' Slaven*³⁸ heel stellig dat de gebeurtenissen van 1795 de toenmalige situatie onhoudbaar maakten. Het doel – vrijheid – werd niet behaald, maar verandering kon niet uitblijven. 'Nauwelijks enkele weken na de opstand' werden 'verzachtende besluiten' afgekondigd.³⁹ Zo werd de zondag ook voor slaafgemaakten een vrije dag.⁴⁰ Over de grote slavenopstand verschenen door de jaren heen al diverse publicaties, maar ook als de slavenopstand niet het hoofdonderwerp is, wordt het onderwerp benoemd. Voor zijn boek *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*⁴¹ heeft Cornelis Goslinga 1795 als beginpunt gekozen, maar hij wijdt niet uitgebreid uit over de rebellie. Hetzelfde gaat op voor *De bewoners van Curaçao vijf eeuwen lief en leed 1499-1999*.⁴² Hierin wordt vijf eeuwen lief en leed onder de bewoners van Curaçao beschreven in 250 pagina's. De verdeling van de inhoud is vrij kenmerkend voor de bestaande literatuur: uit deze vijf eeuwen is één hoofdstuk toegewezen aan de periode 1795 – 1863. De veranderingen in de bestuurlijke situatie worden behandeld, maar ook de emancipatie en in één paragraaf wordt ook Tula en de opstand globaal beschreven.⁴³

Andere publicaties hebben een meer specifieke invalshoek rond het thema 'de grote slavenopstand'. *Van rebellie tot revolutie, oorzaken en achtergronden van de Curaçaose slavenopstanden in 1750 en 1795*⁴⁴ van Levina de Hoog is hier een voorbeeld van. Ten aanzien van de achttiende eeuw hebben Nederlandse waarnemers de conclusie getrokken dat de rassenrelaties op Curaçao vrij mild waren, zeker in vergelijking met Suriname waarover de conclusie 'wreed' klonk.⁴⁵ In zoverre dit onderscheid natuurlijk te maken is en in hoeverre een systeem van slavernij 'mild' te noemen is. De Hoog stelt dat het systeem op Curaçao mede de oorzaak is geweest voor de slavenopstand, één die niet op deze schaal plaats heeft kunnen vinden in Suriname. De gehele gesegmenteerde

³⁸ Het onderzoek in *'Vrije' Slaven* gaat verder over Sint-Maarten, maar is in de intentie te vergelijken met het onderzoek dat ik over Curaçao heb gedaan.

³⁹ A.F. Paula (ed), 1795, *De slavenopstand op Curaçao, een bronnenuitgave*, (Curaçao, 1974), 13.

⁴⁰ Paula, *'Vrije' Slaven*, 313 – 315.

⁴¹ Cornelis Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, (Assen/Maastricht, 1990).

⁴² F.E. Gibbes (ed), *De bewoners van Curaçao vijf eeuwen lief en leed 1499-1999*, (Willemstad, 2002).

⁴³ Gibbes, *De bewoners van Curaçao vijf eeuwen lief en leed 1499-1999*, 86 – 93.

⁴⁴ Levina de Hoog, *Van rebellie tot revolutie, oorzaken en achtergronden van de Curaçaose slavenopstanden in 1750 en 1795*, (1983).

⁴⁵ De Hoog, *Van rebellie tot revolutie*, 12.

samenleving van Curaçao droeg hieraan bij. De verschillende segmenten van de samenleving waren zo gescheiden van elkaar dat de Nederlanders compleet verbaasd waren als een opstand uitbrak.⁴⁶

Tula en 'zijn' grote slavenopstand van 1795 wordt langzaam, maar zeker meer bekend. *De slavenopstand op Curaçao, een bronnenuitgave* onder redactie van A.F. Paula over 'de slaaf Thoela'⁴⁷ is nog steeds voor veel publicaties de basis voor beschrijvingen over de slavenopstand of Tula. Zo ook bij het in 2009 verschenen *Tula, slavenopstand van 1795 op Curaçao*⁴⁸, onder redactie van A. Cain. Hierin is niet alleen het verhaal van de opstand opgeschreven, maar de impact en het belang van dit erfgoed komt ook naar voren. De veranderingen die de opstand met zich meebracht, maar vooral het belang van een eigen voorbeeld, een inspirerende leider hebben en het zelf opstaan tegen ongelijkheid.⁴⁹ De veranderingen die de opstand teweegbracht, komen nog steeds vaak terug in de literatuur over 1795. *From slave revolution to slave laws* gaat niet specifiek over Curaçao, maar zoals de titel al aangeeft, gaat het boek wel over de veranderingen. Al laat *From slave revolution to slave laws* tegelijkertijd zien dat een overgroot deel van deze publicaties over Tula en de opstand aan de oude kant is. Paula spreekt in *From slave revolution to slave laws* uit 1976 van 'a most significant negro revolution'.⁵⁰ Vernieuwde interesse kan dus zeker geen kwaad, want dit soort taalgebruik is nogal gedateerd anno 2016. Gelukkig is die interesse gewekt, al is het nog met mate. Wim Kloosters en Gert Oostindie hebben in 2011 het boek *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*⁵¹ uitgebracht. Hierin uiteraard aandacht voor de opstand van 1795, maar ook voor andere ongeregeldeheden op Curaçao en in omringende gebieden en hun effecten op het eiland.

Naar de veranderende slavenwetten op Curaçao kijkt Véronique André de la Porte voor haar masterthesis 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan...'. Zij beschrijft niet alleen de ingevoerde reglementen na de opstand 1795, maar alle veranderende slavenwetten tot aan de afschaffing van de slavernij. Door alle slavenreglementen te vergelijken, wordt goed duidelijk dat het reglement van 1795 de basis blijkt voor de

⁴⁶ De Hoog, *Van rebellie tot revolutie*, 37 – 38.

⁴⁷ De schrijfwijze 'Tula' is nergens teruggevonden, maar het is wel de manier van schrijven die vandaag de dag wordt gebruikt. Zie: Paula, *1795 De slavenopstand op Curaçao*, 9.

⁴⁸ A. Cain (red.), *Tula, slavenopstand van 1795 op Curaçao* (2009).

⁴⁹ Don Martina, 'bevrijd, maar nog steeds geketend?', in: Cain, *Tula, slavenopstand van 1795 op Curaçao*, 13 – 14.

⁵⁰ Paula, *From slave revolution to slave laws*, 1.

⁵¹ Gert Oostindie en Wim Klooster (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, (Leiden, 2011).

latere reglementen.⁵² Dit wil nog niet zeggen dat de wetten ook nageleefd werden en dat zij een positief effect hadden op de levens van slaafgemaakten, dit ontbrak tot dus ver nog in de literatuur.

Tot voorkort had de meerderheid van de Nederlanders geen flauw benul van het Nederlandse slavernijverleden. Dat verandert in een aanzienlijk tempo.⁵³ Dit gaat samen met veranderingen van de laatste decennia op het wetenschappelijke vlak; langzaam komt de interesse voor het slavernijverleden, al was dit jarenlang zeer eurocentrisch. Het onderzoeksveld schuift uiteindelijk langzaam naar de Caribbean en diens inwoners.⁵⁴ Met de nadruk op langzaam, want nog steeds is hier veel ruimte voor meer onderzoek. Deze masterthesis is een uitbreiding van de emancipatiebeweging binnen het wetenschappelijke debat, waar jarenlang de nadruk heeft gelegen op de afschaffing.⁵⁵ Eerder in dit inleidende hoofdstuk is al aangegeven dat tussen deze twee 'emancipatie' en 'afschaffing' een aanzienlijk verschil zit. Dit onderzoek draagt bij aan de veranderende invalshoek in de geschiedschrijving: niet meer wat is er gebeurd met het systeem, maar wat is er gebeurd met de subjecten van het systeem. Het onderzoek voor deze thesis focust op de subjecten van het slavernijsysteem in Curaçao

In het academische debat is er vraag naar meer onderzoek over het slavernijverleden. Maandag 21 december 2015 is tijdens een symposium van Netwerk Slavernijverleden nog gesproken over het belang van meer onderzoek. Bij het onderzoek voor deze thesis ligt het innovatieve bij het bestuderen van bronnen over Curaçao in de periode 1795 – 1863. Dit is, zoals al aangegeven, nog minimaal gedaan. Het gaat om het verkrijgen van inzichten over welke bijdragen slaafgemaakten aan de eigen emancipatie hebben geleverd. Het onderzoek valt bovendien onmiskenbaar binnen de benadering van de subaltern studies. Hierbinnen vallen onderzoeken die gaan over geschiedenissen van minderheidsgroepen, de geschiedenissen die niet terugkomen in de mainstream narratieven van een land. ⁵⁶

⁵² Véronique André de la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', masterthesis Erasmus Universiteit, (2012).

⁵³ Alex van Stipriaan, 'Dutch dealings with the slavery past; contexts of an exhibition' in: Stephan Klein, Maria Grever and Carla van Boxtel (eds.), *Tangible pasts? Questioning heritage education*, (2015), 2.

⁵⁴ Van Stipriaan, 'Disrupting the Canon: the Case of Slavery', 205 - 211.

⁵⁵ *Ibidem*, 205 - 219.

⁵⁶ Chakrabarty, Dipesh, 'Minority histories, subaltern pasts', *English Studies in Southern Africa*, (1988, 3:1) 4-15.

Bronnen

Documenten van de hand van een Curaçaose slaafgemaakte zijn tot dusver nog niet gevonden. Historische bronnen óver de slaafgemaakten daarentegen wel, maar ook niet in overvloed. De momenten waarop het ministerie van Koloniën in Nederland interesse toonde in de slavenbevolking, zijn terug te zien aan als de toenmalige gouverneur genoodzaakt was over de slaafgemaakten te berichten. Dergelijke geschreven overheidsbronnen zijn de bronnen die onderzocht zijn voor deze thesis. Deze liggen in het Nationaal Archief in Den Haag en zijn –zeer slecht leesbaar- te raadplegen via microfiche. Deze bronnen bestaan uit documenten van de koloniale overheid: rapporten, journalen, veilingregisters, briefwisselingen over de afschaffing van de slavernij en diversen brieven, memories en aantekeningen uit de geheim verballen van het ministerie van Koloniën. De besprekingen en briefwisselingen over de afschaffing zijn gedurende de slavernij strikt geheim.

De documenten zijn zakelijk en bestuurlijk van aard, terwijl dit onderzoek juist niet gaat over de bestuurlijke kant. Door het gebrek aan persoonlijke overleveringen moest uit dergelijke zakelijke bronnen stukjes informatie gehaald worden. Dit was een uitdaging, omdat de bronnen nooit waren geschreven voor lezers bijna twee eeuwen later. Zo werd regelmatig verwezen naar eerdere brieven, rapporten of gesprekken, en als hier al een datum en een verdere aanduiding over bijvoorbeeld een geheim verbaal bijstond, dan is het niet vanzelfsprekend dat deze ook te vinden is onder die aanduiding. Genummerde en gedateerde dossiers werden soms op latere momenten samengevoegd met andere dossiers.

Het zoeken naar vermeldingen van slaafgemaakten was in diverse inventarissen als zoeken naar een speld in een hooiberg. In de jaren na 1816 werd in het bestuur op Curaçao enkelen veranderingen doorgevoerd, daarnaast werd vanuit Nederland getracht om de economie te stimuleren. In de journalen van de nieuwe gouverneur kwamen de slaafgemaakten niet terug. Het is verbazingwekkend hoe de meerderheid van de bevolking zo genegeerd werd door het bestuur. Uitzonderingen zijn te vinden in de journalen, maar als een slaafgemaakte genoemd werd, dan betrof dit bijvoorbeeld een criminele zaak. De slaafgemaakte en diens leefomstandigheden werden niet benoemd. Dit gebrek aan bronnen is veelzeggend: het is een indicator van de prioriteit die de leefomstandigheden hadden en hoeveel aandacht voor onder meer controle op de naleving van de slavenreglementen was. Voor beide was dit zeer weinig. Voorbeelden

van journalen waarin de slaafgemaakten niet genoemd werden, komen terug in dit onderzoek. In dat geval wordt één inventarisnummer genoemd als voorbeeld, oogkas zijn hier mogelijk twintig nummers voor onderzocht. Het is niet ongebruikelijk dat in historisch onderzoek meer bronnen bekeken zijn, dan wordt vermeld in de uiteindelijke publicatie. Voor dit onderzoek geldt dit zeker, maar de bronnen hebben onmiskenbaar bijgedragen aan de vorming van het beeld over de toenmalige tijd op Curaçao.

Een andere bemoeilijkende factor is de sterk afnemende aandacht voor het eiland Curaçao, diens economie en diens bevolking. Doordat de economie van Curaçao niet sterk verbeterd en niet meer de goudmijn van weleer wordt, verslapt de aandacht. Door de jaren heen is de verschuivende aandacht voor Curaçao te zien. Oost-Indië wordt in de indexen meer en meer genoemd en Curaçao minder. In geheim verballen van de jaren 1850 wordt Curaçao genoemd, maar Suriname des te meer. Hier is een plantage-economie en dus is hier een groter economisch risico door de naderende abolitie. Daarnaast is de onrust onder de Surinaamse slaafgemaakten groter dan onder de slaafgemaakten van Curaçao en dit is weer een regelmatig terugkerend onderwerp.

Dit zijn de bekeken inventarissen:

- 1.05.06 - Verspreide West-Indische Stukken
- 1.05.12.01 - OAC Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828
- 1.05.12.02 - Nieuw archief Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1845
- 2.10.01 – Ministerie van Koloniën tot 1849
- 2.10.02 - Ministerie van Koloniën 1850 - 1900
- 2.01.28.01 - West-Indisch Comité
- 2.01.28.02 - Raad der Amerikaanse bezittingen
- 2.01.28.03 - Ministerie van Koophandel en Koloniën: West-Indie
- 2.10.32 - Staatscommissie Slavenemancipatie 1853-1856

Hierbinnen heb ik een aantal documenten geselecteerd, allereerst die over Curaçao gingen. Documenten van voor 1815 waren vrij schaars en de journalen van hierna gingen over vele onderwerpen, maar niet over de slaafgemaakten. Bestandsdeel 4255 uit inventaris 2.10.01 leverde veel aanknopingspunten op doordat in een document hieruit verwezen werd naar diverse documenten over de slavernij op Curaçao in de eerste helft van de negentiende eeuw. Voor het tweede deel van de negentiende eeuw heb ik alle documenten over Curaçao bekeken uit 2.10.32, Staatscommissie

Slavenemancipatie 1853-1856, en verder heb ik enkele ijkjaren gekozen: 1848 (afschaffing slavernij in Frankrijk), 1854 (het jaar nadat gezegd was door de minister van Koloniën dat de afschaffing van de slavernij onvermijdelijk was) en 1857 (nieuw slavenreglement op Curaçao).

De bronnen zullen de puzzelstukjes informatie uit de literatuur aanvullen en de situatieschets over het leven van de slaafgemaakten zo completer maken. Het eerste hoofdstuk is hierin een uitzondering: over Tula en de grote slavenopstand van 1795 bestaat voor mijn onderzoek voldoende secundaire literatuur, zoals al gemeld in de historiografie. Op deze bronnen zal het eerste hoofdstuk gebaseerd worden.

Onderzoeksmethodes

Het onderzoek voor deze thesis is kwalitatief. De ondersteunende onderzoeksmethode is *reading against the grain*, deze methode is speciaal geschikt voor tekstonderzoeken. De verhouding tussen tekst en context is namelijk niet los van elkaar te zien.⁵⁷ *Reading against the grain* wordt gebruikt om het overheersende narratief weg te filteren en om meer te leren over onderdrukte groepen op basis van bronnen van de dominante groep. Deze methode help bij het vinden van alternatieve stemmen en perspectieven in bronnen en helpt tegelijkertijd bij het reflecteren op de dominante, historische ideeën.⁵⁸ Op deze manier heb ik de onderzoeksmethode ook gebruikt, als een constante herinnering dat ik niet de producten van de bron onderzocht, maar een groep die geen geschreven bronnen kon producten.

Dit onderzoek is een kwalitatieve inhoudsanalyse. Hierbij gaat het om het interpreteren van de tekst en dit sluit aan bij *reading against the grain*. De achterliggende gedachte van een tekst is namelijk van groot belang.⁵⁹

Opbouw

Deze thesis is chronologisch opgebouwd, zo worden de veranderingen sneller duidelijk. Het eerste hoofdstuk gaat over de opstand van 1795, het tweede hoofdstuk over de

⁵⁷ Maaïke Meijer, *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*, (Amsterdam, 1996) in Willemse, 'One foot in heaven', 30.

⁵⁸ Karin Willemse, 'One foot in heaven', *Narratives on gender and islam in Darfur, West-Sudan*, (Leiden, 2001), 26.

⁵⁹ Chakrabarty, Dipesh, 'Minority histories, subaltern pasts', *English Studies in Southern Africa*, (1988, 3:1) 4-15.

periode 1795 - 1814, het derde over de jaren 1814 – 1834/1848. Het vierde hoofdstuk is een uitzondering, want deze gaat over de de afschaffingsdiscussie in Nederland. Het vijfde hoofdstuk gaat over de laatste jaren van het onderzoek: 1848 – 1863. De hoofdstukken zijn gescheiden door gebeurtenissen van grote impact: in 1814 kwam Curaçao weer in Nederlandse handen en Nederland schafte de slavenhandel af, in 1834 schafte Engeland de slavernij af en in 1848 schafte Frankrijk de slavernij af.

Hoofdstuk 1. De opstand van 1795 & de veranderingen voor de slaafgemaakten

Op 17 augustus 1795 begon op Curaçao de grote slavenopstand begonnen, zoals reeds vermeld. Dit hoofdstuk zal een beeld schetsen van die grote slavenopstand, de erfenis ervan en de veranderingen die de opstand teweegbracht voor de slaafgemaakten.

1.1. Curaçaose basis voor een revolutie

Een echte plantagekolonie was Curaçao nooit, al telde het eiland gedurende de slavernijperiode wel vele tientallen landbouwondernemingen waarop enige duizenden slaafgemaakten woonden en werkten. Het eiland was in de zeventiende en achttiende eeuw vooral een belangrijke doorvoerhaven. In 1634 veroverden de Nederlanders Curaçao op de Spanjaarden. Curaçao werd in de hierop volgende jaren omgebouwd tot een vlootbasis om Spaanse schepen en koloniën aan te vallen. Dit doel verviel in 1648 wanneer de Vrede van Munster een einde maakte aan de Nederlandse opstand, Spanje was geen vijandige mogendheid meer. In hetzelfde jaar legde de WIC zich toe op de levering van slaafgemaakten aan Brazilië en aan de Spaanse koloniën. In het vredesverdrag stond dat de Nederlanders geen rechtstreekse handel mocht drijven met de Spaanse koloniën. Curaçao kreeg hierdoor een nieuwe functie: het werd een transitoplaats waar de Nederlanders wel konden handelen met de Spanjaarden uit de koloniën.⁶⁰ In 1668 had de WIC op Curaçao een constante hoeveelheid van ongeveer drieduizend slaafgemaakten beschikbaar voor verdere verkoop.⁶¹ Aan het begin van de achttiende eeuw nam de Curaçaose slavenhandel af. Belangrijke oorzaken voor de teloorgang waren de piraten en kapers die het hadden voorzien op de Nederlandse schepen. Curaçao bleef ondanks deze aanvallen een belangrijke doorvoerhaven.⁶²

In de haven van Willemstad, Curaçao, arriveerde meer dan alleen goederen en slaafgemaakten, ook ideeën en opvattingen kwamen met de schepelingen mee. Door het contact met zeelui van Noord- en Zuid-Amerika, maar ook met lieden uit het gehele Caribisch gebied kwamen de verhalen van revoluties en opstanden bij de vrijgemaakten

⁶⁰ F.E. Gibbes, 'Slaven en goederen, 1634-1795' in: Gibbes (ed), *De bewoners van Curaçao vijf eeuwen lief en leed 1499-1999*, 38 – 42.

⁶¹ Hamelberg, *De Nederlanders op de West-Indische Eilanden*, (Amsterdam, 1979), 70 in: Gibbes (ed), *De bewoners van Curaçao vijf eeuwen lief en leed 1499-1999*, 38 – 42.

⁶² Gibbes, 'Slaven en goederen, 1634-1795' in: Gibbes (ed), *De bewoners van Curaçao vijf eeuwen lief en leed 1499-1999*, 49 – 52.

en bij de slaafgemaakten.⁶³ Plantages verhuurden in de achttiende eeuw hun slaafgemaakten regelmatig aan andere partijen, voornamelijk als ambachtsman of als matroos.⁶⁴ Vanuit de Franse kolonie Saint-Domingue (het huidige Haïti) kwamen ook na de Haïtiaanse revolutie (1791-1804) nog regelmatig schepen naar Curaçao. Heel opmerkelijk was het dus niet dat de denkbeelden van de Franse revolutie ook overwaaiden naar Curaçao.⁶⁵

Binnen enkele dagen nadat de Curaçaose opstand begon, hadden zich al enige duizenden slaafgemaakten aangesloten en controleerden ze bijna de helft van het eiland. Hoe kon deze opstand zo groot worden? Hiervoor zijn diverse redenen te noemen, onder meer de indeling en verdeling van bewoners op het eiland. Curaçao telde in 1795 bijna 200 plantages⁶⁶ en enkele jaren eerder, in 1789, woonden op die plantages 12.864 slaafgemaakten. Dit was ruim de meerderheid van de bevolking. Het aantal vrije mensen van 'kleur' was met 3.714 haast gelijk aan de blanke bevolking van 3654 hoofden.⁶⁷ Op deze 200 ondernemingen liepen gemiddeld 64 slaafgemaakten rond. Aan het begin van negentiende eeuw hadden ongeveer veertig ondernemingen vijf tot negentien slaafgemaakten, 53 hadden er twintig – 99 en ongeveer dertien hadden honderd – 220 slaafgemaakten.⁶⁸ Deze groepen slaafgemaakten waren niet compleet afgezonderd van de rest van het eiland. Door de kleine omvang van Curaçao lagen de plantages dichtbij elkaar. Vanaf plantages regelmatig was contact met Willemstad, de overheid, ambtenaren, kooplieden en met vreemdelingen. Deze contacten waren voornamelijk met de planters, maar door het geringe aantal slaafgemaakten op plantages kwam deze informatie ook gemakkelijker bij hen terecht.⁶⁹ Niet alleen was het op Curaçao relatief eenvoudig voor slaafgemaakten om nieuws en ontwikkelingen mee te krijgen, bij een opstand als die van 1795 was het ook simpel om andere slaafgemaakten te betrekken doordat geen plantage compleet afgezonderd lag.

De achterliggende reden voor de grote slavenopstand van 1795 lag voor de hand:

⁶³ Gert Oostindie en Wim Klooster (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, (Leiden, 2011), vii.

⁶⁴ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 53.

⁶⁵ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao' in: Kloosters en Oostindie (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, 6.

⁶⁶ T. van der Lee, *Plantages op Curaçao en hun eigenaren (1708-1845)*, (Leiden, 1989).

⁶⁷ Wim Klooster, 'Subordinate but proud – Curaçao's free blacks and mulattoes in the eighteenth century', *Nieuwe West-Indische Gids*, Vol. 68, No. 3/4 (1994), 289.

⁶⁸ Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 339 – 343.

⁶⁹ Hoetink, *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving*, 122 – 123.

slaafgemaakten werden onmenselijk behandeld en wilden hun vrijheid. Slaafgemaakten werden niet als mensen gezien, zo mochten zij niet trouwen, geen onderwijs volgen en konden zij volgens de wet geen bezittingen hebben. Sterker nog: wettelijk gezien werden ze als goederen beschouwd en vielen dus niet onder het civiele recht.⁷⁰ Curaçao was lang bestuurd zonder specifieke wetten. In tijden van onrust werden wel reglementen en verordeningen uitgevaardigd en dit zorgde voor stabiliteit.⁷¹ Op Curaçao leefden al geruime tijd mensen in de slavernij en in 1795 vond niet de eerste slavenopstand plaats, maar wel veruit de grootste tot dusver. Door de veranderende situatie in Nederland en op Curaçao, en geïnspireerd door de opstand in Saint-Domingue kwamen de slaafgemaakten op 17 augustus in opstand tegen het leven in slavernij.⁷²

De opstand op Saint-Domingue begon in 179.⁷³ De opstandelingen namen het eiland over, de Fransen verloren de macht en velen raakten gewond of stierven. De impact was niet alleen groot voor Saint-Domingue zelf, maar voor het Caribische gebied. Curaçao bleek niet het enige eiland waar slaafgemaakten geïnspireerd raakten door deze opstand, al waren deze opstanden niet allen van dezelfde omvang als op Curaçao.⁷⁴

In 1795 waren de Curaçaose plantage-eigenaren nog steeds zelf verantwoordelijk voor het straffen van hun slaafgemaakten. In de zeventiende eeuw mochten de eigenaren hun slaafgemaakten straffen zonder grenzen, zelfs met de dood tot gevolg. Dit werd verboden aan het begin van de achttiende eeuw.⁷⁵ Plantage-eigenaren die een overtreding begingen, werden bestraft, maar kwamen vaak met een boete vrij.⁷⁶ Een slaafgemaakte die een blanke aanviel, werd over het algemeen zwaar gestraft en soms ter dood gebracht.⁷⁷ Dit verschil ging ook op bij andere misdaden. Niet-blanken werden voornamelijk veroordeeld voor het vertonen van brutaal gedrag tegenover blanken, het veroorzaken van overlast en voor stelen en heling. Eerste overtredingen werden

⁷⁰ Stipriaan, 'De achterkant van Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap', 68.

⁷¹ Han Jordaen, 'Free blacks and coloreds and the administration of justice in eighteenth-century Curaçao', *Nieuwe West-Indische Gids*, Vol. 84, No. 1/2 (2010), 69 – 80.

⁷² Oostindie en Klooster, *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, i - vii.

⁷³ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 9 – 11.

⁷⁴ David Geggus, 'slave rebellion during the age of revolution' in: Oostindie en Klooster (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, 24 – 40.

⁷⁵ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 32.

⁷⁶ Klooster, 'Subordinate but proud', 289 – 290.

⁷⁷ Jordaen, 'Free blacks and coloreds and the administration of justice in eighteenth-century Curaçao', 68 – 69.

bestraft met geseling, na een tweede maal brandmerken en geseling en na een derde keer volgde verbanning van het eiland.⁷⁸ De lijfstraffen waren niet voor overtredingen als 'verregaande luiheid', maar wel voor zwaardere overtredingen als diefstal. Onder lijfstraffen werd verstaan: zweepslagen op het naakte lichaam met de bullenpees of de roede van de Watapanaboom. Op bevel van de eigenaar of bomba, slaafgemaakte die aangesteld was als opzichter, kwam het ook voor dat een andere slaafgemaakte de straf moest uitvoeren. Dit was, zover bekend, nooit zo extreem als in omliggende koloniën waar ouders hun eigen kinderen moesten afranselen. Dat geen gebruik gemaakt werd van martelwerktuigen, nam niet weg dat de straffen streng waren, ook naar toenmalige maatstaven.⁷⁹

Op Curaçao bestonden in de achttiende eeuw verschillende typen slaafgemaakten: huisslaven, ambachtsslaven en tuin- of plantageslaven. De huisslaven stonden het dichtstbij de meester en werkten in het huis, zij hadden het relatief gezien het beste. Het was een promotie om huisslaaf te worden, een degradatie om naar de plantage gestuurd te worden. De plantageslaven stonden onder het toezicht van de bomba en werkten onder zwaardere omstandigheden. De slaafgemaakten verbouwden geen suiker, koffie en indigo omdat de omstandigheden op Curaçao niet geschikt waren. Wel verbouwden de slaafgemaakten voedsel, zoals mais, maar dit was uitsluitend voor de eigen markt.⁸⁰ Ook waren slaafgemaakten actief in het winnen van zout voor de export, al was dit door grote concurrentie geen winstgevende markt.⁸¹ De ambachtsslaven vielen tussen deze twee typen in. Zij deden diverse klussen rond het huis en plantage, maar werden door de meester ook verhuurd. Vaak mochten zij een deel van de opbrengst houden. De waarde van de slaafgemaakten zat op Curaçao niet in de productie op de plantage, maar in de slaafgemaakte zelf: slaafgemaakten werden zelf verkocht. Dit resulteerde in enigszins betere omstandigheden voor de slaafgemaakten in vergelijking met andere koloniën.⁸² Dit betekende niet dat de omstandigheden goed waren: werktijden lagen niet vast, vrije dagen bestonden niet en als er voedsel was, dan was dit eentonig. Het meest gegeten product was foenchi, een maisbrij. Als de slaafgemaakten niet in de lemen huisjes op het

⁷⁸ Jordaen, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 106 – 107.

⁷⁹ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 32.

⁸⁰ Renkema, *Een leven in de West*, 11 – 12.

⁸¹ Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 314.

⁸² Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie. Deel 1 tot 1816*, 449 – 451.

erf van het landhuis woonden, dan wel in zelfgemaakte woningen. Het geraamte van de eenkamerwoning bestond uit palen en vlechtwerk, de muren waren bedekt met een mengsel van leem en koeienmest en het dak bestond uit maisstro of palmbladeren. Was iets stuk, dan moest dat bij maanlicht gerepareerd worden; overdag werd gewerkt.⁸³ Een groot contrast met het leven van de planter die leefde in een landhuis en door zijn blanke huidskleur tot de sociale bovenlaag behoorde.⁸⁴ Relaties tussen vrouwelijke slaafgemaakten en planters waren geen zeldzame verschijning, resulterend in een groep lichtkleurde nakomelingen.⁸⁵

In de achttiende en negentiende eeuw kenmerkte religie de verschillende segmenten van de Curaçaose samenleving. De blanken, joods en protestant, vormden de elite van de samenleving. De katholieken, voornamelijk de slaafgemaakten, vormden de sociaal laagste klasse.⁸⁶ Dat de slaafgemaakten katholiek gedoopt waren, was een bewuste keuze. Waar in Suriname zending en missie onder slaafgemaakten na de achttiende eeuw nog werd tegengewerkt, werd de bekering van Curaçaose slaafgemaakten al in de zeventiende eeuw toegestaan, onder druk van de Spaanse overburen in Venezuela. Al in 1634 bezochten Spaanse priesters Curaçao voor hun missieactiviteiten, maar pas in de achttiende eeuw kwamen Nederlandse missionarissen naar het eiland. Religie was een instrument voor het in standhouden van de maatschappelijke orde, maar de blanken wilden niet een religie delen met de slaafgemaakten.⁸⁷ Het katholicisme was zo een element binnen de racistische ideologie: omdat iemand slaafgemaakt, zwart en katholiek was, was hij minderwaardig aan diens meester. Een totale scheiding bestond niet: op Curaçao waren ook rijke, blanke katholieken en arme protestanten.⁸⁸ De bekering van de slaafgemaakten leidde niet tot een totale afzwering van Afrikaanse religieuze praktijken en overtuigingen. De Afrikaanse elementen in de volksreligiositeit werden 'brua' genoemd. De opstand van 1795 begon zelfs met een religieuze rite. De opstandelingen dronken samen een bezweringswater dat ze onkwetsbaar zou maken in

⁸³ Hoetink, *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving*, 94 – 101.

⁸⁴ *Ibidem*, 17 – 20.

⁸⁵ *Ibidem*, 125 – 126.

⁸⁶ Aart G. Broek, 'Een katholiek beschavingsoffensief, Papiamentstalige feuilletons en het moderne leven op Curaçao' in: Henk Kleijer (ed.), *Teksten en Tekens. Cultuur, communicatie en maatschappelijke veranderingen vanaf de late middeleeuwen*, (Amsterdam, 1992), 119 – 124.

⁸⁷ Renkema, *Een leven in de West*, 447 – 449.

⁸⁸ Lampe, 'Slaven en kerk op Curaçao', 9 – 13.

de strijd.⁸⁹ Maar tegelijk accepteerden ze ook een priester als onderhandelaar.

Ontsnappen aan het slavernijsysteem kon op diverse manieren, waaronder vluchten. Dit klonk vele malen makkelijker dan het geweest is: het eiland had geen achterland. De enige vluchtoptie was Venezuela. De zee oversteken in kano's was een gevaarlijke onderneming, maar er waren verhalen bekend over succesvolle pogingen, zoals de 140 slaafgemaakten die in 1774 naar Coro in Venezuela waren ontsnapt.⁹⁰

De vrijheid kon ook op Curaçao verkregen worden doormiddel van manumissies. De meester schonk de slaafgemaakte in dit geval zijn vrijheid. Deze vrijheid werd vaak verleend als een beloning voor trouwe dienst en hard werken. De slaafgemaakten konden per direct vrijgegeven worden, maar een eigenaar kon de manumissie ook in diens testament opnemen. Als de betreffende slaafgemaakte gedurende het leven van diens eigenaar hard bleef werken, maakte hij kans om zo zijn vrijheid te verkrijgen. Dit kon gezien worden als een oprechte en vrome daad, maar tegelijk ook als berekende opzet om de slaafgemaakte te dwingen zich naar de regels van zijn eigenaar te schikken. Manumissies waren een belangrijk onderdeel voor het succes van het slavernijsysteem. Slaafgemaakten die zich hard inzetten voor hun eigenaar hadden een grotere kans de vrijheid te krijgen. Dit was een belangrijke drijfveer geweest voor veel slaafgemaakten om hun arbeid te volbrengen.⁹¹ Deze manumissies kwamen al decennia voor op Curaçao: in 1702 werd op de taxatielijst voor belastingaanslagen melding gemaakt van 'drie negers en twee negerinnen' die vanaf dat moment 'vrije negers' waren.⁹² Door de slechte staat van documenten voor 1722 kon niet direct worden nagegaan om hoeveel manumissies het ging, maar duidelijk werd wel dat het een regulier onderdeel was van het systeem op Curaçao.

Een derde optie was dat slaafgemaakten zichzelf vrijkochten. In juridische zin was het niet mogelijk voor een slaafgemaakte om bezittingen te hebben, maar toch konden sommigen sparen. Dit 'peculium' of spaarpotje was juridisch gezien eigendom van de meester, maar door hier niet aan te komen, werd de loyaliteit van de slaafgemaakten verstevigd.⁹³ De vrije bevolking groeide snel:⁹⁴ tussen 1741 en 1800

⁸⁹ Lampe, 'Slaven en kerk op Curaçao', 27.

⁹⁰ Wim Klooster, 'The rising expectations of free and enslaved blacks in the greater caribbean' in: Oostindie en Klooster (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, 67 – 68.

⁹¹ Jordaen, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 55 – 63.

⁹² Van der Lee, *Curaçaose vrijbrieven 1722 – 1863*, 3 – 4.

⁹³ Jordaen, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 55 – 63.

⁹⁴ *Ibidem*, 55 – 63.

kregen 2787 slaafgemaakten de vrijheid, waarvan 1612 waren vrijgekocht door zichzelf of mogelijk door een derde partij.⁹⁵

Na de verkregen vrijheid moesten de 'vrijen' voor zichzelf zorgen. Dit was een moeilijke opgave voor voormalige slaafgemaakten op hoge leeftijd. Naast zichzelf vrijkopen en vrijgemaakt worden uit dankbaarheid was er nog een optie: vrijlaten omdat de betreffende slaafgemaakte geen nut meer had. Deze oudere slaafgemaakten waren aangewezen op hulp van de overheid.⁹⁶ Ondanks de verkregen vrijheid werden vrijen nog steeds als minderwaardig gezien. Slaafgemaakten mochten bijvoorbeeld sinds 1710 niet meer de straat op na negen uur 's avonds en gemanumitteerden moesten na dit tijdstip een lantaarn bij zich hebben. Slaafgemaakten met een toestemmingsbriefje van de eigenaar waren een uitzondering. Voor blanken waren deze regels niet van toepassing.⁹⁷ Toch waren de 'vrijen' door alle lagen van de samenleving terug te vinden in de achttiende eeuw op Curaçao: van matroos tot invloedrijke koopman of plantagehouder. In de laatste decennia van de achttiende eeuw nam het wantrouwen onder de blanke bevolking ten aanzien van de vrijen meer toe. De vrijen werden afgebeeld als immoreel, maar maatregelen nemen, was niet eenvoudig. Deze groep was nodig voor een stabiele samenleving, niet alleen op het gebied van economie en ordenhandhaving, maar ook omdat de blanken bang waren voor opstanden onder de niet-blanke bevolking.⁹⁸

De rassenrelaties op Curaçao in de achttiende eeuw waren, in vergelijking met Suriname, vrij mild.⁹⁹ In zoverre dit onderscheid te maken is en in hoeverre een systeem van slavernij 'mild' te noemen is. Toch was dit 'milde' systeem op Curaçao mede de oorzaak voor de algemene slavenopstanden op het eiland, opstanden die niet op deze schaal plaatsvonden in Suriname. De verhouding Europeanen en slaafgemaakten was nooit zo scheef als in Suriname. In vergelijking zijn Curaçaose slaafgemaakten daardoor minder ver verwijderd van de plantage-eigenaar, al waren zij verre van gelijk. Suriname was in de achttiende en negentiende eeuw het rijkere gebied van de twee. Waar een slaafgemaakte inwisselbaar was in Suriname, was hij/zij voor een Curaçaose

⁹⁵ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 272.

⁹⁶ *Ibidem*, 55 – 63.

⁹⁷ *Ibidem*, 106 – 107.

⁹⁸ *Ibidem*, 221 – 222.

⁹⁹ De Hoog, *Van rebellie tot revolutie*, 12.

slaveneigenaar een kostbaar bezit. Hierdoor werd aangenomen dat de Curaçaose eigenaren hun slaafgemaakten lichamelijk minder zwaar mishandelden dan de Surinaamse collega's. Een gevolg was dat de slavenbevolking minder angst had voor de blanke overheersers.¹⁰⁰ Dit kwam tot uiting in het brutale gedrag en enkele malen in een slavenopstand.

Niet alleen de omgang met de slaafgemaakten zorgde voor een bodem voor de grote slavenopstand van 1795, de gehele gesegmenteerde samenleving droeg hieraan bij. De verschillende segmenten van de samenleving waren zo gescheiden van elkaar dat de Nederlanders compleet verbaasd waren toen de een opstand van 1795 uitbrak.¹⁰¹ Toch was deze verbazing opmerkelijk, niet alleen omdat dit niet de eerste slavenopstand was van de afgelopen decennia, maar ook omdat al voor 17 augustus veel onrust was op Curaçao. Deze onrust was vooral toe te schrijven aan de veranderende bestuurlijke situatie in Nederland, waar in het volgende hoofdstuk verderop ingegaan wordt.¹⁰² Dat bij deze onrust ook slaafgemaakten en vrije 'lieden van couleur' betrokken waren, werd verder duidelijk uit de specifieke benoeming van deze groepen in de verordening van 4 augustus 1795.¹⁰³ De vrije, niet-blanken op Curaçao hadden al een slechte naam door hun gebrek aan respect ten aanzien van de blanken en deze onrust versterkt de angst bij de blanke bovenklasse. Iedereen 'van kleur' werd verboden om samen te komen, muziek te spelen, stokken te dragen en de al eerder ingevoerde regel over op straat zijn na negen uur 's avonds werd herhaald.¹⁰⁴ Het Curaçaose bestuur had moeite de rust te bewaren. De defensie van het eiland was in een slechte staat. Op 31 december 1791 was 150 man gelegerd in fort Amsterdam en ongeveer twintig in fort Beekenburg aan de Caracasbaai. Vijf gekleurde militairen deden dienst als tamboers. Daarnaast telde het garnizoen dertig kanonnières en een ruitery van vierentwintig man. Begin 1795 was de defensie nog in armoedige staat, maar door actief mensen te werven groeide het aantal. Het garnizoen bestond toen uit vijf compagnieën en nog één compagnie artillerie. Niet veel later kwam het nieuws door dat Nederland niet langer in oorlog was met Frankrijk, omdat de Fransen het land bezette, en dat de Bataafse Republiek was uitgeroepen. Het

¹⁰⁰ De Hoog, *Van rebellie tot revolutie*, 12 – 13.

¹⁰¹ *Ibidem*, 37 – 38.

¹⁰² NL-HaNa, West-Indisch Comité, nummer toegang 2.01.28.01, inv.nr. 141A en Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 199 - 200.

¹⁰³ Smidt, Van der Lee, Schiltkamp, *West Indisch plakkaatboek*, II (1782-1816), 508 – 511.

¹⁰⁴ Karwan Fatah-Black, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', *IRSH* 58 (2013), Special Issue, 42 – 43.

gevolg was dat op Curaçao werd besloten om te bezuinigen op defensie en vijftig man van de artillerie werd ontslagen.¹⁰⁵

1.2. De opstand

“Mijne slaven zijn des morgen gekomen en weijgeren in ’t algemeenen dienste te doen wat verder haare intentie is, weet ik niet”, schreef de eigenaar van plantage Knip in het westen van Curaçao aan de gouverneur op 17 augustus 1795.¹⁰⁶ Zo begon een opstand die zich al gauw over een groot deel van het eiland verspreidde. Tula werd gezien als de leider van de opstand, maar hij deelde het leiderschap met de bomba Bastiaan Carpata en Louis Mercier.¹⁰⁷ Tula en Louis Mercier waren beiden afkomstig van Knip en eigendom van Casper Lodewijk van Uytrecht. Bastiaan Carpata was een van de slaven van kapitein Kikkert¹⁰⁸, de latere gouverneur van Curaçao. De opstand bleef niet bij alleen de slaafgemaakten van Knip: op 18 augustus verscheen het bericht dat de groep al was doorgetrokken naar plantage Sint Kruis, vandaag de dag beter bekend als Santa Cruz. De slaafgemaakten hadden aan Van Uytrecht verteld dat zij naar de gouverneur trokken om hun eisen kenbaar te maken. Zodra de gouverneur en de raad hoorden dat de opstandelingen meer slaafgemaakten betrokken raakten bij de opstand en dat zij over wapens beschikten, werd de mogelijke impact duidelijk bij de gevestigde orde.¹⁰⁹ Het ging in dit geval over de Grote Raad, die de stem van de Curaçaose elite vertegenwoordigde in het bestuur van Curaçao. De gouverneur was een bestuurder namens het moederland. Daarnaast had het eiland nog een Kleine Raad, voor de kleinere aangelegenheden.¹¹⁰

De Grote Raad besloot om een militaire eenheid te sturen van ‘14 blanke militairen, 31 vrije negers en 14 mulatten’.¹¹¹ ‘Het kwaad’ moest gestuit worden nu het nog maar in de beginfase was.¹¹² Het grootste deel van de rebellen verbleef inmiddels op Porto Mari, een van de grotere plantages in het westen van het eiland. De eerste aanval werd afgeslagen door de opstandelingen.¹¹³ Hun aantal was inmiddels flink gegroeid,

¹⁰⁵ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 179 – 181.

¹⁰⁶ Paula, 1795 *De slavenopstand op Curaçao*, 26.

¹⁰⁷ Sandew Hira, ‘de stemmen uit de bron’ in: Cain, *Tula, slavenopstand van 1795 op Curaçao*, 45.

¹⁰⁸ Paula, 1795 *De slavenopstand op Curaçao*, 198.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 28 – 30.

¹¹⁰ Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 2 – 3.

¹¹¹ Hira, ‘de stemmen uit de bron’, 41.

¹¹² Paula, 1795 *De slavenopstand op Curaçao*, 55.

¹¹³ Hira, ‘de stemmen uit de bron’, 50 – 51.

mogelijk zelfs tot 2000 man¹¹⁴, afkomstig van diverse plantages¹¹⁵. Dit was een uitzonderlijk groot aantal: in de periode 1776 – 1848 waren bij hooguit acht à negen opstanden in het hele Caribisch gebied meer dan duizend slaafgemaakten betrokken.¹¹⁶ Het is aannemelijk dat de raad schrok en daarom meer soldaten stuurde: kapitein Van Westerholt kreeg de opdracht met een sterker detachement naar Porto Mari te gaan.¹¹⁷ Het lukte hem niet direct de opstand neer te slaan, maar hij bezorgde de opstandelingen wel een grote nederlaag: de groep werd uiteengeslagen, maar een deel hergroepeerde zich bij Fonteijn.¹¹⁸ Van Westerholt werd onder druk gezet om een einde te maken aan de opstand. Gevreesd werd dat de slaafgemaakten in Banda Riba, het oosten van Curaçao, ook in opstand kwamen. Op 31 augustus 1795 was de raad overtuigd van de winst, al waren nog niet alle opstandelingen gevonden. Van Westervelt beloofde dat opstandelingen die zich overgeven niet neergeschoten werden, zij kregen een vrijpas. Dit aanbod ging niet opgegaan voor de leiders van de opstand. Tula werd gevangengenomen op 19 september en Carpata vier dagen later, beiden verraden door andere opstandelingen. Met de gevangenneming van de leiders was de opstand definitief tot een einde gekomen.^{119 120}

¹¹⁴ Hira, 'de stemmen uit de bron', 79.

¹¹⁵ *Ibidem*, 65.

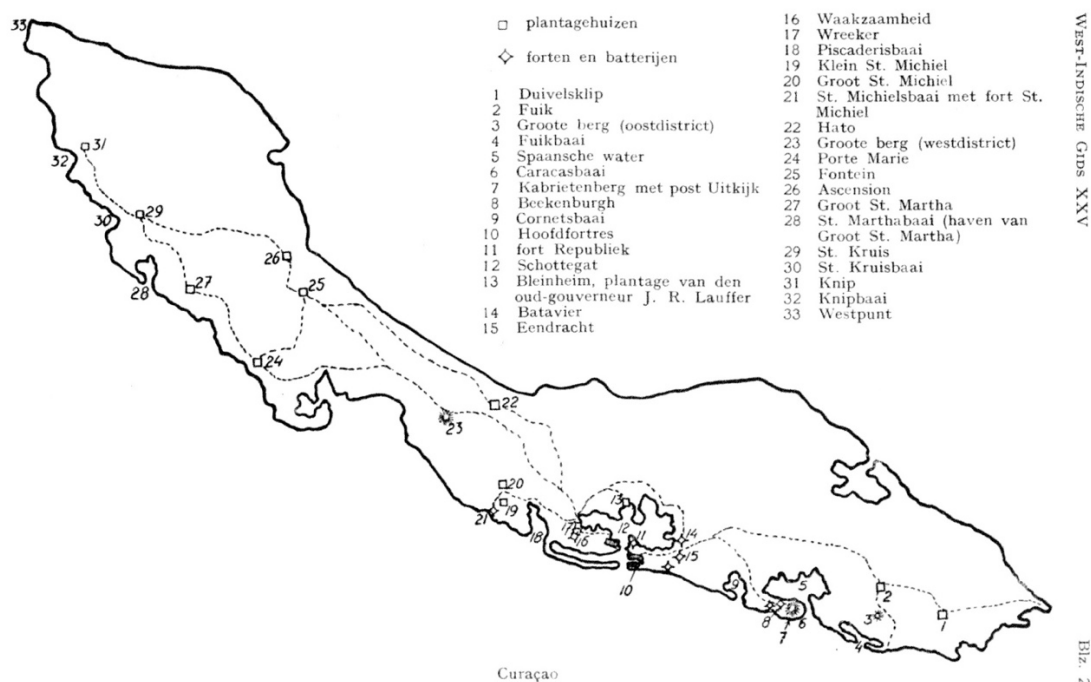
¹¹⁶ Geggus, 'slave rebellion during the age of revolution', 25 – 40.

¹¹⁷ *Ibidem*, 52.

¹¹⁸ *Ibidem*, 69.

¹¹⁹ Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 13 – 14.

¹²⁰ Voor wie meer wil weten over de verschillende gebeurtenissen gedurende de opstand is het essay van Sandew Hira 'de stemmen uit de bron' in Cain, *Tula, slavenopstand van 1795 op Curaçao* een aanrader.

Bron: West Indische Gids 25 (1943, p. 3)

De opstand duurde in aantal dagen niet lang, maar de impact van de opstand was groot. Niet in de minste plaats omdat de opstand op Curaçao wordt gezien als het begin van een onomkeerbaar proces van het verkrijgen van vrijheid voor de slaafgemaakten.¹²¹ De leidinggevende rol die Tula speelde, is een belangrijk onderdeel van deze erfenis.¹²² De overleveringen van de Nederlanders over de bedoelingen van Tula kwamen niet overeen met het rapport van pastor Schink. Hij sprak persoonlijk Tula op 19 augustus, nog voor Van Westerholt zijn eerste aanval deed. De opvattingen van de gezaghebbers kwamen tot stand door aannames en door bekentenissen na martelingen.¹²³ Op 2 oktober 1795 schreef Pieter Theodorus van Teijlingen, verantwoordelijk voor de verhoren van de gevangengenomen vrijheidsstrijders¹²⁴, een memorie waarin stond dat na een derde 'verhoor' Tula toegaf de leider te zijn. Tula zou ook hebben bekend dat het

¹²¹ Don Martina, 'bevrijd, maar nog steeds geketend?', in: Cain, *Tula, slavenopstand van 1795 op Curaçao*, 13.

¹²² Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 1 – 2.

¹²³ Hira, 'de stemmen uit de bron', 45.

¹²⁴ *Ibidem*, 87.

zijn voornemen was om alle blanken te vermoorden en om een ‘Gouvernement van neegers’ op te richten waarvan hij gouverneur werd.¹²⁵ Deze verhoren gingen gepaard met zware martelingen.¹²⁶

Voor de nalatenschap van de opstand was het van groot belang geweest dat pastor Schink aanbood om te praten met de slaafgemaakten. Zij waren katholiek en luisterden mogelijk wel naar hun pastor.¹²⁷ De overlevering van Schink zorgde ervoor dat de echte intenties van de opstandelingen bekend werden. Zonder zijn verslaggeving hadden de ‘waarheden’ van de martelingen de geschiedschrijving gevormd. Schink arriveerde in het donker op Porto Mari als het donker werd gastvrij ontvangen. Hij kreeg onder meer een kamer aangeboden voor de nacht. In deze kamer sprak hij persoonlijk met Tula. ‘Wij zijn al te zeer mishandelt, wij zoeken niemand kwaad te doen, maar zoeken onze vrijheid’, zei Tula’s toen Schink hem probeerde over te halen om te stoppen met de rebellie. Dat de intenties van de opstandelingen sterk afweken van de aannames van de Nederlandse machthebbers bleek wel uit dit citaat. De opstandelingen wilden de blanke bevolking niet uitmoorden, zij wilden naast de blanken leven in één samenleving. De rebellen wilden hun vrijheid en wilden daar niet voor moorden. Tula vervolgde zijn verhaal tegen Schink en schetste een beeld van het dagelijks leven van een slaafgemaakte. Tula stelde dat dieren een beter leven hadden, want zij werden nog behandeld als zij ziek waren. Hijzelf was in het verleden zwaar gestraft: na de zware lijfstraf ‘golfde’ het bloed uit zijn mond. Tula sprak Schink direct aan toen hij vroeg of niet iedereen gelijk was omdat alle mensen voortkwamen uit Adam en Eva? Schink bleef bij zijn standpunt en probeerde Tula over te halen de actie te beëindigen.

In zijn relaas stelde Schink dat hij verbaasd was toen Tula liet blijken op de hoogte te zijn van de situatie in Nederland, waar de Fransen nu de baas waren. Ook wist hij dat in Frankrijk op dat moment de slavernij was afgeschaft: ‘de fransche negers hebben hunne vrijdom bekoomen, Holland is ingenomen door de franschen, vervolgens moeten ook wij hier vrij zijn’. Die nacht beleefde Schink mogelijk de meest angstige nacht uit zijn leven, zo schreef hij. Hij hoorde de opstandelingen Franse revolutieliederen zingen en was bang voor het opstandige gevoel van de slaafgemaakten die hij altijd als rustig had ingeschat. Voor pastor Schink de volgende morgen vertrok,

¹²⁵ Hira, ‘de stemmen uit de bron’, 186 – 187.

¹²⁶ *Ibidem*, 45.

¹²⁷ Paula, 1795 *De slavenopstand op Curaçao*, 268 – 272.

probeerde hij Tula nog één keer ervan te overtuigen te stoppen met deze opstand, want als hun pastor wilde hij niet dat zij in 'onheil zouden vervallen'. 'Wij verlangen niet anders als onze vrijheid', blijft Tula's laatste antwoord.¹²⁸

1.3. Veranderingen na de opstand

Tula en Bastiaan Carpata werden beiden geradbraakt, hun gezichten verbrand en daarna werden ze beiden onthoofd. Carpata kreeg nog de bijkomende straf: hij moest de executie van Tula gadeslaan. Waar de andere lichamen van ter doodveroordeelden in zee gegooid waren, werden de hoofden van Tula en Carpata op twee staken tentoongesteld. Dergelijke zware straffen waren niet ongewoon op Curaçao voor ongehoorzame slaafgemaakten. De raad stuurde tegelijkertijd een waarschuwing rond: alle slaafgemaakten dienden alle 'blanken zonder onderscheid behoorlijken eerbied en voorts onderdanigheid' te bewijzen.¹²⁹

Kapitein Van Westerholt schreef na de opstand dat hij zag dat de harten van de slaafgemaakten onveranderd waren. Al was de revolte neergeslagen en waren de leiders vermoord, de slaafgemaakten verlangden, volgens Van Westerholt, naar een nieuwe opstand.¹³⁰ Daarom ondernam hij een aantal acties die het slavernijsysteem zouden versterken: de slaafgemaakten moesten zodanig bang worden dat zij niet nogmaals een revolutie moesten beginnen. De leiders van de opstand werden als voorbeeld gesteld en werden daarom genadeloos gestraft. Door slaafgemaakten geestelijk te kleineren, werden zij ook mentaal gekoloniseerd. Zij, maar ook vrije zwarten en mulatten werden door Van Westerholt onder strenger toezicht geplaatst. Het vertrouwen van de blanken in hun eigen dominante positie moest versterkt worden, dan kwam de machtsbalans weer in evenwicht. Tegelijkertijd moesten de blanke overheersers van de gebeurtenissen leren; wat waren de plannen geweest van de slaafgemaakten en welke acties hadden zij hiervoor ondernomen? Ook waren maatregelen nodig om nieuwe opstanden te voorkomen. Deze maatregelen waren onder andere het tegemoet komen van de directe eisen van de slaafgemaakten, om zo de rust terug te laten keren en het systeem te versterken.¹³¹ De gouverneur en de Raad van Curaçao hadden dit advies van Van Westerholt opgevolgd en negen maatregelen doorgevoerd:

¹²⁸ Paula, *1795 De slavenopstand op Curaçao*, 268 - 271.

¹²⁹ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 40 - 41.

¹³⁰ Paula, *1795 De slavenopstand op Curaçao*, 294.

¹³¹ Hira, 'de stemmen uit de bron', 85 - 117.

1. Plantage-eigenaren, Christen of Jood, mogen hun slaafgemaakten dwingen te werken op zondagen of op feestdagen.
2. De werkuren werden vastgelegd voor de slaafgemaakten: van vijf tot elf uur in de ochtend en van één tot zonsondergang. Dit was rond zes uur.
3. Het rantsoen van de slaafgemaakten werd vastgesteld op wekelijks vijf kannen mais voor mannen en vier voor vrouwen.
4. Slaven eigenaren was de plicht opgelegd om hun slaafgemaakten van kleding te voorzien.
5. Slaafgemaakten mochten niet langer verplicht worden om kleren of andere goederen van hun eigenaar te kopen.
6. Plantagehouders mochten hun slaven niet langer meer buitensporige of onredelijke lijfstraffen opleggen. Tevens mochten zij niet langer meer slaafgemaakten straffen voor overtredingen van een enkeling.
7. Slaven eigenaren moesten binnen acht dagen na de verdwijning van een slaafgemaakte dit schriftelijk bekendmaken bij de openbaar aanklager.
8. Plantage-eigenaren moesten de openbare wegen die aan hun plantages gelegen zijn onderhouden.
9. Planters mochten twee geweren voor persoonlijk gebruik op hun plantage hebben, op de voorwaarde dat deze onder streng toezicht stonden van de blanken. Slaafgemaakten mochten zelf geen wapens vasthebben.¹³²

Naast deze maatregelen werd tevens de avondklok opnieuw ingevoerd. Na 21.00 uur mochten slaafgemaakten niet meer op straat zijn, tenzij met toestemming van hun eigenaar.¹³³

Uit overleveringen van bisschop Niewindt kwam werd duidelijk dat de meesters zich maar weinig hielden aan de nieuwe verordeningen ter bescherming van de slaafgemaakten.¹³⁴ Niewindt was op Curaçao in de periode 1824 – 1860, in deze periode zette hij zich in voor de katholieken op het eiland, voor het overgrote deel slaafgemaakten en vrije kleurlingen.¹³⁵ Historicus Goslinga trekt dezelfde conclusie.¹³⁶

¹³² Paula, *1795 De slavenopstand op Curaçao*, 313 – 314.

¹³³ Paula, *From slave revolution to slave laws*, 20 – 21.

¹³⁴ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 41.

¹³⁵ Renkema, *Een leven in de West*, 445.

¹³⁶ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 26 – 41.

Véronique André de la Porte stelt in haar masterthesis dat de eerste zes punten werden uitgevaardigd om slaafgemaakten te beschermen. De laatste drie waren ingevoerd om de rust te bewaren en om nieuwe opstanden te voorkomen.¹³⁷ Eigenlijk waren alle maatregelen ter repressie, om de slaafgemaakten rustig te houden en zo het systeem te versterken. Kapitein Van Westerholt wilde de levens van slaafgemaakten niet verbeteren, maar dit was wel een gevolg. Plantage-eigenaren hadden eigenlijk altijd de verantwoordelijkheid om voor hun slaafgemaakten te zorgen, maar nu waren de eisen vastgelegd. Regel zes ‘plantagehouders mochten hun slaven niet langer meer buitensporige of onredelijke lijfstraffen opleggen’ was open voor interpretatie, maar slaafgemaakten mochten al bijna een eeuw niet ongestraft doodgeslagen worden. Regel zeven ‘Slaveneigenaren moeten binnen acht dagen na de verdwijning van een slaafgemaakte dit schriftelijk bekendmaken bij de openbaar aanklager’ was een aanscherping van een in 1789 ingevoerde regel. Dit geeft al aan dat weggelopen slaafgemaakten geen zeldzame verschijning zijn geweest op Curaçao. Het aantal dagen in 1789 was toentertijd vastgesteld op veertien dagen.¹³⁸ Acht en negen verwezen direct naar de mogelijkheden om toekomstige opstanden sneller te kunnen onderdrukken. De gebieden waar mogelijke opstandelingen zich bevonden, moesten sneller bereikt worden en de opstandelingen zouden zo moeilijker aan wapens komen. De controle op deze maatregelen was een lastig punt. Goslinga concludeert dat deze minimaal tot nihil geweest moest zijn. In 1812 kwamen diverse slaafgemaakten bij de gouverneur klagen over hun behandeling door de plantagehouder. Als wel gecontroleerd was op de naleving van het reglement dan waren vast meer van dergelijke overtredingen gevonden, luidt Goslinga’s conclusie.¹³⁹ Gezien de roerige tijden die op Curaçao volgden na 1795 klinkt dit zeer aannemelijk. Zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken, had het bestuur zijn belangen niet liggen bij het controleren van de leefomstandigheden van de Curaçaose slaafgemaakten.

1.4. Conclusie

Het gehele systeem op Curaçao vormde een goede voedingsbodem voor de slavenopstand van 1795 en de opstand op Saint-Domingue zorgde voor de laatste

¹³⁷ Véronique André de la Porte, ‘Wanneer touwslagen niet meer volstaan..’, masterthesis Erasmus Universiteit, (2012), 52 – 54.

¹³⁸ Smidt, Van der Lee, Schiltkamp, *West Indisch plakkaatboek*, II (1782-1816), 454 - 457

¹³⁹ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 41.

nodige vonk. Van de plantages die dichtbij elkaar lagen tot het gebrek aan achterland waardoor vluchten een minder voor de hand liggende optie was, en aan de ene kant de onmenselijke behandeling en tegelijk de relatief milde omgang –in vergelijking met koloniën als Suriname. Tula en de andere leiders hadden slaafgemaakten van diverse plantages verenigd tot één groep. Het doel was om een samenleving te creëren waarin alle mensen, ongeacht de huidskleur, als vrije mensen naast elkaar konden leven. Dat dit een bottom-up beweging was, is nog steeds belangrijk voor het emancipatieproces van de Curaçaoënaars. Zij kregen een voorbeeld, nobel figuur die durfde opstaan tegen zijn onderdrukkers en dit op een zo vredig mogelijke manier heeft willen bewerkstelligen.¹⁴⁰ De karakterschets van Tula baseer ikzelf op de overleveringen van Schink. Hij schetst het beeld van een man die gelijkheid wilde tussen verschillende sociale lagen, die dit het liefste bereikte zonder geweld en die dit meerdere malen op een rustige manier probeerde uit te leggen aan Schink.

Al was het doel van de opstand niet bereikt en werden slaafgemaakten nog steeds niet gezien als mensen, het bleek wel een keerpunt. Voor het eerst werden beschermende maatregelen voor slaafgemaakten ingevoerd die verder gingen dan het verbod op het doodslaan van een slaafgemaakte. De hierop volgende slavenwetten bouwden telkens voort op de voorafgaande.¹⁴¹ Al wilde Van Westerholt vooral opstanden voorkomen en niet de levens van slaafgemaakten verbeteren, hij bracht wel een proces opgang. Deze negen maatregelen, of zes als je kijkt naar de beschermende regels, veranderden de levens van slaafgemaakten niet compleet. Wel was het opstellen van deze regels een belangrijke verandering: de slaveneigenaren konden nu ergens op aangesproken worden.

¹⁴⁰ Paula, *From slave revolution to slave laws*, 22.

¹⁴¹ De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 54 – 67.

Hoofdstuk 2. 1795-1814, tot de afschaffing van de slavenhandel

De rust op Curaçao keerde na de opstand van 17 augustus 1795 niet bepaald terug. Al voor 17 augustus was het onrustig op het eiland: de tweestrijd tussen de orangisten en patriotten en de Franse bezettingen in Nederland zorgde op Curaçao voor spanning. De constante dreiging van de Britten, die in 1800 en 1807 de macht overnamen op Curaçao, vergrotte de onzekerheid. In dit hoofdstuk wordt nagegaan in hoeverre de slaafgemaakten nadelen of juist voordelen van de onrust ondervonden.

2.1. Orangisten, patriotten en Britten op Curaçao

De slavenopstand van augustus 1795 was niet het enige dat voor opschudding zorgde op Curaçao: de gebeurtenissen in het moederland hadden ook invloed. Voor de opstand, in januari 1795 viel het Franse leger Nederland binnen.¹⁴² In Frankrijk was op dat moment de slavernij afgeschaft en zo moest dat ook in Nederland en in diens koloniën zijn, stelde Tula in een gesprek met pastor Schink.¹⁴³ De Franse bezetting had meer gevolgen: Stadhouder Willem V wist in 1787 met behulp van de Pruisen de macht te behouden, maar door de Franse invasie en Willems vlucht naar Londen ontstond weer ruimte voor de patriotten: zij hadden de Bataafse Republiek (1795 – 1806) opgericht. Deze Nederlandse kwestie zorgde voor rumoer in de koloniën: vanuit Engeland trachtte Willem V de Bataafse Republiek te ondermijnen.¹⁴⁴ Hij riep onder meer de koloniën en de overzeese gebieden op zich over te geven aan de Britten.¹⁴⁵

De Nederlandse tweestrijd tussen de orangisten en patriotten was terug te zien op Curaçao: gedurende de Franse overheersing in Nederland bleef het eiland verdeeld.¹⁴⁶ De onenigheid was meer gegaan tussen zij die een autonoom bestuur wilden op Curaçao met de gedachten van de Franse Revolutie, zelfs als daar een Franse invasie voor nodig was, en de groep die wilde dat Curaçao neutraal grondgebied bleef.¹⁴⁷ De dreiging van de grote slavenopstand had de orangisten en patriotten tijdelijk verenigd, maar dit was van korte duur.¹⁴⁸ In tegenstelling tot de Nederlandse kwestie,

¹⁴² Fatah-Black, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', 36.

¹⁴³ Paula, *1795 De slavenopstand op Curaçao*, 268 - 271.

¹⁴⁴ Fatah-Black, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', 36.

¹⁴⁵ W.R. Menkman, *De Nederlanders in het Caraïbische zeegebied*, (Amsterdam, 1942), 176.

¹⁴⁶ Dit maak ik op uit Fatah-Black, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', 36 (beginperiode) en uit een stuk uit het archief (uit 1805/1806). Hoe verwijs ik hiernaar?

¹⁴⁷ Karwan Fatah-Black, 'The Patriot coup d'état in Curaçao, 1796' in: Wim Kloosters en Gert Oostindie (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, 135 – 138.

¹⁴⁸ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 329.

ging de discussie op Curaçao niet over de bestuurlijke situatie in het moederland, maar over hoe Curaçao de doorvoerhaven kon blijven die het jaren was. Het was weinig verrassend dat deze tweede groep vooral bestond uit de oude machthebbers, zij die dat al waren vanaf de begintijd van de WIC.¹⁴⁹

Het twistpunt kon teruggebracht worden naar óf voor Britten zijn, óf aan de Franse kant staan.¹⁵⁰ Tot de zomer van 1796 stonden de Curaçaose bewindslieden en garnizoenen nog onder de oude eed waarin trouw gezworen was aan de Republiek en ‘aan zijne doorlugtigste Hoogheid den Heere Prince van Orangie te Nassau’. In augustus van datzelfde jaar werd bekend dat het stadhouderschap was afgeschaft.¹⁵¹ Iedereen was vrij van zijn eed en werd geacht een nieuwe eed af te leggen; nu om trouw te beloven aan de Bataafse Republiek. Gouverneur De Veer weigerde en besloot om zijn ambt neer te leggen. Op één na legden alle leden van de Grote Raad de eed af, maar diverse andere bestuurders en ook enkele officieren weigerden. Kapitein Van Westerholt weigerde en verliet zelfs het eiland.¹⁵² Boekhouder-generaal Jan Jacob Beaujon was al eerder door de Staten-Generaal in Nederland aangewezen als de voorlopige opvolger van De Veer en werd benoemd tot gouverneur ad interim. De dagen die volgden, waren vol chaos. Patriottische burgers probeerden soldaten van het garnizoen te winnen voor hun kant door geld en drank uit te delen, zo luidde een anoniem verslag van Oranjegezinde signatuur. De orangisten en patriotten in de garnizoenen stonden tegenover elkaar te en de officieren waren nauwelijks in staat om orde te handhaven.¹⁵³ Kapitein Kikkert stelde dat de soldaten orders weigerden omdat zij Beaujon niet erkenden als gouverneur. Aan de andere kant beschuldigde Beaujon de officieren van het aanzetten tot baldadigheden onder de soldaten. De officieren vroegen de Britten op Barbados om hulp. Kapitein Kikkert was een uitzondering en wist dankzij de door hem gevraagde Franse versterking de rebellerende soldaten te stoppen. De nieuwe burgerkapitein Johan Rudolph Lauffer bewaakte in de tussentijd Fort Amsterdam en stelde dat zonder de burgerwacht Curaçao verloren was gegaan voor de Bataafse Republiek.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Fatah-Black, ‘The Patriot coup d’état in Curaçao, 1796’, 135 – 138.

¹⁵⁰ Fatah-Black, ‘Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796’, 40.

¹⁵¹ Nationaal Archief, Den Haag, West-Indisch Comité, nummer toegang 2.01.28.01, inventarisnummer 141A.

¹⁵² Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 23.

¹⁵³ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 198 - 200.

¹⁵⁴ *Ibidem*, 200.

Onder het bewind van de nieuwe gouverneur hervormde Lauffer de burgerwacht tot de Nationale Garde. Op de 20.000 inwoners had Curaçao nu een Nationale Garde van 1100 mannen.¹⁵⁵ Deze uitbreiding bestond voor een groot deel uit 'vrije zwarten en gekleurden'. De angst voor een opstand onder de gekleurde bevolking was constant aanwezig bij de blanke klasse op het eiland. Om de rust tijdens de overgang van het regime te bewaren, was het belangrijk om te zorgen deze groep aan de patriottenkant stond. Daarnaast was mankracht nodig om de continue stroom van opstootjes in Willemstad, waarbij slaafgemaakten, soldaten en zeelieden betrokken waren, te onderdrukken.¹⁵⁶ Lauffer stond aan het hoofd van deze Nationale Garde en breidde nog zijn macht en invloed verder uit. Zo promoveerde hij ervaren niet-blanke zeelieden tot officier.¹⁵⁷ Het was voor Lauffer een kleine stap om in december 1796 Beaujon te vervangen als gouverneur. Beaujon werd afgeschilderd als een corrupte Orangist die samenzweerde met de Engelsen.¹⁵⁸ Lauffeur was de derde gouverneur in één jaar tijd voor Curaçao en dat was een nieuw verschijnsel. Onder het bewind van de WIC was het normaal dat een gouverneur jaren aanbleef. Na de opheffing van de WIC had de Republiek der Nederlanden niets veranderd aan het systeem, zelfs de toenmalige gouverneur De Veer was aangebleven.¹⁵⁹

Gouverneur Lauffer stelde in zijn journaal van 5 december 1796 dat Curaçao in een kritieke toestand verkeerde. Zo was het niet in staat zichzelf te beschermen tegen de dreiging van buitenaf: de Britten. De defensie was in een te slechte staat. Lauffer beschreef ook het gevaar van de onrust op het eiland: als de verdeeldheden niet tot bedaren kwam, werd het lastig om het eiland te bewaren voor de Bataafse Republiek. De binnenlandse onrust en de slechte staat van defensie zag hij dan ook als de twee grootste gevaren voor Curaçao. Veel van de verdere noties waren doordrenkt met een constante dreiging en signalering van 'de vijand'.¹⁶⁰ Toch was het uiteindelijk Lauffer die de Engelsen uitnodigde op Curaçao en er zo voor zorgde dat het eiland onder Brits bestuur kwam.¹⁶¹

¹⁵⁵ Fatah-Black, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', 59.

¹⁵⁶ Fatah-Black, 'The Patriot coup d'état in Curaçao, 1796', 132.

¹⁵⁷ Fatah-Black, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', 59.

¹⁵⁸ Fatah-Black, 'The Patriot coup d'état in Curaçao, 1796', 136 – 137.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 123.

¹⁶⁰ NL-HaNa, West-Indisch Comité, nummer toegang 2.01.28.01, inv.nr. 139.

¹⁶¹ Han Jordaán, 'Patriots, privateers and international politics: The myth of the conspiracy of Jean

Lauffer bleef gedurende zijn tijd als gouverneur onder druk staan, bijvoorbeeld vanuit Amerika. Het gouvernement gaf steeds meer de voorkeur aan handel met de Amerikanen, boven handel met de Fransen.¹⁶² De binnenlandse kritiek bleef eveneens aanhouden: begin 1799 werden nog immer pamfletten verspreid tegen de regering van Lauffer. Het gouvernement trad hard op: wie met een dergelijk pamflet aangetroffen werd, werd gezien als de auteur en werd ook zodanig gestraft. Drie maanden later onthulde Lauffer het bestaan van een complot tegen zijn gouvernement. De samenzweerders zouden het bestuur willen overnemen en alle Curaçaose slaafgemaakten willen bevrijden.¹⁶³ Jordaan achtte het daadwerkelijke bestaan van dit complot zeer onwaarschijnlijk. Hij zag het creëren van deze mythe meer als een afleidingsmanoeuvre van Lauffer, wetende dat de angst voor een slavenopstand groot was, zowel op Curaçao, als in het moederland. De gebeurtenissen in Saint-Domingue was nog niemand vergeten: de rust was daar nog niet weergekeerd.¹⁶⁴ Op Curaçao werd nog steeds gevreesd dat 'het vuur' zou overslaan.¹⁶⁵ Daarnaast vertegenwoordigen de slaafgemaakten het vermogen van hun eigenaren. Slaafgemaakten waren investeringen die de blanke, hogere klasse niet wilden verliezen. De hoofdpersoon in Lauffer's complot was de op Curaçao wonende Fransman Jean Baptiste Tierce. Hij had actief meegedaan aan het neerslaan van de slavenopstand van 1795. Alleen dit al maakte het onwaarschijnlijk dat hij vier jaar later een complot beraamde om alle slaafgemaakten alsnog te bevrijden. Wel was het algemeen bekend op Curaçao dat Tierce volledig achter de denkbeelden van de Franse Revolutie stond. Tierce was één van de grote critici op Lauffer's beleid.¹⁶⁶ De gouverneur had geoordeeld dat een justitionele berechting van Tierce te gevaarlijk was, het zou voor verdere onrust zorgen in de kolonie. Daarom werd Tierce samen met enkele andere samenzweerders verscheept naar Nederland voor verdere berechting.¹⁶⁷

Baptiste Tierce Cadet' in: Wim Kloosters en Gert Oostindie (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, 144.

¹⁶² Jordaan, 'Patriots, privateers and international politics', 167.

¹⁶³ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 209.

¹⁶⁴ Jordaan, 'Patriots, privateers and international politics', 167.

¹⁶⁵ Opgemaakt aan de hand van onder andere deze verboden op contact met St Domingo uit: NL-HaNa, Raad der Amerikaanse bezittingen, nummer toegang 2.01.28.02, inv.nr. 183.

¹⁶⁶ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 210 – 213.

¹⁶⁷ Jordaan, 'Patriots, privateers and international politics', 144.

Waar Lauffer niet op gerekend had, was de reactie die dit verhaal uitlokt bij de Fransen op Guadeloupe.¹⁶⁸ Een jaar nadat het complot afgewend was, verschenen schepen van Guadeloupe voor de kust van Curaçao. Ze hadden diverse aanklachten tegen het gouvernement, mede over het arrest van Tierce en de samenwerking met de Amerikanen. Curaçao verkeerde drie weken in hoogste staat van paraatheid tot de schepen vertrokken, maar dit deden zij pas na het ontvangen van grote bedragen geld. De volgende dag verschenen Franse schepen voor de kust en nog diezelfde dag kwamen de Fransen aan land. Zij werden gesteund door de Curaçaose slaafgemaakten, die meevochten met de Fransen.¹⁶⁹ De verdediging van Curaçao hield niet lang stand en al snel controleerden de Fransen een groot deel van het eiland. Het gouvernement zag geen andere keus dan de Britten om hulp te vragen.¹⁷⁰ Op 13 september 1800 werd de overgave aan de Engelsen getekend.¹⁷¹ Dat in januari 1803 het eiland weer teruggeven werd aan de Bataafse Republiek was een direct gevolg van de vrede van Amiens. In dit akkoord van 1802 sloten Frankrijk en Engeland vrede.¹⁷²

Na de teruggave van Curaçao aan de Bataafse Republiek, vertrouwde het bestuur op Curaçao de Engelsen nog altijd niet. Op Curaçao woonden nog steeds mensen die het eiland het liefst in Britse handen zagen, zo waarschuwde gouverneur Changuion in 1804.¹⁷³ Changuion was de door de republiek gestuurde gouverneur. Lauffer mocht zijn oude ambt niet opnieuw opnemen. Hij was naar de republiek gestuurd om zich voor zijn overgave aan de Engelsen te verantwoorden.

Bij zijn aankomst op Curaçao trof Changuion in augustus 1804 een eiland in een slechte gesteldheid aan. De oogstjaren 1802-1803 en 1803-1804 waren door grote droogte mislukt en door Britse blokkades was de import van voedsel haast onmogelijk.¹⁷⁴ Deze blokkades werden tijdelijk verlicht, maar de druk van de oorlog bleef voelbaar.¹⁷⁵

¹⁶⁸ *Ibidem*, 167.

¹⁶⁹ Over verdere gegevens beschik ik niet. In de bestaande literatuur en in het Nationaal Archief heb ik hier verder niets over gevonden. Het is zeer waarschijnlijk dat de Britse archieven meer informatie bevatten over deze slavenopstand, maar in dit kader was niet de ruimte om dit te onderzoeken.

¹⁷⁰ Jordaan, 'Patriots, privateers and international politics', 144 – 145.

¹⁷¹ NL-HaNa, Raad der Amerikaanse bezittingen, nummer toegang 2.01.28.02, inv.nr. 186B.

¹⁷² Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 499.

¹⁷³ NL-HaNa, Raad der Amerikaanse bezittingen, nummer toegang 2.01.28.02, inv.nr. 183.

¹⁷⁴ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 500 – 513.

¹⁷⁵ *Ibidem*, 513 – 519.

Tijdens inspecties bleken verdedigingsforten en wachthuizen over het hele eiland in slechte staat. Voor het opknappen van het ziekenhuis was zeker 2500 peso's nodig. Als de verdediging van het eiland al verbeterd was, dan toonden de Engelsen in het voorjaar van 1805 dat dit niet voldoende geweest was. De Engelse kapitein Murray wilde krijgsgevangen uitwisselen, maar Curaçao ging hier niet op in. Dit escaleerde en de Engelsen kwamen met 60 man aan wal bij Porto Mari, gingen plunderend langs diverse plantages en stichtten enkele branden. De aanvoerders lieten een brief het eiland rondgaan waarin iedereen, blanken en slaafgemaakten, aangeraden werd binnen te blijven. De plunderingen en verwoestingen zouden doorgaan tot Curaçao zich overgaf.¹⁷⁶ De Engelsen gingen niet weg en ze teisterden nog zeker tot juni het eiland tot zij langzaam de interesse in het eiland verloren.¹⁷⁷ Gedurende deze periode kwamen de slaafgemaakten niet in opstand, mogelijk waren zij na de opstand van 1800 de moed verloren. Daarnaast waren de slaafgemaakten zwak door de honger.¹⁷⁸ Curaçao was in de tussenliggende periode niet vrij van Engelse blokkades en dreigementen, maar de eerstvolgende grote aanval was tijdens de jaarwisseling van 1806-1807. Op de eerste dag van 1807 was Curaçao weer terug in Engelse handen.¹⁷⁹ De nieuwe gouverneur was James Cockburn.¹⁸⁰ De voedselvoorziening bleef een probleem voor het eiland. De Engelsen en hun blokkades waren geen probleem meer en door Engelse bondgenootschappen werd het mogelijk geworden om levensmiddelen in te voeren. Maatregelen werden genomen om de prijzen niet te hoog op te laten lopen. Toch was de voedselvoorziening een terugkerend probleem door droogte op het eiland of door conflicten tussen de Engelsen en de landen die levensmiddelen leverden, bijvoorbeeld met de Verenigde Staten.¹⁸¹

In deze Engelse jaren was 1814 een dieptepunt: droogte en mislukte oogsten zorgden voor grote problemen. Veel vee sterft en slaafgemaakten zijn door gebrek aan voeding zo zwak dat zij niet in staat waren om het land te bewerken. In april 1815 werd de vrede met Amerika afgekondigd, maar de vrede met het land dat voedsel kon leveren, leverde voor Curaçao niets op. 'Negers en kleurlingen' hielden een optocht naar berg

¹⁷⁶ NL-HaNa, Raad der Amerikaanse bezittingen, nummer toegang 2.01.28.02, inv.nr. 183.

¹⁷⁷ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 520 – 539.

¹⁷⁸ De Gaay Fortman, 'De kolonie Curaçao onder Engelsch bestuur van 1807 – 1816', 245 – 246.

¹⁷⁹ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 520 – 539.

¹⁸⁰ NL-HaNa, OAC Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828, nummer toegang 1.05.12.01, inv.nr. 1513.

¹⁸¹ B de Gaay Fortman, 'De kolonie Curaçao onder Engelsch bestuur van 1807 – 1816', *De West-Indische Gids*, (1944-45), 235 – 239.

Altena, waar zij poppen aangekleed als Engelse officieren wilden begraven. Zo wilden zij hun afkeer van het Engelse bestuur kenbaar maken. Het duurde nog een jaar voor het Nederlandse gezag op Curaçao hersteld werd.¹⁸²

Voordat Curaçao teruggeven werd aan Nederland, moest Nederland eerst akkoord gaan met de afschaffing van de slavenhandel.¹⁸³ Engeland had de slavenhandel in 1807 al afgeschaft en Nederland volgde, onder druk, zeven jaar later.¹⁸⁴ 15 juni 1814 werd de afspraak tussen Nederland en Groot-Brittannië gemaakt, welke terug te vinden was in het traktaat van 13 augustus 1814. Per 4 mei 1818 is slavenhandel afgeschaft.¹⁸⁵ Wie per 1 april 1819 nog betrapt werd, was strafbaar. De afschaffing van de slavenhandel betrof het verbod op nieuwe slaafgemaakten vanuit Afrika uit- en invoeren. Slaafgemaakten in de koloniën mochten dus nog steeds verhandeld worden. De artikelen in het reglement omtrent de afschaffing van de slavenhandel vulden in hoe gecontroleerd moest worden op dit verbod en dat overtreders door een speciale rechtbank berecht konden worden.¹⁸⁶ Het verbod op de slavenhandel ging niet verder dan het verbod op het verhandelen van Afrikaanse slaafgemaakten. De behandeling van slaafgemaakten in de koloniën was geen onderdeel van de gemaakte afspraken tussen Nederland en Groot-Brittannië.

2.2. 'Onveranderde harten'¹⁸⁷

Al was de revolte neergeslagen en waren de leiders gruwelijk tot een einde gekomen, de slaafgemaakten verlangden naar een nieuwe opstand, zo stelde kapitein Van Westerholt in 1795.¹⁸⁸ Het niet behalen van de doelstellingen van de opstand van 1795, namelijk gehele vrijheid, weerhield de slaafgemaakten inderdaad niet om een paar jaar later weer om volledige vrijheid te vragen.¹⁸⁹ Een Spaanse luitenant in Coro, Venezuela, waarschuwde de Spaanse autoriteiten dan ook voor de instabiliteit van Curaçao. Hij stelde dat het eiland onder invloed van de 'rampspoed' in de Franse koloniën last had

¹⁸² De Gaay Fortman, 'De kolonie Curaçao onder Engelsch bestuur van 1807 – 1816', 245 – 246.

¹⁸³ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 2316.

¹⁸⁴ Maarten Kuitenbrouwer, 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden. Deel 93*. Martinus Nijhoff, (Den Haag, 1978), 69.

¹⁸⁵ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 2326.

¹⁸⁶ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 2316.

¹⁸⁷ Paula, *1795 De slavenopstand op Curaçao*, 294.

¹⁸⁸ *Ibidem*, 294.

¹⁸⁹ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 11 – 16.

van onrust onder de slaafgemaakten. De samenleving leek nu rustig, maar het was onduidelijk wat de intenties van de vrijen en de slaafgemaakten waren. Zij waren veruit de grootste groep op het eiland en zij ambieerden gelijkheid en vrijheid. Deze door de rust verborgen ambitie zou op een dag weer boven komen drijven.¹⁹⁰ Dit zou de opstand van 1800 worden en tijdens deze opstand maakten de slaafgemaakten gebruik van de onrust die al ontstaan was door de Franse inval. Historicus David Geggus twijfelde dan ook of dit tot een slavenopstand gerekend kon worden, maar dit deed hij wel. Omdat de Fransen niet probeerden om de slaafgemaakten te bevrijden, toonde dit de autonomie aan van de acties van de slaafgemaakten: zij hadden in 1800 zelf voor actie gekozen.¹⁹¹ Aangenomen kan worden dat de opstand van 1795 voort leefde bij de slaafgemaakten van Curaçao en voor bodem zorgde om in 1800 in opstand te komen.¹⁹² Wederom was het een massale opstand: de meeste van de slaafgemaakten namen deel aan de opstand. Samen met de Fransen werd een groot deel van het eiland ingenomen, tot de Engelsen kwamen en de slag wonnen.¹⁹³ Toch was het opmerkelijk dat de opstanden van zowel 1795, als die van 1800, zo omvangrijk waren. Van de acht of negen slavenopstanden in het Caribisch gebied waar meer dan 1000 slaafgemaakten bij betrokken waren, hadden er twee plaatsgevonden op Curaçao.¹⁹⁴ Volgens David Geggus kende Curaçao in de periode 1776 - 1848 en later maar twee slavenopstanden: de opstand van 1795 en 1800.¹⁹⁵ Deze opstand van 1800 zou de laatste slavenopstand op Curaçao zijn.

De slaafgemaakten moesten door het patriottische bewind gevoed zijn geweest met hoop. De patriotten hadden immers de slogan 'vrijheid, gelijkheid en broederschap'.¹⁹⁶ Deze slogan uit de Franse Revolutie stond voor Frankrijk, het land dat de slavernij had afgeschaft en de baas was in Nederland. Daarnaast vertoonden de Franse planters op Curaçao al een tijd voor 1795 een piek in de manumissies.¹⁹⁷ Door deze achtergrond en

¹⁹⁰ Ramón Aizpurua, 'Revolution and politics in Venezuela and Curaçao, 1795-1800' in: Wim Kloosters en Gert Oostindie (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, (Leiden, 2011), 109 – 110.

¹⁹¹ Geggus, 'slave rebellion during the age of revolution', 24.

¹⁹² Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 16.

¹⁹³ Jordaán, 'Patriots, privateers and international politics', 144. Cijfers over het aantal slaafgemaakten dat deelneemt aan de opstand worden niet genoemd, alleen dat 'most of the colony's slaves' deelgenomen hebben.

¹⁹⁴ Geggus, 'slave rebellion during the age of revolution', 25.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 42 – 43.

¹⁹⁶ NL-HaNa, Raad der Amerikaanse bezittingen, nummer toegang 2.01.28.02, inv.nr. 189.

¹⁹⁷ Jordaán, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 195.

doordat de opstanden plaatsvonden tijdens de Franse overheersing in Nederland werd de patriottistische beweging geassocieerd met de slavenopstanden op Curaçao.¹⁹⁸ De voormalig gouverneur De Veer was niet gerust op de situatie, omdat nooit bekend gemaakt was dat de Bataafse Republiek alles bij het oude wilde laten en dus de slavernij in stand wilde houden. Als dit wel de intentie van de Republiek geweest was, zo zei De Veer, dan hadden ze het kenbaar gemaakt middels een begeleidende publicatie.¹⁹⁹ In 1796 bleven de klachten aanhouden over 'de mensen van kleur' die zo brutaal waren dat zij zelfs niet opzij stapten om plaats te maken voor een blanke. De slaafgemaakten en vrijen zouden stokken met zich mee dragen en luid liederen zingen om zo de orde te verstoren. De Franse Revolutie en de patriotten waren zo onmiskenbaar gelinkt aan het groeiende zelfvertrouwen van de gekleurde en zwarte bevolking.²⁰⁰ Het bleek voor de slaafgemaakten vergeefse hoop: de Bataafse Republiek had geen interesse om zaken revolutionair om te gooien in het Caribisch gebied en ook Lauffer had geen interesse in de emancipatie van slaafgemaakten.²⁰¹

2.3. Veranderingen Curaçaose slaafgemaakten

De slavenbevolking op Curaçao nam tussen 1789 en 1816 af met bijna 50%. Eén van de oorzaken was de hongersnood die in het begin van de 19e eeuw op Curaçao ontstond als gevolg van de Engelse blokkades.²⁰² Manumissies waren niet de oorzaak voor deze afname, want zeker na 1804 nam het aantal manumissies af (Van der Lee 1998:14). Wel bestond een correlatie tussen jaren van slechte oogst en het aantal verkochte slaafgemaakten. Gezien de problemen met de voedselvoorziening aan het begin van de negentiende eeuw is het aannemelijk dit ook een rol speelde.²⁰³ Ondanks de hongersnood waren slaveneigenaren nog steeds verantwoordelijk voor de voedselvoorziening van de slaafgemaakten. De eigenaren probeerden slim te zijn door de rantsoenen van slaafgemaakten in te houden, waardoor zij toegewezen waren op diefstal om zo nog aan voedsel te komen. Eenmaal in arrest was namelijk het bestuur van Curaçao verantwoordelijk voor de voedselvoorziening van de slaafgemaakten. De

¹⁹⁸ Fatah-Black, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', 36.

¹⁹⁹ Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 201.

²⁰⁰ Fatah-Black, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', 35–60.

²⁰¹ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 11 – 16.

²⁰² Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 29 – 30.

²⁰³ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 17.

truc werd voorzien en door een nieuwe regel waren voortaan de meesters verantwoordelijk voor het voedsel van hun slaafgemaakten in arrest. Werde dit niet gedaan, dan werden de slaafgemaakten na drie weken verkocht. De opbrengst werd gebruikt voor het dekken van de kosten voor het onderhoud van de slaafgemaakten. Tot ver in de negentiende eeuw stierven slaafgemaakten door gebrek aan voedsel. In enkele gevallen gaven eigenaren in moeilijke tijden slaafgemaakten vrije dagen, zodat zij de optie hadden om zelf de kost te verdienen. Vaker kwam het voor dat de slaveneigenaar doormiddel van manumissies oudere slaafgemaakten hun vrijheid gaven. Zo hadden zij geen verantwoordelijkheid meer over het levensonderhoud van slaafgemaakten die toch al minder inzetbaar en bij verkoop minder waard waren.²⁰⁴

Net als de leefomstandigheden voor slaafgemaakten, verbeterde de houding ten aanzien van slaafgemaakten niet onder het patriottische bewind. Lauffer koesterde een zware achterdocht tegen 'zwarten en gekleurden'. De trouw van de vrije lieden en hun deelname aan de burgerwacht was dan belangrijk geweest voor Lauffer's coup van december 1796, maar vertrouwen had hij niet in dit deel van de bevolking. Zo perkte hij de macht in van de kapiteins van de eenheden Vrije Negers en Vrije Mulatten, omdat hij niet zeker was van hun trouw aan de blanke bevolking.²⁰⁵ Het bestuur van Curaçao deelde Lauffers intentie om niets te veranderen aan de huidige positie van slaafgemaakten. Dit was onder meer op te maken uit het feit dat ze geschokt waren als ze horen over een 'neger' die deel uitmaakte van de officieren van de Franse kapers.²⁰⁶ Lauffer was zeker niet alleen in zijn angst: de opstand van 1795 was niet vergeten en de Curaçaoënaars waren ook de gebeurtenissen in Sint-Domingo nog niet vergeten.²⁰⁷ Het eiland was nog immer 'in possessie is van de rebellige neegers'.²⁰⁸ De blanken vreesden mogelijke opstanden zodanig dat deze angst een verbindende factor was tussen de orangisten en patriotten.²⁰⁹ Nog steeds werd gevreesd dat de opstandelingen van Sint-Domingo ook een revolte willen beginnen op Curaçao. In 1805 stelde de gouverneur in een publicatie dat de inwoners van Curaçao in vergelijking met andere inwoners van de regio nog meer belang hadden om zich tegen de opstand van Sint-Domingo te verzetten.

²⁰⁴ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 29 – 30.

²⁰⁵ Jordaen, *Slavernij en vrijheid op Curaçao*, 203 – 210.

²⁰⁶ *Ibidem*, 197.

²⁰⁷ Jordaen, 'Patriots, privateers and international politics', 167.

²⁰⁸ NL-HaNa, Raad der Amerikaanse bezittingen, nummer toegang 2.01.28.02, inv.nr. 183.

²⁰⁹ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 10 – 11.

Curaçao zou een doelwit zijn van de rebellen en als de vonk van de opstand oversprong, dan zou dat desastreus zijn voor het eiland. Het in 1804 ingevoerde handelsverbod tussen de twee eilanden werd in 1805 uitgebreid. Wie de rebellen van voedsel voorzag, werd zwaar gestraft en hetzelfde ging op voor wie te dicht bij de kust gesignaleerd werd.²¹⁰ De opstandelingen van Sint-Domingo/Haïti hadden echter geen enkele intentie getoond om de revolutie over te brengen naar Curaçao.²¹¹

Op de Britse eilanden had de slaveneigenaar ongelimiteerde macht over zijn slaafgemaakten. Zij werden ook in de Britse wetten niet gezien als personen, maar als bezittingen. Dit leverde een dilemma op, want bezittingen hadden geen eigen wil en konden zich niet verzetten. Deze aspecten moesten in bedwang gehouden worden als het slavernijsysteem wilde overleven. De Britse verordeningen ten aanzien van slaafgemaakten waren daarom ook niet opgesteld als bescherming voor de slaafgemaakten, maar voor de bescherming van het systeem. De primaire functie van de Britse slavenwetten was repressief.²¹² In 1814 hadden de Britten grote invloed op de afschaffing van de slavenhandel en nog later op de afschaffing van het gehele slavernijsysteem, maar in de periode dat zij Curaçao bezaten, pleitten zij niet voor betere omstandigheden voor de Curaçaose slaafgemaakten.

Zoals gezegd hadden de slaafgemaakten ook onder het Brits bewind honger.²¹³ De Curaçaose burgerij toonde weinig bereidheid om vrijwillig te voldoen aan de opgelegde lasten door de Britse gouverneur Cockburn. Als slaafgemaakten beschikbaar moesten worden gesteld voor werkzaamheden aan openbare werken, zond de burgerij kinderen, ouden en gebrekkigen om de werkzaamheden te verrichten.²¹⁴ Dat niet actief gecontroleerd werd op de naleving van het slavenreglement van 1795 kan worden opgemaakt uit de historie van een groep slaafgemaakten die in 1812 hun beklag deed bij de Engelse gouverneur. Op zondag 22 november kwamen drieëntwintig slaafgemaakten naar het verblijf van gouverneur Hodgson om hun beklag te doen over de wrede mishandeling door hun eigenaar. Zo waren met de watapana-zweep en met een mes

²¹⁰ NL-HaNa, Raad der Amerikaanse bezittingen, nummer toegang 2.01.28.02, inv.nr. 183. En verder ook in het West-Indisch Plakkaatboek.

²¹¹ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 14.

²¹² De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 47 – 48.

²¹³ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 512.

²¹⁴ De Gaay Fortman, 'De kolonie Curaçao onder Engelsch bestuur van 1807 – 1816', 238.

mishandeld. De slaafgemaakten zeiden zo bang te zijn voor hun levens dat zij niet terug durfden te gaan.²¹⁵ Zij kregen niettemin toch opdracht terug te keren naar de plantage en rustig weer aan het werk te gaan.²¹⁶ De eigenaar kreeg een boete van 500 peso's. Uit dit hoge bedrag kan worden opgemaakt dat de eigenaar waarschijnlijk inderdaad schuldig was.²¹⁷ Een ander resultaat van de ingediende klacht was het slavenreglement van 1812.²¹⁸ Een nieuw reglement kan het eigenlijk niet genoemd worden: de verschillen met de versie van 1795 waren minimaal. Het voedselrantsoen werd verhoogd met één kan mais per week extra en verder werd de boete voor het niet naleven van het reglement 50 peso's meer.²¹⁹

2.4. Conclusie

De slaafgemaakten liftten na de neergeslagen opstand van 1795 mee op de onrust die op het eiland heerste: bij de ongeregelde heden van augustus 1796 en ook in 1800 grepen de slaafgemaakten hun kans. Een nieuw slavenreglement volgde in 1812, maar pas nadat slaafgemaakten bij de gouverneur klaagden over hun behandeling. Controle op het naleven van het eerdere reglement was er niet en dit 'nieuwe' reglement was amper nieuw te noemen. De leefomstandigheden van slaafgemaakten verbeterden niet in de periode van dit hoofdstuk. Ondanks het nieuwe slavenreglement van 1795 en de bestuurlijke onrust bleef het voor de bestuurders van Curaçao belangrijk om de machtsbalans terug te brengen naar de situatie van voor de grote slavenopstand van 1795. De hongersnood die het eiland teisterde, trof de slaafgemaakten, maar het weinige belang dat aan deze groep gegeven wordt, droeg eveneens niet bij aan betere leefomstandigheden. Wel leken de slaafgemaakten zich zelfstandiger te gedragen.

Het is aannemelijk dat de honger, de repercussies, de krimpende slavenbevolking ervoor zorgden dat de slaafgemaakten hun opstandige gevoelens verloren of onderdrukten, aangezien na 1800 geen slavenopstand meer kwam. In de periode van dit hoofdstuk is het niet ondenkbaar dat slaafgemaakten met regelmaat hoop kregen en dit weer verloren: de Fransen en patriotten boden hoop, de Britten mogelijk ook en als de slaafgemaakten de geruchten geloofden over de opstandelingen van Saint Domingue dan

²¹⁵ *Ibidem*, 243 – 244.

²¹⁶ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 41.

²¹⁷ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 562 – 563.

²¹⁸ Smidt, Van der Lee, Schiltkamp, *West Indisch plakkaatboek*, II (1782-1816), 808 – 810.

²¹⁹ De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 54.

gaf dat ook hoop, maar alles bleek tevergeefs. Het aantal slaafgemaakten dat de vrijheid verkreeg door middel van een manumissie, liep terug. Op het eiland was een gebrek aan voedsel en slaafgemaakten stierven van de honger. Dit had allemaal invloed op de veranderende houding van de slaafgemaakten.

Hoofdstuk 3. 1814-1834/48, geen slavernij meer op de omringende Britse en Franse eilanden

Curaçao werd onderdeel van het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden en koning Willem I had grootste plannen voor het eiland. Curaçao kon economisch weer zeer winstgevend worden, dacht hij. In de periode die dit derde hoofdstuk beslaat, vonden inderdaad veranderingen plaats op Curaçao: zo kwamen er geen slavenopstanden meer voor, werden meer slavenreglementen aangenomen en vielen afzetmarkten voor de verkoop van slaafgemaakten weg doordat Engeland en Frankrijk de slavernij afschaften.

3.1. Kortstondige, vernieuwde economische hoop

Koning Willem I werd in 1814 benoemd tot soeverein vorst van het Koninkrijk der Nederlanden. Kort nadat de Fransen het Nederlands grondgebied verlieten, eind 1813, was prins Willem Frederik van Oranje-Nassau, de zoon van stadhouder Willem V, al uitgeroepen tot Willem I. Het aannemen van de nieuwe grondwet in het hierop volgende voorjaar maakte zijn benoeming tot vorst definitief; de grondwet waar Willem I zelf opdracht voor had gegeven.²²⁰ Koning Willem I stond vanaf 1814 aan het hoofd van de weinig winstgevende gebieden in de Caribbean en wilde hij de koloniën nieuw leven inblazen.²²¹ De overtuiging dat Curaçao mogelijk weer van groot economisch belang kon worden, kwam voort uit diverse rapporten.²²² Een van deze rapporten kwam uit 1806 en was gemaakt in opdracht van koning Lodewijk Napoleon. Hierin stond beschreven dat Curaçao diversen aanvallen van de vijand 'met veel roem heeft weerstaan' en dat de West-Indische gebieden door de vijand geen gemakkelijke tijd hadden. De voordelen die de koloniën opleverden bestonden uit niet direct in het oog springende zaken: de algemene invloed die het bezit van 'vruchtdragende' koloniën had op de nationale rijkdom zat meer in de haast onopvallende invloed dat een dergelijk bezit had op de bloei van fabrieken, trafieken, winkels en de gehele industrie van een natie, zo stelde J. C. van der Kemp in diens rapport van september 1806. Dit kwam onder meer tot uiting in de producten of materialen die de koloniën importeren. Per slaafgemaakte op een

²²⁰ H.T. Colenbrander, Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, <http://resources.huygens.knaw.nl/grondwet>, (09-06-2016).

²²¹ Gert Oostindie, 'De koning en de Caraïben' in: Ido de Haan, Paul den Hoed en Henk te Velde (red.), *Een nieuwe staat, Het begin van het Koninkrijk der Nederlanden*, (Amsterdam, 2013), 173 -174.

²²² Oostindie, 'De koning en de Caraïben', 173-174, bijvoorbeeld uit de memoranda van J.C. van der Kemp, 2 september 1806, samengevat door J. De Hullu, *West-Indische Gids*, 2e Jaarg. (1921), 407 - 421.

plantage werd gemiddeld voor veertig gulden per hoofd goederen geïmporteerd. Curaçao werd niet meegenomen in het volgende voorbeeld, maar uitgaand van 80.000 slaafgemaakten in Suriname en Demerary en 25.000 in Berbice, leverde de export aan deze gebieden jaarlijks zo'n 7,4 miljoen op.²²³

In eerdere jaren was Curaçao als handelseiland zeer belangrijk voor de Republiek der Nederlanden, maar vanaf 1780 liepen de inkomsten terug. Tussen 1784 en 1788 draaide het bestuur van Curaçao een verlies van 362.345,80 gulden.²²⁴ Het eerdere succes van Curaçao was te danken geweest aan de positie als vrijhaven in een mercantilistische wereld, zo concludeerde Adam Smith in *The Wealth of Nations*.²²⁵ Deze vrijhaven nieuw leven inblazen kreeg daarom in de loop van de negentiende eeuw belang bij de bestuurders op Curaçao en in Nederland.²²⁶ In 1814 werd de focus door Willem I eerst gelegd op het verbeteren van het economische systeem, waarin de slavernij als onmisbaar werd gezien.²²⁷

Op 4 maart 1816 werd Curaçao officieel overgedragen aan de nieuwe, Nederlandse gouverneur-generaal Albert Kikkert.²²⁸ Het eiland telde toen 14094 inwoners, waarvan 6765 slaafgemaakten waren. Opvallend was dat bij de telling van 1816 het verschil in huidskleur genoteerd werd. Zo was te zien dat van de slaafgemaakten 5947 als 'zwart' genoteerd stond en 818 als 'gecouleurden'.²²⁹ De samenhang tussen mislukte oogsten en de verkoopcijfers van slaafgemaakten zette zich in de negentiende eeuw door. Wel verkochten de slaveneigenaren eerst verdachte of rebelse slaafgemaakten. In 1819 was alleen de export van 'slechte, eigenwijze, stelende en voor de kolonie gevaarlijke' slaafgemaakten toegestaan.²³⁰ Het nieuwe bestuur op Curaçao hield zich verder

²²³ J. De Hullu, 'De Algemeene toestand onzer WestIndische bezittingen in 1806', *Nieuwe West-Indische Gids*, Volume 2, (1921), 407 – 421.

²²⁴ NL-HaNa, Verspreide West-Indische Stukken, nummer toegang 1.05.06, inv.nr. 972.

²²⁵ Oostindie, 'De koning en de Caraïben', 175.

²²⁶ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4362. Dit is slechts één voorbeeld. Om van Curaçao weer een vrijhaven te maken, dus met een haven zonder invoerkosten, is een onderwerp dat met grote regelmaat terugkeert en zeker in de eerste tien a vijftien jaar van het Koninkrijk der Nederlanden. Hierbij worden diverse zaken besproken, bijvoorbeeld hoe de haven aangepast dient te worden om toegang te bieden voor stoomboten, NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4184.

²²⁷ Oostindie, 'De koning en de Caraïben', 175.

²²⁸ De Gaay Fortman, 'De kolonie Curaçao onder Engelsch bestuur van 1807 – 1816', 231.

²²⁹ Jaap van Soest: *Curaçaose cijferreeksen 1828-1955* (2012), DANS, <https://easy.dans.knaw.nl/ui/datasets/id/easy-dataset:49962/tab/2>

²³⁰ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 17.

minimaal bezig met de slaafgemaakten. De gouverneur-generaal was de machtigste man in de kolonie. De Politionele Raad, de Raad van Politie of in de volksmond de Raad had vooral een adviserende rol en was verre van machtig.²³¹

Vanuit Nederland werd een reglement op het beleid van de regering, het justitie-
wezen, de handel en scheepvaart opgesteld en ook kreeg de gouverneur-generaal een
lijst met instructies mee. Het reglement ging over diverse inhoudelijke zaken, zoals dat
de gouverneur het opperbevel had in de kolonie, maar ook over de vereisten voor een
gouverneur-generaal, die aangewezen werd door de kroon. Zo mocht de positie van
gouverneur-generaal niet ingevuld worden door een inboorling, maar moest de
gouverneur afkomstig zijn uit Nederland. De instructies gingen veelal over de
administratieve invulling van het ambt, dat hij onder andere een onafgebroken
correspondentie moest onderhouden met het departement van Koophandel en
Koloniën. Naast economische zaken diende de correspondentie ook over de bevolking –
blanken en vrijlieden- te gaan, maar ook over de slaafgemaakten. Slaafgemaakten
kwamen in het reglement en in de instructies haast niet voor. Uit die keren dat
slaafgemaakten specifiek werden genoemd, werd duidelijk dat zij vooral vielen onder de
Raad van Politie. Deze moest bijvoorbeeld manumissies erkennen om het kenmerk
'geldig' te verkrijgen. De raad moest ook zorgen voor de voortzetting van de agricultuur
op Curaçao, daaronder viel het systeem waarin slaafgemaakten onder meer mais
produceerden, maar ook dat de veeteelt aangemoedigd moest worden. De raad was dus
verantwoordelijk voor de aspecten waarin slaafgemaakten gezien werden als producten.
Eén van de taken van de gouverneur-generaal was zorgen voor een stabiele samenleving
en daarom diende hij, volgens de instructies, te zorgen dat slaafgemaakten met
behoorlijke discipline en orde behandeld worden. Zij mochten niet mishandeld worden,
maar ook niet te vrij zijn.²³²

De bestuurders waren druk met de financiële zaken en keken niet om naar de
omstandigheden van de slaafgemaakten.²³³ Dit is onder meer op te maken uit de
gouvernementsjournalen: tal van zaken werden besproken, maar veruit de grootste
groep op het eiland bleef onbesproken.²³⁴ Bij de regering in Nederland was dit niet

²³¹ Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 56.

²³² NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3603.

²³³ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 42 – 45.

²³⁴ Onder meer uit:

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3610.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3611.

anders: in de Koninklijke besluiten en ministeriële disposities betreffende Curaçao werd gesproken over vergoedingen, salarissen, aanstellingen en verdere instructies voor de bestuurders van het eiland.²³⁵ Dit sloot aan bij de visie van Willem I, die van Curaçao weer een winstgevende kolonie wilde maken. Ondanks dat de koning en daarmee de Nederlandse regering de hoop opgaf²³⁶, werden op Curaçao nog immer pogingen ondernomen om de economie te stimuleren. Aruba en Bonaire vielen ook onder het bewind van de Curaçaose gouverneur, maar naar die economieën werd amper omgekeken.²³⁷

In 1837 werd Van Raders benoemd tot Curaçaose gezaghebber, onder het gezag van gouverneur-generaal Rijk in Paramaribo. Van Raders had ambitieuze plannen voor Curaçao en hij wilde de landbouw een nieuwe stimulans geven. De handel en de scheepvaart herstelden zich niet, dus werd naar andere opties gezocht en deze vond Van Raders in de agrarische sector: de zoutsector, het uitbreiden van het op Curaçao aanwezige schapenras en experimenteren met de cochenilleteelt.²³⁸ De verwachtingen van Van Raders waren te optimistisch, zo kon na bijna tien jaar geconcludeerd worden. De cultures leverden weinig op: aan het begin van de jaren veertig leverde de grote droogte problemen op voor de landbouw en in 1844 mislukte de zoutoogst juist door teveel regen.²³⁹ Nadat Van Raders naar Suriname werd gestuurd om daar het ambt van gouverneur te vervullen, bleven al diens toch al weinig succesvolle pogingen om de economie te stimuleren liggen.²⁴⁰ Hij vertrok teleurgesteld in 1845.²⁴¹

De weersomstandigheden hadden Van Raders' pogingen niet geholpen: in de jaren 1841, 1842, 1843 viel met nog geen 300 millimeter per jaar extreem weinig regen.²⁴² Dit veroorzaakte niet alleen vele mislukte oogsten, maar ook voor een grote sterfte onder het vee op Curaçao.²⁴³ De veehouderij was zeer belangrijk voor de

²³⁵ Onder meer uit:

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3604.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3605.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3606.

²³⁶ Oostindie, 'De koning en de Caraïben', 173 – 174.

²³⁷ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie II*, 653 – 654.

²³⁸ Renkema, *Een leven in de West*, 281 – 284.

²³⁹ *Ibidem*, 416 – 420.

²⁴⁰ Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 71.

²⁴¹ *Ibidem*, 93.

²⁴² Jaap van Soest: *Curaçaose cijferreeksen 1828-1955* (2012), DANS, <https://easy.dans.knaw.nl/ui/datasets/id/easy-dataset:49962/tab/2>

²⁴³ Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 347 – 348.

plantages op Curaçao. De plantage-eigenaren legden zich niet toe op de specialisatie van één of twee gewassen, maar op een divers aantal producten. Het verbouwen van mais was vaak de belangrijkste activiteit. Mais was vaak niet voor verkoop, maar voor de voeding van de slaafgemaakten en het vee. Goede oogstjaren waren goed nieuws voor de slaafgemaakten: zij hadden dan naast voedsel ook brandstof en bouw materiaal, want niet alleen de maiskorrels werden gebruikt. Een slechte oogst betekende honger²⁴⁴ en in sommige gevallen de hongerdood.²⁴⁵ Tussen 1816 en 1848 werden zes succesvolle oogsten geregistreerd of thans als voldoende voor het voeden van de bevolking. Naast te weinig of teveel regen, bleken ook insecten met sterke regelmaat de boosdoener.²⁴⁶

In oktober, tijdens de regenperiode, werd het mais gezaaid en de oogst viel in maart. De overige maanden waren een relatief rustig, maar de plantageslaven hadden geen vrij. Buiten de werkzaamheden op de plantage, het schoonmaken van putten, herstelwerkzaamheden aan het landhuis, het kappen van hout etc, moesten plantages vanaf 1821 in de maanden mei en juni een deel van de slaafgemaakten afstaan voor de herstelwerkzaamheden aan de wegen. Als de slaafgemaakten de beschikking hadden over een eigen stukje landbouwgrond, dan konden zij dit verbouwen na hun werkdag van ongeveer tien uur. Deze tien uren waren vastgelegd in het reglement van 1824. Dat de slaafgemaakten zich niet letterlijk doodwerkten, zoals bijvoorbeeld in Brazilië, werd gezien als een teken van een ‘mild’ slavernijsysteem.²⁴⁷ Slaafgemaakten konden geen overleveringen nagelaten over hoe zij in deze periode denken over hun situatie. Toch acht Renkema het aannemelijk dat de slaafgemaakten harder werken verkozen boven het frequente tekort aan voedsel. In diverse documenten vond hij verzoeken van slaafgemaakten om verkocht te worden aan Puerto Rico. Daar moesten zij harder werken, maar zouden zij in ieder geval niet omkomen van de honger.²⁴⁸

3.2. Afschaffing in Brits en Frans West-Indië

Frankrijk was in 1794 relatief vroeg met de afschaffing van de slavenhandel en de slavernij. Acht jaar later werd de slavernij echter weer ingevoerd door Napoleon. Sinds het einde van de zeventiende eeuw nam in grote delen van Europa de kritiek toe op de

²⁴⁴ Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 25 – 30.

²⁴⁵ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 29 – 30.

²⁴⁶ *Ibidem*, 359 – 360.

²⁴⁷ *Ibidem*, 112 – 135.

²⁴⁸ *Ibidem*, 139 – 140.

trans-Atlantische slavenhandel en slavernij. Toch was de slavernij voor een lange tijd als vanzelfsprekend en geoorloofd beschouwd.²⁴⁹ Diverse predikanten verklaarden aan het begin van de zeventiende eeuw dat met de slavenhandel en het in slavernij houden van Afrikanen niets mis was. Afrikanen stamden nu eenmaal af van Cham, de vervloekte zoon van de bijbelse Noah. Cham was door zijn vader vervloekt tot eeuwige dienstbaarheid (Genesis 9: 25 en 27). De Coevordense predikant Picart voegde hier in 1660 nog aan toegevoegd dat de slavernij zelfs goed was voor de slaafgemaakten, doordat zij discipline leerden.²⁵⁰ Toch namen de humanitaire en ook zeker economische bezwaren tegen het slavernijsysteem toe. Engeland was hierin koploper²⁵¹; in 1807 werd daar de slavenhandel afgeschaft en in 1833 de slavernij.²⁵² In Nederland was lang overlegd voor definitief besloten werd dat de afschaffing zou plaatsvinden op 1 juli 1863, maar in andere landen was dit niet heel anders. Zo was in Frankrijk meer dan negen jaar gediscussieerd voor de knoop werd doorgehakt. Frankrijk schafte de slavernij definitief af in 1848.²⁵³

De slavernij werd in Frankrijk en in Engeland al veel eerder dan in Nederland als een sociaal probleem gezien. Abolitieverenigingen verschenen in Frankrijk (1788) en Engeland (1787) bijna zestig jaar eerder dan in Nederland, waar de eerste in 1840 werd opgericht. De Quakers waren in Engeland de drijfveer achter de discussie en in Frankrijk veranderde het denkbeeld onder invloed van de Verlichting.²⁵⁴ De humanitaire redenen werden niet vergeten in de discussie, maar de economische interesses werden nooit uit het oog verloren. In Eric Williams *Capitalism and Slavery* werd bepleit dat de afschaffing van het slavernijsysteem essentieel was voor een werkende, internationale economie.²⁵⁵ Hij schreef dat de afschaffing van de slavernij gezien moest worden als een logische stap in de ontwikkeling van het Engelse kapitalisme, en niet zozeer als een overwinning voor de abolitionisten. Het slavernijsysteem had als onderdeel van het mercantilisme een belangrijke bijdrage geleverd aan de financiering van de industriële revolutie. Door deze revolutie ontstond een nieuw, industrieel kapitalisme dat andere belangen had dan het

²⁴⁹ Gijswijt, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem', 3 – 4.

²⁵⁰ Van Stipriaan, 'De achterkant van Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap', 70.

²⁵¹ Gijswijt, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem', 3.

²⁵² Lampe, 'Slaven en kerk op Curaçao', 7.

²⁵³ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 81 – 83.

²⁵⁴ Gijswijt, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem', 7 – 11.

²⁵⁵ Paula, *Slavery in a nutshell*, 31 – 33.

oude handelskapitalisme. De slavernij was volgens Williams logica door deze economische verandering overbodig geworden.²⁵⁶

De Engelse afschaffingsbeweging had zowel in een politieke context plaatsgevonden, als in een sociale. De abolitionisten hadden in op beide vlakken ingezet en filterden radicale elementen uit hun beweging.²⁵⁷ Zo pleitten zij eerst voor de afschaffing van de slavenhandel; dit was een haalbaarder doel dan direct vragen om de gehele slavernij af te schaffen. In de campagne werden de wreedheden van de slavenhandel aangehaald, maar ook werd zeer gewezen op de geringe economische belangen die erbij betrokken waren, op de hoge kosten in levens voor blanken, bijvoorbeeld de matrozen, maar ook van de slaafgemaakten. Tegelijkertijd wezen de abolitionisten op de politiek onverstandige keuze om het concurrerende, Franse eiland San Domingo te bevoorraden. Door op meer zaken te wijzen dan de humanitaire hoopten de voorstanders van de afschaffing steun te verwerven bij parlementsleden.²⁵⁸ De zaak liep in Engeland op tot een volkszaak en zeker in de jaren 1832/33 werd de regering overspoeld met moties en petitie van voor- en tegenstanders. Dit stond in een scherp contrast met Nederland waar de afschaffing nooit de toegewijde belangstelling van de hele natie kreeg.²⁵⁹ In Frankrijk begon het afschaffingsdebat in 1834, dus vlak na de Engelse afschaffing. Voor 1834 was enkele malen gedemonstreerd tegen de slavernij, maar pas hierna ontstond een bodem voor de afschaffing. De Franse focus bleef lang bij de politieke organisatie en dat was geen gunstige bodem gebleken voor hervormingen. Op 27 april 1848 schafte uiteindelijk ook Frankrijk de slavernij af.²⁶⁰

3.3. Systeem boven menselijkheid

De Britse afschaffing van de slavernij zorgde voor weinig onrust op Curaçao, net zomin als de Franse abolitie. In Suriname was de situatie met naaste buur Brits-Guyana anders: in Suriname werd van het ergste uitgaan: het bestuur vreesde voor slavenopstanden en dus waren maatregelen nodig. Communicatie tussen Nickerie en het Engelse Berbice werd verboden en op de grensrivier was een vaartuig gestationeerd om eventuele vluchtpogingen te voorkomen. De maatregelen hadden effect tot 1837: in deze jaren

²⁵⁶ Kuitenbrouwer, 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief', 69 – 72.

²⁵⁷ *Ibidem*, 69 – 72.

²⁵⁸ Gijswijt, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem', 11 – 15.

²⁵⁹ Johanna Maria van Winter, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing van der slavernij', *De West-Indische Gids*, (Emancipatienummer, 1953), 61 – 62.

²⁶⁰ Gijswijt, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem', 21 – 27.

werden tien gevluchte slaafgemaakten geregistreerd. In de jaren hierna namen niet alleen de vluchtpogingen toe, maar ze kwamen ook steeds vaker voor buiten de grensregio's.²⁶¹ Na jaren van maatregelen werd op 26 juli 1841 aan de Nederlandse regering bericht gestuurd dat de situatie rustig was. Tot een massale uitloop van Suriname kwam het nooit, al nam het aantal weglopers ook in de jaren veertig nog toe: van respectievelijk 194 in 1840 tot 346 in 1844.²⁶² Al met al staat de Britse afschaffing van de slavernij te boek als een gebeurtenis met maar weinig gevolgen voor de Nederlandse slaafgemaakten en afschaffingsdiscussie, maar dit is toch niet geheel waar. Directe gevolgen bleven uit, zo werd bijvoorbeeld geen nieuw slavenreglement uitgevaardigd en ook was dit niet de aanleiding voor de oprichting van een Nederlandse anti-slavernijbeweging. Maar indirect zorgde de Engelse abolitie ervoor dat de Nederlandse minister van Koloniën zich moest verdiepen in een eventuele afschaffing van de slavernij en de wijze waarop dat diende te gebeuren. Een brief uit 1838 van de heer Hofstede was de directe aanleiding hiervoor.

Aan de hand van de brief van Hofstede kreeg de minister van Koloniën de opdracht van de koning om zich te verdiepen in de afschaffingskwestie. De koning had volgens de secretaris van staat diverse vragen, maar één in het bijzonder: "Of er tot eene emancipatie van slaven in de Nederlandse West-Indische koloniën al of niet behoort te worden overgegaan?" De heer Hofstede stelde in zijn brief van 14 november 1838 soortgelijke vragen aan de Nederlandse regering, maar hij waarschuwde ook voor de gevaren van de abolitie. Als inwoner van Demerary, wat inmiddels Brits-Guyana was, had hij de verandering bij de slaafgemaakten van dichtbij meegemaakt. Hij stelde dat de slaafgemaakten 'onmiskkenbaar' waren veranderd. Een slaafgemaakte kon trouw zijn en hard werken, maar na de verkregen vrijheid, was hij op zichzelf aangewezen. "Zoo word hij zorgeloos, onverschillig, traag en lui, weijgert te werken, geeft zich aan dronkenschap en andere ondeugden over, en is voor de Maatschappij van weinig nut." De Britten hadden in de overgangperiode van vier jaar geprobeerd de slaafgemaakten op te voeden, maar dat was in de ogen van Hofstede geheel mislukt. Hij stelde dat als Nederland overging op de abolitie, maatregelen noodzakelijk zouden zijn voor het behoud van het systeem. Al was hij niet op de hoogte van de situatie op de Nederlandse eilanden, voor Suriname durfde hij deze stelling wel in te nemen. Opvallend was dat

²⁶¹ Siwipersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)*, 1 – 5.

²⁶² *Ibidem*, 21 – 26.

Hofstede ervan uit leek te gaan dat de afschaffing van de slavernij onvermijdelijk was en dat hij hoopte de uitvoering ervan te beïnvloeden. Hij had al eens eerder een verslag gestuurd naar de Nederlandse regering omtrent de Britse abolitie, waarop een antwoord gekomen was waaruit bleek dat het onduidelijk was of Nederland tot de afschaffing overging. Hier ging Hofstede verder niet meer op in. Zijn tweede brief en vraag om opheldering over de voornemens omtrent de Nederlandse abolitie werden in het begin van 1839 besproken. Na de besprekingen kreeg minister Van den Bosch de taak om zich te verdiepen in de kwestie.²⁶³ De heersende conclusie in Nederland was echter dat de slaafgemaakten nog niet 'rijp' zijn voor de vrijheid.²⁶⁴

De opvattingen dat de slaafgemaakten niet klaar waren voor de afschaffing slavernij werd gedeeld door de Curaçaose katholieke kerk. Slaafgemaakten konden wel voorbereid worden op hun vrijheid doormiddel van godsdienst en onderwijs, was de mening van de kerk. Het missiewerk op Curaçao had toch vooral één functie, namelijk een politieke functie: de slaafgemaakten onder controle houden. Eén van de weinigen die zich inzette voor de slaafgemaakten was de bisschop Niewindt. Hij was in de periode 1824 tot 1860 op Curaçao en breidde in deze tijd het katholicisme sterk uit. Zo werden in deze jaren vele nieuwe parochies opgericht.²⁶⁵ Niewindt pleitte actief voor onderwijs voor de slaafgemaakten. Dat hij zich inzette voor de slaafgemaakten, maakte hem geen voorstander van emancipatie. Onderwijs was in zijn ogen de manier om het slavernijsysteem in stand te houden.²⁶⁶ Enkel jaren voor Niewindt naar Curaçao vertrok, woonde en werkte pater Stöppel op Curaçao van 1816 tot 1818. Stöppel stond bekend als een man die zich het lot van de slaafgemaakten aantrok. Hij stuurde de koning Willem I een brief met zijn klachten over de behandeling van slaafgemaakten, dat zij niet onderwezen mochten worden, dat zij niet in het huwelijk mochten treden, over de gevaren voor de zedelijkheid als levenspartners gescheiden werden en over de tekortkomende zorg voor 'oude, afgewerkte, zieke en stervende' slaafgemaakten. De brief aan de koning zorgde voor een hoop opschudding op Curaçao: niet alleen had Stöppel zijn meerderen gepasseerd en waren zij op hun tenen getrapt, ook konden deze zaken onmogelijk anders binnen het slavernijsysteem. Bijvoorbeeld bij een huwelijk

²⁶³ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4255.

²⁶⁴ Lampe, 'Slaven en kerk op Curaçao', 11.

²⁶⁵ *Ibidem*, 10 – 16.

²⁶⁶ Marcha, 'Emancipatie, beeldvorming en etniciteit, nieuw leven op oude ruïnes', 51 - 60.

konden getrouwde slaafgemaakten nooit meer los verkocht worden en dit zou een dermate grote belemmering zijn voor de zo belangrijke handelspost voor Curaçao dat het geen discussiepunt was voor het bestuur van het eiland. Stöppel werd het leven moeilijk gemaakt op Curaçao. Gouverneur Kikkert moest zich verantwoorden bij de minister van Koloniën en schetste in zijn antwoord geen vleiend oordeel over de pater. Dit werd ondersteund door een bijgevoegde verklaring van drie slaveneigenaren die stelden dat dergelijke eisen funest zouden zijn voor het systeem op Curaçao, allereerst omdat zij financieel onhaalbaar waren. Voor Stöppel van Curaçao weggestuurd werd, overleed hij.²⁶⁷

Niewindt was in tegenstelling tot Stöppel niet tegen de slavernij, wel bleef hij zich inzetten voor betere leefomstandigheden voor de slaafgemaakten op Curaçao. Zo had hij direct na zijn aankomst bij het bestuur op Curaçao gepleit voor de belangen van de slaafgemaakten. Dit zou hebben bijgedragen aan het opstellen van een nieuw slavenreglement in 1824. De prioriteit van Niewindt was de eerste jaren toch vooral het opbouwen van een stevige kerkelijke organisatie.²⁶⁸ Dit was noodzakelijk voor de drie doelstellingen van Niewindt: het opkomen voor belangen en rechten van de achtergestelde katholieken, het vergroten van de invloed van de rooms-katholieke kerk in de Curaçaose samenleving en het ontketenen van een beschavings- en disciplineringsoffensief. Zo weigerde hij aanvankelijk katholieken weigeren te begraven op de katholieke begraafplaats als zij niet minimaal een keer per jaar hadden gebiecht. Dit leverde hem één van zijn confrontaties met het bestuur van Curaçao op.²⁶⁹ De grootste discussie ging over het onderwijs. Niewindt noemde de meeste katholieken ‘gedoopte heidenen’, velen waren immers alleen ooit gedoopt, maar kwamen nooit in de kerk. Doordat het de slaafgemaakten aan onderwijs ontbrak, groeiden zij op in onwetendheid, verwildering en zedeloosheid. Daarom wilde Niewindt dat slaafgemaakten mochten trouwen en ook wilde hij een deel van de gelden uit de armenkas om onderwijzers te betalen die ’s avonds de slaafgemaakten les konden geven. Geen enkel verzoek werd ingewilligd en dus moest Niewindt zelf aan de slag. Hij ging onder meer eens in de twee weken naar het oosten van Curaçao, Band’ariba genoemd in de volksmond, en las daar de mis en ook gaf hij godsdienstige

²⁶⁷ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 42 – 49.

²⁶⁸ *Ibidem*, 56 – 60.

²⁶⁹ Renkema, *Een leven in de West*, 465 – 468.

onderwijsboeken uit in het Papiaments. Al konden de slaafgemaakten deze dus niet lezen. Dezelfde activiteiten werden ondernomen voor het westen, Band'abao. Op deze diensten kwamen grote groepen slaafgemaakten af. Niewindt was overtuigd dat deze kerkdiensten slavenopstanden konden voorkomen, omdat zij rust, orde en welvaart bevorderden. De district meester was het verre van eens met de geestelijke en trachtte hem tegen te werken, maar Niewindt bleef in het westen kerkdiensten houden. Dit in tegenstelling tot het oosten, waar de plantage waar hij de mis voorlas, werd overgenomen door een protestante plantage-eigenaar. In zijn eerste jaren op Curaçao oogstte Niewindt weinig succes, maar met het aantreden van gezaghebber Van Raders veranderde dit langzaam. Katholieken kregen recht gekregen op 30 procent van de armengelden, de katholieke kerk kreeg toestemming om de 'onwetende menigte' in de christelijke leer te onderrichten en er werd een armenschool gebouwd in Santa Rosa.²⁷⁰

De doelstellingen achter het onderwijs waren weinig eervol, maar de kerk was toch jarenlang het enige onderwijzende instituut voor slaafgemaakten en voor de slavenkinderen. De verordening van Van Raders maakte het mogelijk om scholen te stichten voor de lagere sociale klasse. Slavenkinderen konden al op zondagsscholen een aantal uren elementair en godsdienstonderwijs volgen, als de betreffende eigenaar dit goed vond. Wat in 1837 veranderde, was dat ook buiten de zondagsscholen onderwezen mocht worden, bijvoorbeeld op zondagen of 's avonds na het werk. Wederom was toestemming nodig van de slaveneigenaar. Buiten de zondagsschool kwamen maar weinig slaafgemaakten en ook maar weinig slavenkinderen in aanraking met onderwijs. Kinderen van slaafgemaakten vielen in de periode 1816 – 1848 geheel buiten de plannen voor algemeen onderwijs. Deze kinderen werkten niet tot hun twaalfde, maar ze werden wel hun hele leven voorbereid op hun toekomst; alles stond in teken van de onderdanigheid aan de blanke meester.

Op Curaçao woonden in 1820 2747 slavenkinderen, ongeveer een derde van de gehele slavenbevolking. Op Curaçao was een natuurlijke aanwas van de slavenbevolking, iets wat voor het Caribisch gebied een uitzondering was. Het geboortecijfer onder Curaçaose slaafgemaakten was in de negentiende eeuw hoger dan het sterftcijfer.²⁷¹ Zover bekend, waren tussen 1816 en 1863 maar twee jaren waar het sterftcijfer onder

²⁷⁰ Renkema, *Een leven in de West*, 470 – 486.

²⁷¹ Ronald Donk, "Welke winst kan ik van die kinderen trekken?", 86 – 95.

slaafgemaakten hoger was dan het geboortecijfer.²⁷² De sterfte onder de zuigelingen was in 1820 ongeveer dertig procent, onder kinderen van drie tot negen nog eens zeven procent en vanaf die leeftijd nam de overlevingskans flink toe.²⁷³ Al wisten slaafgemaakten vaak hun precieze leeftijd niet²⁷⁴, er waren berichten over slaafgemaakten die een aanzienlijke leeftijd bereikten.²⁷⁵ Ongeveer 2000 slaafgemaakten waren in 1819 ouder dan zestig. Hier was wel een duidelijk verschil te zien in waar de slaafgemaakten woonden. Ondanks dat de meeste slaafgemaakten buiten de stad leefden, was de verhouding van slaafgemaakten boven de zestig in Willemstad (1077) haast gelijk met deze groep slaafgemaakten van het platteland (1007).²⁷⁶ Grootmoeders waren een belangrijk onderdeel in de opvoeding van de slavenkinderen, evenals als de moeders. Dit wilde niet zeggen dat het gebruikelijk was dat kinderen bij hun familie opgroeiden. Tot het einde van de jaren dertig had Curaçao geen beperkende wet voor de verkoop van slavenkinderen. Het was daardoor niet ongebruikelijk dat kinderen van zeven of acht jaar van hun moeder gescheiden werden als zij of de moeder verkocht werd. Zuigelingen werden wel samen met hun moeder verkocht. Vanaf hun twaalfde konden slavenkinderen ingezet worden om werkzaamheden op de plantages te verrichten, geen uitzondering tussen meisjes en jongens. Kinderen waren tevens niet uitgesloten van het ontvangen van straffen; pas in het reglement van 1857 werd bepaald dat slaveneigenaren bij de werkzaamheden en strafbepaling rekening moesten houden met leeftijd, geslacht en ook met het stadium van zwangerschap.²⁷⁷

Dat slavenkinderen meedraaiden in het systeem kan onder meer opgemaakt worden uit de 'contracten betreffende het verhuren van gouvernementsslaven aan particulieren' bijvoorbeeld in de periode november 1839 - januari 1840. De gouvernementplantage Hato verhuurde met regelmaat een slaafgemaakte en in deze periode alleen maar meisjes in de leeftijd van tien tot tweeëntwintig jaar. Het opgestelde contract was bij iedereen gelijk en gold voor een periode van drie jaar. De kosten voor het huren van een dergelijke arbeidskracht waren twaalf gulden per jaar plus de kosten

²⁷² Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 336 – 337.

²⁷³ Ronald Donk, "Welke winst kan ik van die kinderen trekken?", 86.

²⁷⁴ Onder meer uit procesverslagen als deze van Philippe: NL-HaNa, OAC Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828, nummer toegang 1.05.12.01, inv.nr. 1653.

²⁷⁵ Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*,

²⁷⁶ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 452.

²⁷⁷ Rose Mary Allen, "'Laat het kind eerst geboren worden, voordat men het een naam geeft'" in: Aspha Bijnaar, (red.), *Kind aan de ketting, opgroeien in slavernij toen en nu*, (Amsterdam, 2010), 97 – 107.

voor het 'voederen en kleden' van de slaafgemaakten, want zij vielen nu onder het toezicht van de huurder. Zo werden in deze paar maanden onder andere Clementina van zestien jaar en Carolina van dertien jaar verhuurd.²⁷⁸ Naast de aanhoudende mislukkende oogsten en daarmee de honger, konden slavenkinderen ook niet rekenen op voldoende kledij. Tot het einde van de jaren vijftig beschreven diverse bronnen slavenkinderen die tot tien of twaalf jaar vaak naakt rondliepen.²⁷⁹

Betere behandeling van de slaafgemaakten was na 1815 noodzakelijk voor de economie van Curaçao: de vraag naar slaafgemaakten in het Caribisch gebied steeg doordat de slavenhandel vanuit Afrika was afgeschaft in zowel Engeland, Nederland, als Frankrijk. De verkoop van slaafgemaakten naar andere gebieden werd door deze afschaffing zeer winstgevend.²⁸⁰ In de jaren 1819 – 1847 werden vele slaafgemaakten vanaf Curaçao aan andere Caribische koloniën verkocht. Deze grote uitvoer van slaafgemaakten taste het zelfvertrouwen van de slavenbevolking ongetwijfeld aan, zodanig dat het bijdroeg aan het uitblijven van een nieuwe revolte, aldus Oostindie.²⁸¹ De langzaam veranderende behandeling van slaafgemaakten kwam vooral voort uit economische motieven, maar verandering vond wel plaats.²⁸² Het nieuwe slavenreglement van 1824 was, volgens Den Hartog, een direct gevolg van de stop op de toevoer van nieuwe slaafgemaakten uit Afrika. De slavenhandel was al jaren afgeschaft, maar het duurde tot 1821 voordat ook de geheime toevoer stopte.²⁸³

De basis voor het reglement van 1824 was nog steeds het slavenreglement van 1795, maar deze nieuwe versie verving alle voorgaande slavenreglementen. Alle genomen maatregelen uit 1795 bleven behouden, maar werden bijgesteld of nauwkeuriger omschreven. Zo mochten slaafgemaakten werken van zonsopgang tot twaalf uur en van twee tot zonsondergang en zondag bleef een vrije dag. In het nieuwe reglement werden ook uitzonderingen opgenomen, zo mochten veehouders, tuinwachters en huisbedienden wel werken op zondagen en werd het toegestaan om slaafgemaakten aan het werk te zetten in noodsituaties gedurende de rustperiodes. Deze

²⁷⁸ NL-HaNa, Nieuw archief Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1845, nummer toegang 1.05.12.02, inv.nr. 316.

²⁷⁹ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 29 – 31.

²⁸⁰ Lampe, 'Slaven en kerk op Curaçao', 7.

²⁸¹ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 17.

²⁸² Lampe, 'Slaven en kerk op Curaçao', 7.

²⁸³ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 459.

extra uren dienden wel gecompenseerd te worden. De maatregelen van 1824 waren meer beschermend voor de slaafgemaakten dan die van 1795 en 1812. Zo werd met betrekking tot het straffen van slaafgemaakten nader bepaald wat wel en wat niet toegestaan was. Daden die bestraft moesten worden met meer dan 'huishoudelijke kastijdingen' moesten gemeld worden bij de districtmeester of het fiscalaat. Nog steeds liet het reglement veel ruimte open voor interpretatie. Buitensporig straffen was al verboden en in 1824 werd hieraan toegevoegd dat de straf evenredig moest zijn aan de begaande misdaad. Wat evenredig was, werd niet vermeld. Eveneens werd niet benoemd wat de autoriteiten moesten doen na het melden van zwaardere misdaden van slaafgemaakten. Het reglement van 1824 was dus vooral een uitbreiding van de maatregelen van 1795. Een overeenkomst was dat ze beiden in de eerste plaats bedoeld waren voor de handhaving van de openbare orde. De regels die hiervoor werden opgesteld, stonden als eerst vermeld in het reglement. Wel hadden de meeste regels, twaalf van de tweeëntwintig, bescherming van de slaafgemaakten als doel. Dit was een verandering ten aanzien van 1795. Over manumissies werd in dit reglement niets vermeld, maar in 1824 was tevens een nieuwe manumissiewet aangenomen. Hierin werd bepaald dat oude, zieke of hulpbehoevende slaafgemaakten niet in aanmerking kwamen voor manumissie en dat zij levenslang verzorgd dienden te worden door de eigenaar. Dit was om het lijden van slaafgemaakten te beperken, maar ook om te voorkomen dat zij een last werden voor het volk ofwel de maatschappij.²⁸⁴

De gouverneur schreef in de koloniale verslagen dat de maatregelen ook daadwerkelijk nageleefd werden en dat de slaveneigenaren dus zorgden voor hun slaafgemaakten. Hij prees de slaafgemaakten voor het bewaren van de rust ondanks dat door de droogte oogsten mislukten. Ondanks dit nam het aantal diefstallen of het aantal ongeregelheden namelijk niet toe.²⁸⁵ In 1825 maakte de gouverneur alleen een melding over de toegenomen verkoop van slaafgemaakten. Slaveneigenaren werden hiertoe gedwongen; met de opbrengsten konden zij immers voedsel kopen voor de overige

²⁸⁴ De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 55 – 58.

²⁸⁵ AN, toegang 4, Archief van de gouvernement, Rubriek Gouverneur, Koloniale verslagen, 42: inventaris 4844, 1821-1833, jaar 1824 in: *Ibidem*, 79 – 81.

slaafgemaakten.²⁸⁶ Gedurende de rest van de slavenperiode bleef een verband bestaan tussen slechte oogsten en de verkoop van slaafgemaakten.²⁸⁷

Tabel 1: Veranderingen tussen slavenreglementen van 1795 en 1824

	1795	1824	Duiding verandering
Straffen	Buitensporigheid verboden, niet een groep straffen voor de fout van één.	Straf evenredig aan de misdaad	Bescherming slaafgemaakte
Manumissie	N.v.t.	Oude, zieke en hulpbehoevende slaafgemaakten levenslang verzorgen, niet manumitteren (Buiten slavenreglement om, aparte wet)	Bescherming zwakken
Voedsel	Vijf kannen mais voor mannen, vier voor vrouwen (in 1812 kwam daar een kan mais bij in het oogstseizoen)	Zes kannen mannen, vijf vrouwen (okt-maart) en een kan minder in de andere maanden. Moet in voedsel voorzien worden. Rantsoen niet ruilen tegen rum, tabak of suiker.	Verzorging slaafgemaakten
Kleding	Eigenaar verplicht in te voorzien, mag het niet meer verkopen	Eigenaar verplicht in te voorzien.	Verzorging slaafgemaakten
Werkuren	05.00 – 11.00 en 13.00 – +/- 18.00 (zonsondergang) Vrij op zondagen	Zonsopkomst (+/- 05.00) – 12.00 en 14.00 – zonsondergang Uitzonderingen mogelijk, compensatie noodzakelijk	Bescherming slaafgemaakten
Onderwijs	N.v.t.	N.v.t.	
Niet naleven reglement	N.v.t.	Boete van 50 peso's (enkel van toepassing op overtreden bepaalde maatregelen)	Dwangmiddel naleven reglement

²⁸⁶ AN, toegang 4, Archief van de gouvernment, Rubriek Gouverneur, Koloniale verslagen, 42: inventaris 4844, 1821-1833, jaar 1825 in: De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 79 – 81

²⁸⁷ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 17.

De situatieschets van de gouverneur was tamelijk rooskleurig in vergelijking met andere bronnen. Uit herhaalde klachten van Niewindt kon al opgemaakt worden dat de artikelen uit het reglement regelmatig en vaak grof overtreden werden.²⁸⁸ Belangrijke stappen werden genomen, bijvoorbeeld door minister van Koloniën Van den Bosch in 1828. Hij vaardigde een wet uit waardoor slaafgemaakten niet meer als goederen, maar als personen gezien werden.²⁸⁹ Het zorgde al met al niet voor verandering in het dagelijks leven van een slaafgemaakte, evenals de het reglement uit 1833. Hierin was opgenomen dat slaafgemaakten opgeroepen mochten worden als getuigen voor de rechtbank. Slaveeigenaren werden beboet als zij weigerden hun slaafgemaakten te laten gaan, een weigerende slaafgemaakte kon zweepslagen krijgen.²⁹⁰

Gouverneur-generaal Cantzlaar probeerde in 1829 met spoed een 'nieuw reglement ter behandeling der slaven' in te voeren. Hij schreef aan de minister van koloniën dat 'men getracht heeft zooveel mogelijk den meer verlichten geest en de liberale denkbeelden van de tegenwoordige eeuw te achtervolgen, het lot der slaven te verbeteren, en hen zoo veel doenlijk tegen alle mishandelingen te beveiligen'. Met 'men' werd hier bedoeld de raad en hijzelf. Ieder lokaal bestuur kon zelf invulling geven aan het reglement. Het was in Cantzlaar's ogen, van groot belang om dit reglement snel in te voeren wegens 'de menselijke spoed'. De eerste artikelen waren voor Curaçao het meest ingrijpend en gingen over een verbod op het scheiden van moeders en hun kinderen doormiddel van verkoop, een ruil of manumissie. Verder moest de band tussen meester en slaafgemaakte worden als die van een vader/voogd en kinderen. De slaafgemaakten waren beschaving nu nog vreemd, zo stelde Cantzlaar, en dit kon pas veranderen als 'de publieke geest, in de koloniën en in het moederland' meer liberaal werd.²⁹¹

Over de intentie van de gouverneur-generaal om de levens van slaafgemaakten te verbeteren, repte de minister in zijn antwoord van oktober 1829 geen woord. Het verbod op een scheiding van moeder en kind, leverde geen bezwaren op, overige zaken des te meer. De doelstelling dat een band tussen meester en slaafgemaakte harmonieus moest zijn, werd als onmogelijk gezien. Hoe kon een vader zijn eigen kinderen nou zodanig straffen? In het conceptreglement bleef het namelijk mogelijk om buiten het rechterlijk gezag lichamelijke kastijdingen op te leggen, maar geen straffen 'welke voor

²⁸⁸ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 57.

²⁸⁹ Ronald Donk, "Welke winst kan ik van die kinderen trekken?", 90.

²⁹⁰ De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 61 – 62.

²⁹¹ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 705.

den slaaf voor meer dan een dag tot zijne taak onbruikbaar zouden maken'. Als betere omstandigheden en minder mishandeling de doelstellingen waren voor de slaafgemaakten, zo werd gesteld, waarom was dit concept dan minder streng dan bijvoorbeeld in Bermuda, Tobago en Mauritius? Op Bermuda was de maximale straf kettingarbeid, opsluiting voor zes weken of negenendertig stokslagen, op Tobago mochten opzichters geen enkele straf uitdelen en eigenaren maximaal twaalf slagen en in Mauritius was het maximum vijftwintig slagen, maar deze mochten niet opgelegd worden in een te korts tijdbestek na de misdaad om zo overhaaste en driftige kastijdingen te voorkomen. Kortom: de minister gaf geen goedkeuring voor dit reglement. Het moest aangepast en voorgelegd worden aan de andere gebieden in West-Indië.²⁹² Voor vele jaren werd nog gecorrespondeerd over dit reglement, maar het werd nooit ingevoerd.

Uit de reactie van het Curaçaose bestuur op het conceptreglement in 1831 bleek duidelijk dat zij niet achter dit concept stond. Alle beperkingen op de uitvoer van slaafgemaakten zouden nadelig zijn voor het eiland. Daarnaast werd het concept voor Curaçao overbodig bevonden. Werkuren waren al vastgelegd net als voedselrantsoenen en slaafgemaakten mochten zelf eten verbouwen, kortom het systeem op Curaçao was al zeer mild, zo stelde het bestuur. Het concept was ook onuitvoerbaar, want voeding was misschien voor de landbouwende koloniën geen zorg, dat was het wel voor Curaçao. Een uitgebreider rantsoenen dan de paar kannen mais per week was voor de slaveneigenaren onmogelijk uit te voeren. Het bestuur van Curaçao vond dat de slaafgemaakten het al goed hadden op Curaçao en dat alles al gedaan werd om hun levens te verbeteren.²⁹³

Theodorus Johannes Travers, consul van de koning in Centraal-Amerika, schetste in 1834 een compleet ander beeld van de slavernij op Curaçao dan het bestuur zelf gedaan deed. Travers reisde het Caribisch gebied rond om verslag te kunnen doen aan de koning. Hij stond in zijn opvattingen over het slavernijsysteem lijnrecht tegenover de Curaçaose bestuurders. "Het lijdt geen twijfel of de slavenstand is een onnatuurlijke en der menschheid onteerende toestand, welke elk zedelijk gevoelend mensch moet wenschen dat een einde nemen", zo schreef hij. De consul achtte het karakter van 'den

²⁹² NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 711.

²⁹³ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 787.

neeger' niet erg hoog, maar stelde tegelijkertijd dat geen pogingen ondernomen werden om de zedelijke toestand van de slaafgemaakten te verbeteren. Nederland mocht zich betreffende de behandeling van slaafgemaakten niet boven landen als Engeland en Frankrijk voelen. En in de Franse koloniën was laatst nog een levende slaafgemaakte in vieren gedeeld doormiddel van vier paarden die elk een andere kant op liepen. Travers was verafschuwd over dit bericht, maar stelde ook dat hij nog geen kolonist had aangetroffen 'welke zijne negers als iets anders dan een kostbaar stuk vee' beschouwde. Zodoende was de 'geschiktheid der zwarte bevolking om als vrije mensen op te treden, bij lange na niet voorbereid en nog ver te zoeken'. Zelfs al waren zij wel beschaafd, dan moest nog eerst de houding van de blanken veranderen. Zo lang zij neerkeken op mensen met een gekleurde huid, hadden de slaafgemaakten geen perspectief op een baan in hun vrije bestaan. Dit was zijn opvatting over alle Nederlandse gebieden in het Caribisch gebied, maar hij rapporteerde ook specifiek de Curaçaose situatie. De slaafgemaakte was de enige bezitting van waarde van de Curaçaose kolonisten, zo beschreef Travers. Toch was deze waardevolle slaaf de eigenaar voornamelijk tot last. De slaafgemaakten moesten vooral zelf voor hun eigen onderhoud zorgen en door het constante gebrek aan neerslag was dat niet eenvoudig voor de slaafgemaakten. Zij waren dan ook 'uiterst slecht gevoed en gekleed'.²⁹⁴

Ondanks dat de naderende Engelse emancipatie als een 'verterend vuur' door alle West-Indische gebieden ging, bleven opstanden op Curaçao uit. Dit verklaarde Travers door te stellen dat de afschaffing van de slavernij een uitzichtloze situatie zou opleveren voor de Curaçaose slaafgemaakten. Zij hadden in hun vrijheid geen land meer om te verbouwen, vraag naar arbeid voor de nodige handwerken was vòòr de afschaffing van de slavernij al meer dan vervuld door alle vrijen en op de plantages werken voor een loon was door de weinige inkomsten van planters onmogelijk. Daarnaast, zo stelde de consul, waren de Curaçaose slaafgemaakten niet gewend om hard te werken door de relatief milde omstandigheden. De afschaffing kon alleen maar funest zijn voor de kolonie Curaçao, want de inkomsten van de slavenverkoop vielen weg, eveneens als de goedkope arbeidskrachten. Niet alleen voor de kolonie zou een dergelijke beslissing desastreus zijn, dit gold eveneens voor de slaafgemaakten. Doordat niets ondernomen werd om deze groep te helpen, konden zij in hun vrijheid alleen slechter af zijn dan in de

²⁹⁴ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 921.

slavernij. Travers adviseerde de koning dan ook om veranderingen door te voeren voor kon worden overgegaan op de abolitie.²⁹⁵

Het systeem ging in de periode 1815 – 1848 boven menselijkheid op Curaçao. De economische belangen hadden prioriteit boven de belangen van de slavenbevolking.²⁹⁶ Op Curaçao werd niet actief gecontroleerd op overtredingen van de slavenreglementen, maar er waren wel voorbeelden van overtredders die zwaar gestraft werden.²⁹⁷ In 1818 werd plantage-eigenaar Henriquez uit de kolonie Curaçao verbannen, waarbij al zijn eigendommen in beslag werden genomen. Deze straf was hem opgelegd omdat hij een twaalfjarige slavenjongen zodanig had mishandeld, dat deze aan zijn verwondingen was overleden. De jonge schapenwachter, Juan Carlo, was in Henriquez' ogen verantwoordelijk voor een door de de wara-wara, een roofvogelsoort, opgegeten lammetje.²⁹⁸ In 1824 kwamen de minister van Buitenlandse Zaken en de minister van Koloniën overeen dat bij een eerste overtreding een slaveneigenaar geen slaafgemaakten meer zou mochten bezitten, de slaafgemaakten werden dan eigendom van de kroon. Bij een tweede veroordeling konden alle eigendommen in beslag genomen worden.²⁹⁹ Voorbeelden van dergelijke straffen voor slaveneigenaren waren na 1818 niet bekend, het waren voornamelijk boetes die geven werden. De veroordeling van Henriquez had de eerdere minister van Koloniën in 1818 zeer tevredengesteld. Het was voor hem het bewijs dat dat de 'wetten der menselijkheid' streng nageleefd worden in de overzeese gebieden.³⁰⁰ Dat slaafgemaakten mochten klagen bij het bestuur van Curaçao als hun eigenaren de regels niet naleven en dat geen klachten binnenkwamen, werd ook gezien als een bewijs van de goede behandeling. Al stond nergens waar slaafgemaakten konden klagen.³⁰¹

Op Curaçao ging het slavernijsysteem 'als vanouds' door in de eerste helft van de negentiende eeuw. Hierbij hoorden ook de manumissies, al waren zij in de eerste helft relatief gering. In de jaren 1816 – 1848 kregen ongeveer 810 slaafgemaakten de vrijheid door middel van een manumissie.³⁰² De vermelding 'ongeveer' is noodzakelijk, omdat

²⁹⁵ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 921.

²⁹⁶ Lampe, 'Slaven en kerk op Curaçao', 11 – 14.

²⁹⁷ Allen, "Laat het kind eerst geboren worden, voordat men het een naam geeft", 106 – 107.

²⁹⁸ NL-HaNa, OAC Curaçao, Bonaire, Aruba tot 1828, nummer toegang 1.05.12.01, inv.nr. 1683.

²⁹⁹ Paula, *Slavery in a nutshell*, 40.

³⁰⁰ Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 136 – 137.

³⁰¹ De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 55 – 58.

³⁰² Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 119 - 121

het voorkwam dat kinderen samen met de moeder hun vrijheid verkregen, maar zij werden vaak niet meegeteld in de overzichten.³⁰³ Het kwam ook voor dat kinderen de vrijheid nog niet kregen en dat zij later vrijgekocht werden.³⁰⁴ Na 1850 nam het aantal manumissies sterk toe. Voor die tijd waren namelijk nog kosten verbonden aan het schenken van de vrijheid en dat verviel in 1850.³⁰⁵ Zo veranderden diverse zaken omtrent de levens van slaafgemaakten, maar van een afschaffingsdiscussie kon niet gesproken worden.³⁰⁶

3.4. 'Een onomkeerbaar proces'

Iedereen die een beetje kon nadenken, kon zien dat de afschaffing van de slavenhandel het begin was van een onvermijdelijke, trapsgewijze ondergang der gewesten. Dit stelde H.W. Laus in een memorie aan de minister van Koloniën in 1833. De kritieken aan het ministerie waren niet gering: akkoord gaan met de afschaffing van de slavenhandel moest wel een overhaaste beslissing geweest zijn waarin diverse politieke belangen in hebben meegespeeld. Doordat die drempel genomen was, was een onomkeerbaar proces in werking gesteld. Het proces van de Nederlandse afschaffing van de slavernij werd alleen maar versneld door het Britse besluit om de slavernij af te schaffen, zo stelde briefschrijver. De neergang van de kolonie was bij een abolitie onvermijdelijk, want zo redeneerde hij, een slaafgemaakte werkte alleen hard door dwang, de aanwezige angst voor lijfstraffen en doordat het een gewoonte was geworden. Het harde werken noemde Laus 'een tweede natuur' van de slaafgemaakte en deze drang tot arbeid verrichten maakte de slaafgemaakte 'niet ongelukkig'. Plantages werden bij een afschaffing dus zwaar benadeeld, ze zouden volledig leeglopen zonder maatregelen. Laus stelde een oplossing voor: houdt het systeem in stand. Dit kon door enkele plantages in de oude staat te laten en ze dienst te laten doen als een soort gevangenkampen. Als voormalige slaafgemaakten weigerden te werken of overtredingen begingen, konden ze voor straf terug naar een plantage gestuurd worden. Zo leerden zij hun vrijheid waarderen en bleven ze werken.³⁰⁷ Hieruit sprak een erkenning over de mate van onmenselijk van het slavernijsysteem. Het voorstel was om

³⁰³ NL-HaNa, OAC Curaçao, Bonaire, Aruba tot 1828, nummer toegang 1.05.12.01, inv.nr. 542 – 554.

³⁰⁴ NL-HaNa, Nieuw archief Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1845, nummer toegang 1.05.12.02, inv.nr. 374.

³⁰⁵ Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 119 - 121

³⁰⁶ Oostindie, *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, 148.

³⁰⁷ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4231.

de verschrikkingen van de slavernij te gebruiken als middel om onrust en het weigeren van werk tegen te gaan.

Dat in de koloniën werd geloofd dat de afschaffing van de slavernij naderde, wilde niet zeggen dat de opvattingen ten aanzien van de slaafgemaakten veranderden. Het Papiaments, de taal van de slavenbevolking werd beschreven als een mengelmoes van 'bedorven' Spaans, Nederlands en Indiaans. Dit 'kalkoenen geluid' was ondragelijk voor het fijne gehoor van een Europeaan. De auteur van *Beschrijving van het eiland Curaçao en onderhoorige eilanden* vond het dan ook zeer kwalijk dat steeds meer blanken dit jargon spraken, doordat zij bijvoorbeeld gezoogd waren door 'ene negerin'.³⁰⁸ Medelijden voelen met de slaafgemaakten was absoluut onnodig, benadrukte de auteur. Zij waren misschien niet zo bevoorrecht waren als de blanke Europeanen, maar zolang de slaafgemaakten hun meesters dienden, werden zij verzorgd.³⁰⁹ Toch zagen ook grote voorstanders van de slavernij in dat het einde naderde: in 1848 was ook Niewindt overtuigd van een naderende afschaffing.³¹⁰

Curaçaose slaafgemaakten hadden in 1795 laten zien op de hoogte te zijn van de situatie op en ver buiten Curaçao. Het is daarom niet onlogisch om te redeneren dat ook zij het einde van de slavernijtijd hadden verwacht. Dit moet een enorm hoopvolle gedachte geweest zijn en dit kan een belangrijke verklaring zijn voor het gebrek aan slavenopstand in het negentiende eeuwse Curaçao. Het was geen verklaring voor de aanhoudende 'brutaliteit' van de slaafgemaakten, zoals beschreven werd door in diverse rapporten. De Curaçaose slaafgemaakten werden al decennia als 'brutaal' beschreven. De 'losbandigheid' kon mogelijk verklaard worden doordat steeds meer slaafgemaakten een ambacht hadden en buiten de plantage werkten. Het overgrote deel van de opbrengsten mochten zij vaak zelf houden.³¹¹ Dit paste bij de Travers' verklaring voor het gebrek aan slavenopstand in de negentiende eeuw, dat slaafgemaakten er zelf van overtuigd waren dat de abolitie geen verbetering kon brengen. Zij zouden minder werk en minder voedsel hebben, dat gaf geen doorslag voor net wat meer vrijheid.³¹²

³⁰⁸ Een bewoner van dat eiland, *Beschrijving van het eiland Curaçao en onderhoorige eilanden*, (Curaçao, 1818), 1 - 70.

³⁰⁹ Een bewoner van dat eiland, *Beschrijving van het eiland Curaçao en onderhoorige eilanden*, 74 - 80.

³¹⁰ Hoetink, *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving*, 139.

³¹¹ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie I*, 453 - 454.

³¹² NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 921.

Goslinga³¹³ en Oostindie³¹⁴ stellen beiden dat de slaafgemaakten waarschijnlijk geen nieuwe revolutiepogingen ondernamen door hun angst voor repercussies. De hoop was verdwenen, de slavenbevolking op dat moment afgenomen en de straffen van 1795 stonden nog vers in het geheugen. Al deze interpretaties bij elkaar vormen samen waarschijnlijk de verklaring waarom slaafgemaakten geen nieuwe opstand begonnen.

3.5. Conclusie

De houding van de slaafgemaakten veranderde in het begin van de negentiende eeuw. Zij werden nog steeds als brutaal beschreven, maar opstanden bleven uit. De angst voor repercussies, het afnemende vertrouwen in het mogelijke succes van een opstand en het afnemende vertrouwen in wat een opstand kon veranderen in hun levens zorgde ervoor dat de houding van slaafgemaakten veranderde van brutaal en opstandig, naar brutaal en hoopvol. Uit diverse brieven wordt duidelijk dat in de koloniën de overtuiging leefde dat het een kwestie van tijd was voor de slavernij afgeschaft zou worden. Het is logisch om te beredeneren dat deze hoop ook leefde bij de slaafgemaakten. Uit overleveringen van 1795 bleek immers dat de Curaçaose slaafgemaakten op de hoogte waren van ontwikkelingen op Curaçao en ver daarbuiten. Zij zullen de afschaffing van de slavenhandel niet gemist hebben, eveneens als de afschaffing van de slavernij in Engeland en Frankrijk. Waarschijnlijk versterkten deze gebeurtenissen de hoop keer op keer.

Pogingen werden ondernomen om de economische situatie op Curaçao te verbeteren, maar deze mislukten. Dit deed de sociale omstandigheden weinig goed: slaafgemaakten leden honger. Wel keerde de rust terug naar het eiland: het was immers niet meer in oorlog. Nog hadden de levens van slaafgemaakten weinig prioriteit bij het bestuur van Curaçao. Controle op de naleving van slavenreglementen bestond nog steeds niet, ook niet na het nieuwe reglement van 1824. Het reglement van 1824 weerspiegelde de visie over de slavenbevolking: de slaafgemaakten moesten beter behandeld worden, maar veel regels stonden nog steeds open voor eigen interpretatie.

Wel kregen de Curaçaose slaafgemaakten enkele voorvechters uit de katholieke kerk. Niewindt zette zich sterk in voor meer onderwijs en meer katholieke opvoeding.

³¹³ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 41.

³¹⁴ Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao', 16 – 17.

Slaafgemaakten mochten op zondag naar de kerk, wat betekende dat zij zich vrij over het eiland konden bewegen op weg naar kerk en zondagsschool. Dit was wel alleen met toestemming van de betreffende eigenaar, maar toch droeg vast bij aan het gevoel van vrijheid en aan het zelfvertrouwen van slaafgemaakten.

Hoofdstuk 4. De discussie over afschaffing van de slavernij in Nederland

De discussie over invulling van de afschaffing vond plaats in Nederland. In dit vierde hoofdstuk zal gekeken worden naar deze Nederlandse afschaffingsbeweging die een hoogtepunt kende in de jaren 1850 en eindigde in 1863 met de afschaffing van de slavernij.

4.1. Afschaffing onvermijdelijk

Twintig jaar voor de minister van Koloniën erkende dat de afschaffing van de slavernij onvermijdelijk was, werd het eerste officiële wetsvoorstel omtrent de afschaffing ingediend. In 1833 was de heer W.H. Lans de eerste indiener, gevolgd door Travers in datzelfde jaar. Voor de minister zijn statement betreffende de afschaffing van de slavernij maakte in 1853 waren al vijftientwintig wetsvoorstellen ingediend.³¹⁵ Op 29 november 1853 werd besloten om een staatscommissie in te stellen die zich moest verdiepen in de abolitie. De commissie stond onder leiding van oud-minister van Koloniën, J.C. Baud. Het doel was om te streven naar een voorzichtige, geleidelijke en goed voorbereide afschaffing van de slavernij en dit in het grootste geheim. Alle leden van de staatscommissie hadden een geheimhoudingsplicht en de stukken mochten niet openbaar gemaakt worden. In de allereerste vergadering, op 11 februari 1854, werd besloten dat meer kennis nodig was over de koloniën. Een lijst met tweeëntwintig vragen werd opgesteld ter ondersteuning van het onderzoek. De vragen varieerden van de omvang van de slavenbevolking door de jaren heen, de oorzaken voor de vermindering of toename en welke ambachten ambieerden slaafgemaakten na de abolitie.³¹⁶

Dat Nederland de afschaffing van de slavernij wenselijk achtte, was geen geheim. De betreffende minister van Koloniën, Ch. F. Pahud, maakte in december 1853 in de Tweede Kamer bekend dat 'het de ernstige wensch der Regering is om tot eene opheffing van de slavernij te komen'. Hij benadrukte dat dit met de grootste voorzichtigheid moest gebeuren en op een geleidelijke manier. Het duurde uiteindelijk nog vele jaren en diverse wetsvoorstellen passeerden de revue voor de slavernij

³¹⁵ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1850-1900, nummer toegang 2.10.02, inv.nr. 5892.

³¹⁶ NL-HaNa, Staatscommissie Slavenemancipatie 1853-1856, nummer toegang 2.10.32, inv.nr. 1.

daadwerkelijk afgeschaft werd in Nederland. Onder minister G.H. Ulenbeck stemden in de zomer van 1862 de Eerste en de Tweede Kamer akkoord met het wetsvoorstel voor de abolitie op 1 juli 1863.³¹⁷

De Britten hadden een grote invloed op de Nederlandse afschaffingsbeweging. In Engeland werd de slavenhandel afgeschaft in 1807 en onder Engelse druk volgde Nederland in 1814. De economische gevolgen vielen mee: de winst uit de slavenhandel liep al enkele decennia terug. In Nederland kwam de afschaffingsbeweging pas op gang in de jaren veertig van de negentiende eeuw. Contact met de Engelse anti-slavernij beweging was keer op keer de vonk voor de discussie in Nederland.³¹⁸ Het zorgde zelfs voor de eerste inspiratie voor een Nederlandse afschaffingsbeweging: in 1840 kwam de Quaker Elizabeth Fry naar Nederland. Deze Engelse reisde op dat moment door Europa om te pleiten voor hervorming van het gevangeniswezen, christelijk onderwijs op de staatsscholen en ook voor afschaffing van slavernij.³¹⁹ Dit inspireerde en vervolgens werden pogingen gedaan om een Maatschappij ter bevordering van de Afschaffing der Slavernij op te richten. Een scheiding ontstond tussen de groep die vond dat de Maatschappij gebaseerd moest zijn op christelijke beginselen en de juist liberale aanhangers die de christelijke insteek weigerden. Twee jaar later werd nog een poging gedaan en hierbij was toestemming gevraagd bij toenmalig minister Baud. Hij weigerde met de verklaring dat de slaafgemaakten nog niet 'rijp zijn voor de emancipatie'. Baud en de gouverneur-generaal van West-Indië J.C. Rijk vreesden voor onrust onder slaveneigenaren en slaafgemaakten. De Nederlandse belangstelling voor het lot van de slaafgemaakten nam hiermee af voor enkele jaren.³²⁰

Het is de Engelse Anti-slavery Society die, na de Britse afschaffing van de slavernij, de discussie in Nederland levend hield: vanaf 1850 kwam de sociëteit in acht jaar minstens acht keer naar Nederland met propagandamateriaal. Het aantal

³¹⁷ Maarten Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', *Werkschrift 8, Geschieden, gedrukt en uitgegeven op het Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam*, (Amsterdam, 1975), 35 - 33.

³¹⁸ Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 246 - 262.

³¹⁹ Maartje Janse, 'Réveilvrouwen en de strijd voor afschaffing van de slavernij (1840-1863)', <http://www.digibron.nl/search/detail/012ea9f2813eb55994883f6e/reveilvrouwen-en-de-strijd-voor-afschaffing-van-de-slavernij> (10-06-2016).

³²⁰ Johanna Maria van Winter, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing van der slavernij', *De West-Indische Gids*, (Emancipatienummer, 1953), 66 - 67.

Nederlandse brochures over het onderwerp liep op³²¹ en de afschaffing werd vaker besproken in de Tweede Kamer³²². De Nederlandse Maatschappij ter bevordering van de Afschaffing van de Slavernij werd opnieuw opgericht in 1853. De anti-slavernijdiscussie was nooit een Nederlandse 'volkszaak', maar in de hogere klasse werd inmiddels wel gediscussieerd over de abolitie. Dit was een groot contrast met Engeland, waar de abolitie wel leefde onder de bevolking.³²³ Het verschil in de omvang van de anti-slavernijdiscussie verklaarde Angelie Sens aan de hand van de invloed van de Verlichting. De invloed op Nederland was net als in Frankrijk en Groot-Brittannië onmiskenbaar, maar de verschillen waren groot. De Fransen en Britten streefden naar vooruitgang, terwijl in Nederland teruggekeken werd op de hoogtijdagen van de Gouden Eeuw.³²⁴ Zeker de protestante elite raakte doordrongen met een versterkt, conservatief gevoel.³²⁵ In Nederland werd terugverlangd naar de Gouden Eeuw en de slavernij was onderdeel van die welvaartsperiode.³²⁶ De slavernij was voor Nederland of te belangrijk om af te schaffen of te verwaarloosbaar om te bespreken, zo beschreef Seymour Drescher.³²⁷ Nadat Nederland de hoop op economische welvaart in de West-Indische gebieden liet varen, waren het de Britten die de discussie over deze gebieden levend hielden. De discussie kwam in Nederland laat opgang, zeker in vergelijking met andere Europese landen. De Britse afschaffing zorgde voor weinig verandering hierin, de Franse abolitie wel. De onrust in de koloniën nam toe en daarmee ook de noodzaak om de Nederlandse afschaffing te bespreken.³²⁸

4.2. Ruimte voor menselijkheid in de afschaffingsdiscussie?

De internationale handel was van levensbelang voor Nederland en de slavenhandel was hierin een belangrijk onderdeel. Zo'n 550.000 Afrikanen werden door de Nederlanders

³²¹ Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', 35 - 70.

³²² Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 246 – 262.

³²³ Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', 35 - 70.

³²⁴ Angelie Sens, 'Dutch antislavery attitudes in a decline-ridden society, 1750 – 1815' in: Oostindie, *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, 89 – 105.

³²⁵ Robert Ross, 'Abolitionism, the Batavian Republic, the British and the Cape Colony' in: Oostindie, *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, 181 – 183.

³²⁶ Sens, 'Dutch antislavery attitudes in a decline-ridden society, 1750 – 1815', 89 – 105.

³²⁷ Seymour Drescher, 'The long goodbye, Dutch capitalism and antislavery in comparative perspective' in: Oostindie, *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, 30 – 32.

³²⁸ Gert Oostindie, 'Introduction, Explaining Dutch abolition' in: Oostindie, *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, 4 – 12.

verscheept, ongeveer 460.000 arriveerden daadwerkelijk in de landen waar zij later als slaafgemaakte woonden en werkten.³²⁹ Zeker een eeuw voor de daadwerkelijke afschaffing werd in Nederland al kritiek geuit op het slavernijsysteem. De kritiek kwam uit de hogere kringen, van filosofen en politici. Voor de meerderheid van de bevolking was de slavernij een ver-van-mijn-bedonderwerp, zo stelt Van Stipriaan. Hoeveel mensen op de hoogte waren van de onmenselijkheden van het systeem is niet bekend en is niet meer te achterhalen, maar dit was ongetwijfeld een aanzienlijk deel van de bevolking. Deze kennis droeg niet bij aan een volksbeweging tegen de slavernij³³⁰, berichten over opstanden in Berbice (1763) of Curaçao (1795) eveneens, net als kennisgeving over de afname van de slavenbevolking of de slechte naam van de Surinaamse slavernij.³³¹

Piet Emmer suggereert dat de grote slavenopstand van 1795 of welke slavenopstand dan ook niet bijgedragen had aan de abolitie van de slavernij in de Nederlandse Caribbean. Tevens had de afwezigheid van opstanden in de negentiende eeuw de urgentie om de slavernij af te schaffen verminderd, zo aldus Emmer. Hiermee stelde Emmer dus dat de slaafgemaakten en diens leefomstandigheden geen enkele invloed hadden op de afschaffing.³³² De stelling dat het in Nederland opkomende industriële kapitalisme, net als in Engeland, de doorslaggevende factor geweest was voor de afschaffing van de slavernij is vaak gehoord. Nederland liep in de negentiende eeuw ongeveer vijftig jaar achter op de Britten en Fransen op het gebied van economische groei, politieke democratisering, revolutionaire uitdagingen en imperiale expansie.³³³ De overtuiging dat deze Nederlandse achterstand verbonden was met de late abolitiediscussie werd versterkt doordat de besluitvorming over de afschaffing grotendeels plaatsvond tijdens de discussie over verdere koloniale democratisering. De koloniale aandacht was op Indië gericht en nu de opbrengsten uit Oost-Indië het 'permanente begrotingstekort' voor West-Indië dekte, werd een geleidelijke liberalisering van het Cultuurstelsel en de opheffing van gedwongen arbeid bespreekbaar. Deze onderwerpen waren verwant aan de afschaffing van de slavernij.³³⁴

³²⁹ Oostindie, 'Introduction, Explaining Dutch abolition', 3.

³³⁰ Van Stipriaan, 'De achterkant van Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap', 72 – 79.

³³¹ Drescher, 'The long goodbye, Dutch capitalism and antislavery in comparative perspective', 30 – 44.

³³² Oostindie, 'Slave resistance, colour lines, and the impact of the French and Haitian revolutions in Curaçao, 17.

³³³ Drescher, 'The long goodbye, Dutch capitalism and antislavery in comparative perspective', 28 – 31.

³³⁴ Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', 45.

Minister Baud raakte ervan overtuigd dat alleen de afschaffing van de slavernij Suriname nog van een 'algeheele vernietiging' kon redden.³³⁵

Beargumenteert kan worden dat de geleidelijke liberalisering van het Cultuurstelsel een Nederlandse beweging was naar een ideologie vrije arbeid, een beweging die voorafgegaan was aan de Engelse abolitie. Deze stelling komt alleen niet overeen met de historie van Nederland. Niet alleen was Nederland in de zeventiende eeuw voorloper in het commerciële kapitalisme, het was ook het eerste Europese land met een grote stedelijke arbeidsklasse.³³⁶ Ver voor de industrialisering trokken mensen in Nederland en ook van buiten Nederland al naar de steden opzoek naar werk. Door dergelijke voorbeelden vindt Drescher dat de verlate Nederlandse economische en politieke ontwikkeling niet genoeg verklaarde waarom Nederland laat was met de afschaffing. De Nederlandse zaak maakt, volgens hem, duidelijk dat kapitalisme, mercantilistisch of industrieel, in een revolutionaire omgeving of niet, de oorzaak was voor een enkele anti-slavernijbeweging. Alle abolitiebewegingen waren verschillend, net als de ontwikkelingen van een staat.³³⁷

In de jaren 1850 was een meerderheid van de Tweede Kamer al voor de afschaffing, maar over de invulling hiervan bestond nog geen eensgezindheid.³³⁸ Abolitionisten waren om humanitaire redenen tegen de slavernij: zij geloofden dat beschavingsachterstand van de slaafgemaakten kunstmatig in standgehouden werd door het slavernijsysteem. Zij konden zich pas ontwikkelen in vrijheid en christelijk onderwijs kon in deze ontwikkeling een grote rol spelen.³³⁹ De plantage-eigenaren in Suriname waren eind jaren veertig/begin jaren vijftig geen voorstanders van een afschaffing en van de diverse plannen die geopperd werden.³⁴⁰ De Surinaamse plantage-eigenaren hadden geen voordeel van de abolitie: het zou werkkrachten kosten³⁴¹ en daardoor konden zij nog minder concurreren met Oost-Indië. In 1851 exporteerde Java

³³⁵ R. Reinsma, *Een merkwaardige episode uit de geschiedenis van de slaven-emancipatie* ('s-Gravenhage, 1963), 86 – 100 in: Kuitenbrouwer, 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief', 75.

³³⁶ Drescher, 'The long goodbye, Dutch capitalism and antislavery in comparative perspective', 30 – 31.

³³⁷ *Ibidem*, 44 – 53.

³³⁸ Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', 67 – 69.

³³⁹ *Ibidem*, 1851-1863', 40 – 42.

³⁴⁰ Van Winter, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing van der slavernij', 68 – 69.

³⁴¹ Alex van Stipriaan, 'Suriname and the abolition of slavery' in: Oostindie, *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, 117 – 138.

al meer dan 100 miljoen kilo suiker, tien keer de Surinaamse hoeveelheid. In de loop van de jaren vijftig verschoof het standpunt van de plantagehouders. De onvermijdelijkheid van de afschaffing werd aanvaard.³⁴²

Rapporten en brieven uit Suriname gedurende de jaren vijftig waren doordrongen van spanningen en angst voor opstanden. De aanhoudende onrust onder de Surinaamse slaafgemaakten had zo zijn invloed op het veranderende standpunt van de slaveneigenaren.³⁴³ Als niet gevreesd werd voor ongeregelde toestanden voor de abolitie, dan wel voor onrust na de afkondiging ervan.³⁴⁴ De aanhoudende onrust in Suriname zorgde in Nederland voor een stimulans om de abolitie te blijven bespreken.³⁴⁵ Al hadden de economieën in de West-Indische koloniën, zoals al aangegeven, weinig prioriteit bij de Nederlandse regering, dat wilde niet zeggen dat gebieden verloren mochten gaan.

De toenemende inkomsten uit Indië leverden financiële middelen om de abolitie te betalen.³⁴⁶ Dit vormde de kern van de afschaffingsdiscussie: hoeveel moest als schadevergoeding betaald worden aan de slaveneigenaren en hoe lang moest slaafgemaakten nog gratis in dienst blijven om de kosten terug te betalen.³⁴⁷ Tot 1858 werd nog gesproken of de slaafgemaakten de tegemoetkoming voor de slaveneigenaren terug moesten betalen aan de Nederlandse regering. Dit werd van tafel geveegd, maar de tegemoetkoming aan de slaveneigenaren bleef cruciaal. Het was één van de belangrijkste beginselen voor een succesvolle afschaffing, zo luidde de conclusie van de Staatscommissie Slavenemancipatie, dat 'geene emancipatie' kan plaatsvinden 'zonder voorafgaande schadeloosstelling'. De slaafgemaakten moesten zoveel als mogelijk de staat tegemoet komen voor de kosten van 'hunne vrijmaking'. Het rapport van de staatscommissie zorgde niet alleen voor de zoveelste stimulans om het onderwerp te bespreken in de Tweede Kamer, het legde ook voor de basis van het uiteindelijke

³⁴² Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', 40 – 42.

³⁴³ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1850-1900, nummer toegang 2.10.02, inv.nr. 5862 en NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1850-1900, nummer toegang 2.10.02, inv.nr. 5895.

³⁴⁴ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1850-1900, nummer toegang 2.10.02, inv.nr. 5863.

³⁴⁵ Van Stipriaan, 'Suriname and the abolition of slavery', 130 – 138.

³⁴⁶ Siwpersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)*, 223 – 224.

³⁴⁷ Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', 61 – 70.

wetsbesluit dat de afschaffing van de slavernij definitief maakte. De politici raakten uitgeput en uitgepraat van de eindeloze discussie,³⁴⁸ na al die jaren werd het ook een kwestie van niet achter willen blijven bij de landen die de slavernij al wel hadden afgestemd³⁴⁹.

4.3. 'Emancipatie zonder visie'³⁵⁰

De Tweede Kamer ging in juli 1862 akkoord met het wetsvoorstel omtrent de afschaffing van de slavernij, de Eerste kamer volgde in augustus van datzelfde jaar. Op 1 juli 1863 kregen de slaafgemaakten hun vrijheid.³⁵¹ De Nederlandse overheid betaalde de slaveneigenaren hiervoor een vergoeding, maar deze was niet voor alle koloniën gelijk. Surinaamse slaveneigenaren kregen driehonderd gulden per hoofd³⁵², de eigenaren op de eilanden tweehonderd. Sint-Maarten was een uitzondering: daar werd 30 gulden per hoofd betaald. Deze vergoeding was niet alleen voor de slaafgemaakten, maar ook voor hun kleding, klein – en pluimvee en alle mogelijke goederen die de slaafgemaakte toebehoorden. Deze spullen werden vanaf nu zijn of haar eigendom.³⁵³ Daarnaast kwamen de vrijgemaakten in Suriname vanaf 1 juli 1863 tien jaar onder staatstoezicht staan. De voornaamste reden hiervoor was om het voortbestaan van de plantages te garanderen en te zorgen voor rust in de koloniën. Het toezicht hield in dat voor tien jaar de voormalig slaafgemaakten op een plantage moesten werken. De districtscommissarissen controleerden of mensen hun arbeidscontracten tekenden en of zij niet wegliepen van de plantage.³⁵⁴ Voor de eilanden was dit toezicht 'onnodig' bevonden door de Tweede Kamerleden.³⁵⁵

In principe moesten alle vrijgemaakten zelf voor hun inkomsten zorgen.³⁵⁶ Als zij niet direct nieuwe huisvesting hadden, dan was de voormalig eigenaar verplicht

³⁴⁸ Siwpersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)*, 224 – 229.

³⁴⁹ Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', 67 – 70.

³⁵⁰ Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 245.

³⁵¹ Van Winter, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing van der slavernij', 87 -

³⁵² Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 264.

³⁵³ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 157 – 161.

³⁵⁴ Frank Dragtenstein, Na de slavernij: Staatstoezicht, https://soundcloud.com/the_ninsee/sets/na-de-slavernij-staatstoezicht (25 juni 2016).

³⁵⁵ Kuitenbrouwer, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', 63.

³⁵⁶ Gibbes, *De bewoners van Curaçao vijf eeuwen lief en leed 1499-1999*, 110.

hiervoor te zorgen. Deze regel gold voor drie maanden na de abolitie.³⁵⁷ Volgens de publicatie omtrent de afschaffing op de eilanden vielen de vrijgemaakten onder het gewone burger- en strafrecht, genoten de vrijgemaakten als ‘ingezetenen van de kolonie’ bescherming van het bestuur van de kolonie en moesten de slaafgemaakten bij het gouvernement ingeschreven worden met een achternaam. Het merendeel van de artikelen ging over de uitvoering van de afschaffing en met name de betalingen aan de (voormalige) slaveneigenaren.³⁵⁸

‘Godsienstig en schoolonderwys wordt van staatswege aangemoedigd en zoveel mogelijk ondersteund’, zo luidde artikel 19 uit de abolitiepublicatie.³⁵⁹ Dit veranderde niets aan de situatie voor de afschaffing. Goslinga heeft het hoofdstuk over de abolitie niet voor niets ‘emancipatie zonder visie’ genoemd. Hij stelt dat de afschaffing plaatsvond zonder hervormingen. Gehoopt werd dat zonder de slavernij het oude plantagestelsel zou overleven. Dat dit niet gebeurde, had niets te maken met het vrijmaken van de slaafgemaakten. Door de industriële revolutie waren veranderingen in gang gezet die mogelijk versneld werden door de afschaffing, maar het oude plantagestelsel was hoe ten dode opgeschreven. De voormalig slaafgemaakten hadden, net als voor de afschaffing, weinig prioriteit, net als alle West-Indische koloniën. Maatregelen voor het beschermen van de economieën van deze koloniën bleven uit, net als voor scholing voor de slaafgemaakten.³⁶⁰ Steun van de Maatschappij tot bevordering van de afschaffing der slavernij kregen de slaafgemaakten hierin niet. In een buitengewone vergadering, nog voor de daadwerkelijke afschaffing van de slavernij, was de Maatschappij ontbonden. Het doel was immers bereikt.³⁶¹

4.4. Conclusie

De situatie op Curaçao was niet belangrijk voor de abolitie-discussie, die zich in Nederland afspeelde. De slaafgemaakten speelden wel een rol in de emancipatie-discussie, dus bij de discussie over zwarte zelfstandigheid. De aanhoudende berichten over onrust in Suriname zette de regering zeker onder druk. Dit wekt de suggestie dat als op Curaçao meer onrust was geweest, dit bijgedragen zou hebben aan de

³⁵⁷ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 160.

³⁵⁸ *Ibidem*, 157 – 161.

³⁵⁹ *Ibidem*, 157 – 161.

³⁶⁰ Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, 264 – 266.

³⁶¹ Van Winter, ‘De openbare mening in Nederland over de afschaffing van der slavernij’, 89.

afschaffingsdiscussie. Het is logisch te veronderstellen dat de historie van het eiland met zijn slavenopstanden bijgedragen heeft aan de angst voor nieuwe opstanden. Deze vrees droeg in ieder geval bij aan de noodzaak om de abolitie te bespreken. De onhoudbaarheid van het systeem leek de grote doorslag te geven te hebben, de Surinaamse onrust was hier een aspect van.

Op economisch vlak was het slavernijsysteem eveneens onhoudbaar. De wereld was veranderd, maar toch bleven de Nederlanders vasthouden aan het systeem dat eens voor grote roem en rijkdom zorgde. Dat Europese grootmachten de slavernij al hadden afgeschaft, zorgde ervoor dat de abolitie voor Nederland ook een principekwestie werd: Nederland kon niet meer achterblijven.

De afschaffing draaide niet louter om humane aspecten en niet alleen om economische. Desalniettemin speelde de vergoeding voor de slaveneigenaren een grote rol in de afschaffingsdiscussie dan de emancipatie van de slaafgemaakten.

Hoofdstuk 5. 1848-1863, op weg naar het einde van de slavernij

In de tien jaar voorafgaand aan de afschaffing van de slavernij werd in Nederland gediscussieerd over hoe deze afschaffing uitgevoerd moest worden. Dit werd gedaan in geheime besprekingen waar in de koloniën niets bekend mocht worden. Wat veranderde in deze periode op Curaçao en hoe zagen de levens van slaafgemaakten eruit? In dit vijfde hoofdstuk zal gekeken worden naar de jaren 1848 tot 1863, en met de afschaffing van de slavernij.

5.1. Omstandigheden op Curaçao

De afschaffing van de slavernij in de Franse koloniën zorgde voor onrust in de Nederlandse Caribbean. Diverse maatregelen werden overwogen voor de eilanden, maar op Curaçao bleef het rustig.³⁶² Dit in tegenstelling tot Sint-Maarten: waar de Nederlandse slaafgemaakten direct na de afkondiging van de afschaffing op het Franse deel hun werkzaamheden neerlegden. Op Sint-Eustatius ontstond eveneens oproer.³⁶³ De minister van Koloniën waarschuwde voor ongeregelheden op Curaçao, ondanks dat het al decennia geleden was dat er een slavenopstand op Curaçao had plaatsgevonden. De 'hachelijke toestand waarin de West-Indische koloniën, en in het bijzonder Sint-Maarten raakte geraakt, ten gevolge der emancipatie in de Franse Antillen, heeft tot zeer ernstige omstandigheden geleid. Wij zijn in afwachting van de koning's beslissing. Onmogelijk kan ik vooruit berekenen welke buitengewone maatregelen de slaven te Curaçao, Bonaire en Aruba zullen manifesteren', schreef de minister in 1848. Lokale gezaghebbers kregen de opdracht zelf de situatie in te schatten en te bepalen welke maatregelen nodig waren.³⁶⁴

De Curaçaose gouverneur Rutger H. Esser (1848-1849) meldde aan de Nederlandse regering dat de rust op Curaçao bewaard was gebleven, omdat slaafgemaakten geloofden dat afschaffing van de slavernij een kwestie van tijd was. Ondanks hardnekkige ontkenning door het gouvernement bleven deze geruchten bestaan. 'De oplossing voor revolutieangst', zo stelde Esser in een brief aan de Nederlandse regering, 'is de afschaffing van de slavernij tegen een volledige schadeloosstelling, een toename van de militaire bezetting, een toename van de

³⁶² Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 82 – 83.

³⁶³ Paula, 'Vrije' slaven', 96 – 99.

³⁶⁴ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 – 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4344.

subsidies voor de cochenilleteelt en een rangverhoging voor hemzelf'.³⁶⁵ De Nederlandse regering weigerde alle punten en Esser nam daardoor ontslag. Zijn opvolger was Rammelman Elsevier jr. en diens bestuursperiode was een van de moeilijkste voor Curaçao, zo stelde Hartog. De defensie was in een verwaarloosde staat, de kolonie was blut door alle investeringen in de landbouwexperimenten en onder de bevolking heerste onrust, doordat het opkomende katholicisme in conflict was met het protestantisme.³⁶⁶ De handel met Venezuela liep door de vele revoluties en voortdurende onrust terug. Van Raders' landbouwprojecten gingen onder Elsevier Jr. verkocht en verdwenen geleidelijk.³⁶⁷ De gezondheidstoestand op Curaçao werd diversen jaren als 'zeer ongunstig' beschreven, in 1854 bijvoorbeeld door de gele koorts die op het eiland heerste.³⁶⁸ Een ander voorbeeld is de cholera in 1856.³⁶⁹ Ondanks de weinig hoopvolle situatie op Curaçao bleven de slaafgemaakten rustig en bleven opstanden uit.

Een einde aan het voedseltekort was voorlopig nog niet in zicht. De maisoogsten werden nog jaren als 'zeer ongunstig' beschreven.³⁷⁰ Over het algemeen leverden de oogsten nog steeds onvoldoende voedsel op voor alle Curaçaoënaars.³⁷¹ Tussen 1848 en 1863 werden slechts acht jaren als goed of nipt voldoende gekenmerkt. Bij een nipte voldoende was niet de gehele oogst mislukt, maar was de opbrengst niet genoeg voor een heel jaar.³⁷² Daarnaast kwamen ook jaren van grote veesterfte voor, bijvoorbeeld in 1855.³⁷³ Wat de effecten van deze omstandigheden waren op de levens van de Curaçaose slaafgemaakten verschilde per rapport. Het ene verslag meldde dat nieuwe maatregelen omtrent de behandeling van slaafgemaakten in de West-Indische gebieden onnodig waren, en zeker voor Curaçao. 'De behandeling is daar zeer zacht en

³⁶⁵ AN, toegang 4, Archief van de gouvernement, Rubriek Gouverneur, Geheime uitgaande correspondentie, inventaris 438 RT, 20 juny 1839 n. 31/1 tot 12 juny 1854 n. 7, geheime nr. 85, 22 juny 1848 in: De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 41 – 42.

³⁶⁶ Hartog, *Curaçao, van kolonie tot autonomie II*, 654 – 655.

³⁶⁷ *Ibidem*, 722 – 724.

³⁶⁸ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1855-1856 kamerstuknummer CV ondernummer 20, Verslag van het beheer en den staat der Kolonien over 1854, wat de West-Indien en de Kust van Guinea betreft, 854 – 855.

³⁶⁹ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1858-1859 kamerstuknummer LXV ondernummer 52, Verslag van het beheer en den staat der kolonien over 1856 (Curaçao en onderhoorigheden.), 725.

³⁷⁰ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1855-1856 kamerstuknummer CV ondernummer 20, Verslag van het beheer en den staat der Kolonien over 1854, wat de West-Indien en de Kust van Guinea betreft, 855 – 856.

³⁷¹ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1858-1859 kamerstuknummer LXV ondernummer 52, Verslag van het beheer en den staat der kolonien over 1856 (Curaçao en onderhoorigheden.), 725.

³⁷² Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 360 – 361.

³⁷³ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1858-1859 kamerstuknummer LXV ondernummer 52, Verslag van het beheer en den staat der kolonien over 1856 (Curaçao en onderhoorigheden.), 725.

doeltreffend, zoo dat ter zake nimmer klagte is gehoord.’ Voor het bewijs voor deze zachte en doeltreffende behandeling werd verwezen naar het ‘aanzienlijke accres der slavenbevolking’.³⁷⁴ Deze situatieschets kwam niet overeen met de beschrijving uit andere verslagen, waarin beschreven werd ‘neegers’ nog steeds omkwamen van de honger. Hoewel het overgrote deel van ‘den omgekomen neegers’ geen slaafgemaakten waren, zo vulde het rapport aan. Slaafgemaakten waren kostbare eigendommen en dat maakte het waarschijnlijker dat zij verkocht werden aan ‘rijkere meesters’ voor zij van de honger stierven. De sterfgevallen waren eerder gemanumitteerden, wat betekende dat de slaafgemaakten beter af waren dan de vrijen, zoals werd beschreven in één van de rapporten van de Staatscommissie Slavenemancipatie.³⁷⁵

Waar in eerdere periodes slaafgemaakten voor hun overleving voedsel stalen, of andere producten om van de opbrengst voedsel te kopen, bleek dit niet het geval in de jaren vijftig. In 1854 werden drie slaafgemaakten veroordeeld voor gewelddadige feiten, in 1855 één en in 1856 wederom drie veroordeelde slaafgemaakten. In 1860 was het aantal veroordeelde slaafgemaakten nul. Over Curaçao werd in datzelfde jaar geschreven dat gedurende dat jaar ‘een gewenschte rust’ heerste.³⁷⁶

5.2. Afschaffingsbeweging op Curaçao

“Ik vermeen alzoo de noodzakelijkheid van de emancipatie der slaven, als iets erkends te mogen beschouwen; Niet minder acht ik het zeker dat bij die eventuele emancipatie, het niet alleen buiten alle bedenking billijk, maar ook in het belang dezer kolonie, noodzakelijk, is dat, en aan de tegenwoordige eigenaars der slaven eene geëvenredigde schadeloosstelling voor hunne daardoor te lijden (..) verliezen, en aan de vrijgelatene slaven werk en middelen om hun brood te verdienen, verzekerd worden. Zonder deze beide, en mijns er achtens onafscheidelijke maatregelen, lost deze maatschappij zich in de onbegrijpelijkste armoede, in algemeene ellende op, en deze kolonie is verloren”, zo schreef Niewindt in 1848.³⁷⁷ De bisschop diende een wetsvoorstel voor de afschaffing van de slavernij in (1849), deze werd afgewezen.³⁷⁸ De plannen om het garnizoen te

³⁷⁴ NL-HaNa, Staatscommissie Slavenemancipatie 1853-1856, nummer toegang 2.10.32, 12.

³⁷⁵ NL-HaNa, Staatscommissie Slavenemancipatie 1853-1856, nummer toegang 2.10.32, 17.

³⁷⁶ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1862-1863 kamerstuknummer LXVII ondernummer 19, Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1860, 767 – 770.

³⁷⁷ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4348.

³⁷⁸ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1850 - 1900, nummer toegang 2.10.02, inv.nr. 5892.

versterken, vond de bisschop compleet overbodig. Voor de veiligheid was het beter om godsdienst en onderwijs uit te breiden. Dit zou zorgen voor eendracht en ‘eendracht maakt macht’.³⁷⁹ Het belang van deze eendracht werd gezien door de minister van Koloniën: “Daar de behandeling der slaven te Curaçao steeds zacht en goedwillig is geweest, bestaat er geen anderen grond om een opstand onder hen te duchten, dan in de berekening van hunne numerieke sterkte, tegen over de blanke bevolking; rangschikt men de gekleurde bevolking aan de zijde der blanken, dan staan zij tegen over de over de slaven, nog als 2-1.”³⁸⁰ Deze eendracht bestaat nog niet, zo schreef Niewindt in een eerdere brief³⁸¹, maar hij geloofde dat eensgezindheid met de juiste maatregelen wel mogelijk was.

Niewindt was geen voorstander van een onmiddellijke abolitie. In juni 1848 gebruikte hij zijn invloed nog om een slavenopstand te voorkomen, aldus Lampe. Over deze opstandgevoelens en over de dreiging van een opstand in 1848 is verder niets bekend. De eveneens katholieke priester J. Putman was in 1849 wel voorstander van een directe afschaffing, omdat hij vond dat de katholieke missie een enorme beschavende invloed had op de slaafgemaakten. De slaafgemaakten waren ‘rijp’ voor hun vrijheid. Niewindt vroeg aan Rome om Putman als missionaris van Curaçao te ontslaan. In deze jaren had Niewindt nog steeds een plantage en in 1859 woonden nog drieëntwintig slaafgemaakten op deze plantage.³⁸² Niewindt zette zich desalniettemin in voor de afschaffing, omdat hij geloofde dat deze onvermijdelijk was.³⁸³ Als de abolitie er toch kwam, dan kon dit beter op een juiste manier gebeuren, vandaar zijn wetsvoorstel van 1849. De uiteindelijke afschaffing van slavernij in 1863 maakte Niewindt zelf niet mee: hij overleed in 1860.³⁸⁴

Gouverneur Elsevier was geen groot voorstander van de abolitie. Dat Niewindt zich wel inzette voor de afschaffing, deed Elsevier af als onderdeel van de tijdsgeest: ‘gelijk de heer Niewindt ook schijnt te doen; want als dezelve, uit een zuiver

³⁷⁹ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4348.

³⁸⁰ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4348.

³⁸¹ AN, toegang 4, Archief van de gouvernement, Rubriek Gouverneur, Inkomende geheime stukken, inventaris 3658-3, jaar 1848, n. 23/1, brief nr. 183 in: De la Porte, ‘Wanneer touwslagen niet meer volstaan..’, 71 – 72.

³⁸² Lampe, ‘Slaven en kerk op Curaçao’, 10 – 12.

³⁸³ Goslinga, Emancipatie en emancipator, 82.

³⁸⁴ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1862-1863 kamerstuknummer LXVII ondernummer 19, Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1860, 772.

philantropisch oogpunt beschouwende, daarmede beoogt het geluk of de verbetering van den toestand van den slaaf te bewerkstelligen, dan geloof ik dat men zich op eene groote teleurstelling zou moeten voorbereiden'. Elsevier geloofde dat de slaafgemaakten een beter leven hadden dan de vrijen, omdat de slaafgemaakten voorzien werden van kleding en voedsel. De 'zeer milde' behandeling maakte het leven in slavernij draagbaar, zo stelde de gouverneur. Hij omschreef de slaafgemaakten als een 'onbeschaafd volk geleid door hevige hartstochten' en zonder een 'gecultiveerd gevoel van schande of schaamte'. De scheiding tussen protestante blanke, de katholieke slaafgemaakten en de vrijen verweet Elsevier aan 'den geheele omvang van begrippen en denkbeelden welke eeuwen lang onveranderd in de Kolonie hadden bestaan'.³⁸⁵ Elsevier niet zozeer geen voorstander van de abolitie, maar pleitte er zelfs tegen. In de bijbel werd slavernij immers toegestaan en daarnaast was het systeem op Curaçao, in Elseviers ogen, afhankelijk van de slavernij.³⁸⁶ Elsevier was niet de enige die de slaafgemaakten en vrijen minderwaardig aan de blanke bevolking vond, maar de onafwendbaarheid van een uiteindelijke abolitie werd meer en meer geaccepteerd.³⁸⁷

5.3. Veranderingen voor de slaafgemaakten

Het Curaçaose onderwijsbeleid maakte in 1848 een ommekeer, aldus historicus Ronald Donk. De jaren 1816 tot 1848 noemde hij 'een fase van ontkenning van het belang van onderwijs aan het slavenkind', de opvolgende periode 'de fase van erkenning'. Hiermee bedoelt hij de erkenning van de Nederlandse overheid dat het belangrijk was om slaafgemaakten te onderwijzen, en zeker in godsdienst. Dit werd gedaan in het belang van de blanke bevolking en niet voor de slaafgemaakten. De slaafgemaakten moesten vooral gehoorzaamheid en discipline leren. Nog steeds hadden slaafgemaakten toestemming nodig, maar het aantal slavenkinderen dat dit kreeg om te leren lezen en schrijven nam toe. Elsevier was niet blij met deze ontwikkeling: opgeleide slaafgemaakten zouden het slavernijsysteem ondermijnen. Toen hij dit voorlegde aan de minister van Koloniën, kreeg Elsevier te horen dat onderwijs en godsdienstlessen de

³⁸⁵ AN, toegang 4, Archief van de gouvernement, Rubriek Gouverneur, Geheime uitgaande correspondentie, inventaris 438 RT, 20 juny 1839 n. 31/1 tot 12 juny 1854 n. 7, geheime nr. 113, 7 july 1848 in: De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 71 – 72.

³⁸⁶ AN, toegang 4, Koloniaal Archief, Arbeid, 5 juli 1848, inventaris 20 in: De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 73.

³⁸⁷ Donk, "Welke winst kan ik van die kinderen trekken?", 92.

beste voorbereiding waren voor het leven na de abolitie, want zo leerden slaafgemaakten om eerbare mensen te zijn.³⁸⁸

In de rapporten van de Staatscommissie Slavenemancipatie werden slaafgemaakten niet als eerzaam beschreven. Hierin stond dat als je niet beter weet en de 'losbandigheid en stoutmoedigheid' zag, dat je geloofde dat zij al vrij waren, dat de meesters niets meer over hun slaafgemaakten te zeggen hadden.³⁸⁹ Het rapport keek alleen naar de huidige situatie op het eiland en vergeleek het gedrag van de slaafgemaakten in de jaren 1850 niet met voorgaande periodes. De ommekeer had nog geen direct effect en bijna tien jaar later, na het bewind van Elsevier, kwam pas de nieuwe wetgeving.³⁹⁰

In de jaren vijftig kwamen enkele slaafgemaakten per jaar bij de gouverneur klachten indienen over hun behandeling door hun eigenaar: vier slaafgemaakten in 1854, drie in 1855³⁹¹, en in 1856 nog één. In alle gevallen werden de klachten gegrond verklaard.³⁹² Wat deze klachten precies inhielden, werd niet vermeld, maar voorbeelden van zware mishandeling kwamen nog steeds voor: in 1854 werd in een geheime brief aan de minister van Koloniën geschreven over de zaak rond de 'huisvrouw van Raphael Pinedo' die haar slaafgemaakten zwaar mishandelde.³⁹³ Een 'bijna blanke slavin' was door deze meesteres zodanig geslagen met de zweep en daarnaast gebeten dat de slaafgemaakte zichzelf had geprobeerd te verdrinken. Eerder stak de huisvrouw in kwestie bij een bejaarde slaafgemaakte een oog uit, nadat Pinedo haar al zwaar mishandeld had. Een zestienjarige, zwangere slaafgemaakte was voor de ogen van haar eenjarige kind door Pinedo zwaar mishandeld. Het vierde voorbeeld uit datzelfde jaar ging over het uitdelen van vijftig zweepslagen aan een vier weken eerder bevallen vrouw, terwijl het verboden was om onlangs bevallen slaafgemaakten zweepslagen te geven. Voor geen van deze vier mishandelingen werd Pinedo veroordeeld: of er was geen bewijs, of de verklaringen

³⁸⁸ Donk, "Welke winst kan ik van die kinderen trekken?", 92 – 95.

³⁸⁹ NL-HaNa, Staatscommissie Slavenemancipatie 1853-1856, nummer toegang 2.10.32, 17.

³⁹⁰ Donk, "Welke winst kan ik van die kinderen trekken?", 93

³⁹¹ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1855-1856 kamerstuknummer CV ondernummer 20, Verslag van het beheer en den staat der Kolonien over 1854, wat de West-Indien en de Kust van Guinea betreft, 855.

³⁹² Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1857-1858 kamerstuknummer LXVIII ondernummer 29, Verslag van het beheer en den staat der kolonien over 1855 (Curaçao en onderhoorigheden.), 520¹⁻⁸.

³⁹³ NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1850 - 1900, nummer toegang 2.10.02, 5865.

voor deze straffen werden gerond verklaard. Zo was bijvoorbeeld de zwangerschap niet zichtbaar.³⁹⁴

Staatscommissie Slavenemancipatie publiceerde in 1856 het eindrapport. Hierin stond: 'In overweging genomen hebbende dat het tijdstip meer en meer vordert waarop de maatschappelijke hervorming kan worden te gemoet gezien, welke door de Hooge Regering voor de kolonie Curaçao en onderhoorigheden ontworpen is dat, ten einde de slaven daartoe voortebereiden en hun de voordeelen die hervorming waardig te maken, het raadzaam geoordeeld wordt hunnen redelijken toekomst te verbeteren en hun eergevoel op te wekken door aan dezelve eene betere behandeling te verschaffen'. De conclusie van het rapport was dat misbruik werd gemaakt van de voedselvertrekking en dat niet genoeg kleding werd uitgedeeld. Als oplossing voor deze omstandigheden en als voorbereiding op de abolitie werd op 14 februari 1857 een nieuw slavenreglement ingevoerd.³⁹⁵ Het reglement van 1857 was een aanvulling op het reglement van 1824. De bepalingen van 1824 bleven geldig, voor zover deze niet in strijd waren met de nieuwe regels. De verplichtingen van slaveneigenaren ten aanzien van hun slaafgemaakten werden uitgebreid: de eigenaar moest vanaf dat moment ook zorgen voor verpleging en huisvesting. De boete voor overtredingen werd verhoogd en als de Curaçaose overheid moest ingrijpen op gebied van kleding, voeding en/of verzorging, dan werden de kosten verhaald op de betreffende eigenaar. 'Huishoudelijke kastijding' was nog steeds toegestaan, maar werd wel beperkt en geregulariseerd. Onder deze huishoudelijke kastijding viel opsluiting voor maximaal acht dagen, maar ook touwslagen mochten eigenaren nog zelf uitdelen. Mannen kregen maximaal zestien slagen, vrouwen ouder dan zestien jaar en jongens tussen veertien en zestien jaar maximaal acht slagen.³⁹⁶ Kinderen onder de veertien mochten niet met het touw geslagen worden, maar mochten wel gestraft worden. Tussen tien en veertien jaar oud kregen slaafgemaakten maximaal een derde van de straf van een volwassene, tussen zes en tien jaar oud maximaal de helft en onder de zes jaar niet meer dan zes slagen.³⁹⁷

³⁹⁴ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1854-1855 kamerstuknummer XXXIII ondernummer 1, Inlichtingen op het adres van M. D. Teenstra, wegens de slavernij in West-Indië, 214.

³⁹⁵ AN, toegang 4, Departement van Koloniën, 1857, inventaris 34 in: De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 63.

³⁹⁶ AN, toegang 4, Departement van Koloniën, 1857, inventaris 34 in: De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 64.

³⁹⁷ Allen, "'Laat het kind eerst geboren worden, voordat men het een naam geeft'", 100.

Werd de misdaad nogmaals begaan, dan mocht de straf verdubbeld worden. De uitvoering moest na minimaal acht dagen na de eerste strafuitvoer zijn en toestemming van de districtmeester was noodzakelijk. De delicten die met huishoudelijke kastijding bestraft mochten worden, waren in 1857 vast gelegd. Zwaardere overtredingen werden in de rechtbank behandeld.³⁹⁸ De volgende acties waren door het gouvernement als kleine misdaden beschreven:

- “Het schuwen van den arbeid verschuldigd aan hunne meester of aan degenen die boven hen gesteld zijn, hetzij door woorden, hetzij door gebaaren
- Het weigeren van de verschuldigten eerbied of van diensten, welke in billijkheid mogten gevorderd
- Het wegloopen of verlaten van hunnen arbeid
- Het buitenshuis overnachten zonder de toestemming hunne meesters
- Het misbruiken van sterken drank
- Het weigeren van kinderen ter school te doen gaan of onderwijs te doen geven wanneer zulks door de meester verlangd wordt
- Het weigeren van godsdienstig onderwijs te ontvangen of de met hunner gezindheid overeenkomstige godsdienst oefeningen bij te wonen, wanneer de meesters ze daartoe in staat stellen
- Het verwaarlozen of slecht verzorgen alsmede het onmenschelijk kastijden hunnen kinderen.
- Het bedriegen van hunne meester
- Het plegen van kleine diefstallen
- Het verwaarlozen, verpanden of verkoopen hunne kleedingstukken of gereedschappen
- Het vechten met hunne medeslaven of veroorzaken van uitbundig getier en raas
- Het verwaarlozen of mishandelen van vee aan hunne zorgen toevertrouwd”³⁹⁹

³⁹⁸ AN, toegang 4, Departement van Koloniën, 1857, inventaris 34 in: De la Porte, ‘Wanneer touwslagen niet meer volstaan..’, 65 – 67.

³⁹⁹ AN, toegang 4, Departement van Koloniën, 1857, inventaris 34 in: De la Porte, ‘Wanneer touwslagen niet meer volstaan..’, 65 – 66.

Tabel 2: Veranderingen tussen slavenreglementen van 1814 en 1857

	1824	1857	Duiding verandering
Straffen	Straf evenredig aan de misdaad	Rantsoen niet meer inhouden als straf, maximale straffen vastgelegd per leeftijd, ook vastgelegd waarvoor eigenaren zelf straf mogen uitdelen	Bescherming slaafgemaakte
Manumissie	Oude, zieke en hulpbehoevende slaafgemaakten levenslang verzorgen, niet manumitteren (Aparte wet)	Kosten vervielen en daardoor nam het aantal manumissies toe. (Aparte wet)	Bescherming zwakken en stimulans manumissie
Voedsel	Zes kannen mannen, vijf vrouwen (okt-maart) en een kan minder in de andere maanden. Moet in voedsel voorzien worden. Rantsoen niet ruilen tegen rum, tabak of suiker.	Veertien jaar of ouder: zes kannen gave mais of acht grove. Tien – veertien twee derde daarvan en zeven de helft, jonger een derde. Werkzaam in de zoutpannen: vijf tot 25 voor toespis	Verzorging slaafgemaakten
Kleding	Eigenaar verplicht in te voorzien.	Vastgelegd hoeveel stof per slaafgemaakte.	Verzorging slaafgemaakten
Werkuren	Zonsopkomst (+/- 05.00) – 12.00 en 14.00 – zonsondergang Uitzonderingen mogelijk, compensatie noodzakelijk	Gelijk aan 1824, wel onderscheid in geschikte werkzaamheden per leeftijd	Bescherming slaafgemaakten
Onderwijs	N.v.t.	Slaafgemaakten zoveel als mogelijk in gelegenheid stellen voor godsdienstig onderwijs. Kinderen tot 14 jaar twee uur les per dag.	Educatie slaafgemaakten
Niet naleven reglement	Boete van 50 peso's (voor overtreden bepaalde maatregelen)	Hogere boetes, wel verschil in hoogte per maatregel	Dwangmiddel naleven reglement

Naast dergelijke beschermende maatregelen werden ook enkele verordeningen met het oog op de voorbereiding op een leven in vrijheid, die de Staatscommissie Slavenemancipatie nodig achtte voor Curaçao, in het reglement opgenomen. Zo waren de slaveneigenaren verplicht om slaafgemaakten de mogelijkheid te geven godsdienstig onderwijs te volgen en mochten het ze niet verboden worden om in hun vrije tijd onderwijs te volgen. Slavenkinderen jonger dan veertien moesten per dag tenminste twee uur onderwijs volgen.⁴⁰⁰ In 1860 volgden 1970 kinderen onderwijs op Curaçao, godsdienstonderwijs niet meegenomen. In deze telling was geen onderscheid gemaakt tussen blanken, vrijen of slaafgemaakten.⁴⁰¹ Hoeveel slavenkinderen hun twee uur per dag onderwijs kregen, was niet duidelijk. De controles of de kinderen daadwerkelijk het onderwijs volgden, lieten ten wenssen over en maar weinig kinderen kwamen naar school. Door de afwachtende houding van de Nederlandse regering kwam pas in december 1863 geld voor meer scholen. Zelfs na de afschaffing van de slavernij konden niet alle kinderen onderwijs volgen.⁴⁰²

Het reglement van 1857 was de eerste waarin alleen beschermende maatregelen voor de slaafgemaakten waren opgenomen.⁴⁰³ In hoeverre de slaafgemaakten ook daadwerkelijk beter beschermd werden, is niet geheel duidelijk. Ook in de periode tussen 1857 en 1863 was geen controle op de naleving van dit reglement. Regelmatig kregen slaafgemaakten van de rechtbank zware straffen opgelegd, zoals veertig zweepslagen en dwangarbeid, maar deze straffen waren niet illegaal als de rechter ze oplegde.⁴⁰⁴ Dat het aantal slaafgemaakten gestaag afnam, was in deze jaren toe te schrijven aan het hoge aantal manumissies. In de jaren 1816 – 1863 hadden ongeveer 2100 manumissies plaatsgevonden en bijna een derde was in de laatste vijftien jaar van deze periode geweest. Voornaamste reden was dat na 1850 geen kosten meer verbonden waren aan een manumissie. Bij deze tweeduizend mensen werden de kinderen nog niet meegerekend, al kregen zij regelmatig samen met de moeder de

⁴⁰⁰ AN, toegang 4, Departement van Koloniën, 1857, inventaris 34 in: De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 64 – 67.

⁴⁰¹ Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1862-1863 kamerstuknummer LXVII ondernummer 19, Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1860, 774.

⁴⁰² Donk, "Welke winst kan ik van die kinderen trekken?", 92 – 95.

⁴⁰³ AN, toegang 4, Departement van Koloniën, 1857, inventaris 34 in: De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 66 – 67.

⁴⁰⁴ De la Porte, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', 88 – 91.

vrijheid. Tot de laatste jaren van de slavernij vluchtten slaafgemaakten van Curaçao, al waren dit er hooguit enkele tientallen per jaar.

Al met al hield de ‘natuurlijke aanwas’ op Curaçao de daling niet bij en in de jaren voor de abolitie nam het aantal slaafgemaakten gestaag af.⁴⁰⁵ In 1858 waren nog 6309 slaafgemaakten op Curaçao, 5962 in 1860 en in 1863 kregen uiteindelijk 5498 slaafgemaakten hun vrijheid door de afschaffing van de slavernij.⁴⁰⁶ Op 1 juli 1863 hield gouverneur J.D. Crol een korte toespraak zowel in het Papiaments, als in het Nederlands: “E dia feliz a yega awó. Fo ‘i e momento aqui ta hende libre; boso te drenta den sociedad como ciudadánonan di nos Colonia.” “Die blyde dag is heden aangebroken. Van stonde aan zyt gy vrije menschen en treedt gy in de maatschappij als ingezetenen der kolonie.”⁴⁰⁷

5.4. Conclusie

Na 1848 werd de onvermijdelijkheid van de abolitie langzaam geaccepteerd. De racistische opvattingen van de blanke elite hielden echter stand, dit beperkte de ontwikkeling van regels voor slaafgemaakten en het beperkte ook de ontwikkeling van slaafgemaakten zelf. De acceptatie van de abolitie was niet de acceptatie van de mensen van ‘kleur’. De meer beschermende regels van 1857 en de strenge regels voor onderwijs werden niet gecontroleerd, dus het was maar de vraag hoezeer deze nageleefd werden. De opdracht voor het opstellen van dit reglement kwam uit Nederland, na het verschijnen van het eindrapport van de Staatscommissie Slavenemancipatie. De eerdere rapporten beschreven de droevige situatie op Curaçao: de slaafgemaakten hadden misschien meer vrijheid dan in de andere koloniën, zij hadden tevens meer honger.

Dat de slaafgemaakten op Curaçao al in de achttiende eeuw als ‘brutaal’ werden omschreven en aan het einde van de slavernij nog steeds, zegt veel over de emancipatie, het proces van zelfbevrijding, van de slaafgemaakten. Aan de hand van het rapport van de staatscommissie kan opgemaakt worden dat slaafgemaakten brutaler werden. Geschreven werd dat het leek alsof de eigenaren niets meer over de slaafgemaakten te zeggen hadden en dat het leek alsof de slaafgemaakten hun vrijheid al bekomen hadden. Ondanks het leven in slavernij en ondanks de honger waren de geesten van de

⁴⁰⁵ Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw*, 119 - 121

⁴⁰⁶ *Ibidem*, 337.

⁴⁰⁷ Goslinga, *Emancipatie en emancipator*, 162 – 163.

Curaçaose slaafgemaakten nooit massaal gebonden geweest. Zij hadden zich nooit volledig overgegeven aan de nederigheid die getoond moest worden aan de blanke overheersers. Naast het beschreven, brutale gedrag was het vreemd dat Curaçao geen slavenopstanden meer gekend heeft na 1800. Voor deze laatste jaren voor de abolitie werden diversen redenen gegeven voor dit gebrek: namelijk dat dit als onvermijdelijk gezien werd door de slavenbevolking en dat de sociaal-economische omstandigheden op Curaçao zodanig slecht waren dat het leven in vrijheid weinig aantrekkelijk was. Niet-blanken werden nog immer als minderwaardig gezien en de banen lagen niet voor het oprapen. Gezien de diverse berichten over de nog steeds voorkomende honger in deze jaren acht ik het niet ondenkbaar deze tweede reden sterk de doorslag gegeven heeft, ook nadat de Fransen de slavernij afschaffen. Zeker wanneer in combinatie met de door de staatscommissie beschreven vrijheid van slaafgemaakten. Over de door Niewindt voorkomen opstand van 1848, beschreven door Lampe, is weinig bekend, maar het is aannemelijk dat deze gebeurtenis daadwerkelijk plaatsgevonden heeft. Slaafgemaakten wachtten al voor velen jaren op de afschaffing van de slavernij, al aan het begin van de negentiende eeuw schreven inwoners uit de koloniën dat na de afschaffing van de slavenhandel de gehele abolitie als onvermijdelijk gezien werd. De afschaffing in de Franse gebieden had heel goed een aanleiding geweest kunnen zijn voor een opstand, waar in Nederland ook zo voor gevreesd werd.

In deze periode voorafgaand aan de abolitie pleitten maar weinigen op Curaçao voor de afschaffing van de slavernij. Niewindt was één van de weinige voorvechters. Na de afschaffing van de kosten op een manumissie namen de manumissies sterk toe. Eigenaren begonnen al aan een trapsgewijze abolitie.

Hoofdstuk 6. Conclusie

Het slavernijsysteem op Curaçao werd en wordt met grote regelmaat als ‘mild’ beschreven. De Curaçaose slaafgemaakten hadden meer bewegingsvrijheid dan bijvoorbeeld in Suriname: ze mochten schoenen dragen, diverse slaafgemaakten konden geld te sparen en de straffen waren minder zwaar in vergelijking met andere koloniën. Dit nam niet weg dat de straffen nog steeds zwaar waren. In 1857 mocht een volwassen man onder de noemer ‘huiselijke kastijdingen’ nog zestien touwslagen krijgen als hij niet genoeg eerbied toonde aan zijn meester. De rechtbank mocht nog veel zwaardere straffen opleggen. In tegenstelling tot de andere hadden hebben de slaafgemaakten op Curaçao honger door het gebrek aan voedsel, niet alleen de voedselverstrekking. Vandaar dat er berichten bestonden over slaafgemaakten die gevraagd hebben om verkocht te worden naar bijvoorbeeld Puerto Rico. Het werk was zwaarder, de straffen eveneens, maar er was geen voedseltekort. Vanaf het reglement van 1795 was het rantsoen van de slaafgemaakten vastgelegd en in 1812 werd deze met één kan mais per week uitgebreid. Dit wilde niet zeggen dat deze kannen ook elke week uitgedeeld werden, want door regelmatig mislukte oogsten hadden slaveneigenaren niet altijd genoeg.

Al met al kan gezegd worden dat in de periode 1795 – 1863 relatief weinig grote veranderingen plaatsvonden in de levens van slaafgemaakten. Kleinere, meer geleidelijke veranderingen hadden wel degelijk effect en impact op het emancipatieproces. De beschermende reglementen werden uitgebreider en de macht van de slaveneigenaar nam af doordat hij minder lijfstraffen mocht verrichten en doordat hij zijn slaafgemaakten in hun vrije tijd niet meer mocht verbieden naar de kerk of naar godsdienstlessen te gaan. Deze veranderingen zelf waren niet groot, maar vergroten wel het gevoel van vrijheid, bijvoorbeeld omdat de slaafgemaakte niet zomaar meer gestraft mocht worden. Al werden de slaafgemaakten altijd al als brutaal omschreven, dit nam nog toe. In het rapport van de staatscommissie stond dat het leek alsof slaafgemaakten al vrij waren, zo gedroegen zij zich. Het gevoel van eigenwaarde kon ook een boost krijgen door de wet uit 1828 die slaafgemaakten als mensen erkende. Al veranderde niets. Vanaf 1848 en zeker na 1857 werd onderwijs voor de slaafgemaakten en voor de slavenkinderen belangrijker voor de overheid. Door het gebrek aan scholen en wederom aan controle op de naleving van de regels hierrond, werd nooit duidelijk hoeveel kinderen ook daadwerkelijk onderwijs volgden. Hiermee is

het antwoord op de eerste deelvraag samengevat. Deze deelvraag luidt: *Welke veranderingen hebben zich voorgedaan in de levens van slaafgemaakten op Curaçao in de periode 1795-1863?*

De tweede deelvraag is: *welke externe factoren hebben bijgedragen aan de afschaffing op Curaçao?* Deze betreffende externe factoren zijn voor een groot deel Brits. De Britten wakkerde in Nederland de anti-slavernijdiscussie aan en hield deze in leven. Hiervoor eiste Groot-Brittannië van Nederland dat de slavenhandel werd afgeschaft; het was een eis voor de teruggave van de koloniën in 1814. De Britse afschaffing van de slavernij had weinig directe gevolgen, maar het zorgde er wel voor dat de optie tot een abolitie in Nederland werd besproken. De Franse afschaffing in 1848 zorgde ervoor dat in Nederland niet langer ontkend kon worden dat de afschaffing onvermijdelijk was. Nederland kon op den duur niet meer achterblijven en voelde zich onder druk gezet om de slavernij ook zelf af te schaffen. Deze druk was ook afkomstig uit Suriname, waar de onrust onder slaafgemaakten toenam. Aan Suriname werd meer belang gehecht dan aan Curaçao.

De derde onderzoeksvraag richt zich op de invloed op Curaçao zelf: *welke mensen of factoren op Curaçao in de periode 1795 – 1863 zijn direct van invloed geweest op het afschaffingsproces?* Op Curaçao waren weinig mensen uitgesproken voor de abolitie en nog minder maakten dit hard tegenover de Nederlandse regering. Het was eigenlijk zeer treurig dat de man die zich het meest voor de Curaçaose slaafgemaakten inzette dit niet uit het belang voor deze groep deed. Niewindt zag godsdienst als de manier om de orde te bewaren en om slaafgemaakten in bedwang te houden. Hij was geen voorstander van de afschaffing, maar zag wel dat het systeem onhoudbaar was en de abolitie onvermijdelijk.

Hoe zagen de sociaaleconomische omstandigheden eruit op Curaçao tussen 1795 en 1863? is de vierde vraag. De economie van Curaçao kromp al voor 1795. Curaçao was jarenlang een belangrijke schakel in de slavenhandel, maar deze handel kromp al ruim voor 1795. Koning Willem I had grote ambities voor Curaçao toen hij de troon besteeg, maar geen van deze dromen werd waarheid. Curaçao werd snel minder belangrijk voor Nederland. Van Raders ondernam nog enkele pogingen, maar ook deze hadden weinig succes.

Terwijl wel pogingen ondernomen waren om de economie te verbeteren, werd weinig gedaan aan de sociale omstandigheden. De samenleving vleeft sterkt gesegmenteerd. Consul van de koning Travers schreef bijvoorbeeld dat 'de bevolking van kleur' weinig perspectief had doordat de blanke elite deze groep geen kansen gaf. Hun houding ten aanzien van de slaafgemaakten bleef onveranderd.

Welke rol hebben manumissies gespeeld in de veranderingen tussen 1795 en 1863? Al sinds het begin van de achttiende eeuw kwamen manumissies veel voor op Curaçao. Slaafgemaakten die hard werkten en trouw waren, konden als beloning door de eigenaar de vrijgemaakt worden. Dit bleef tot het einde van de slavernij, maar de tien jaren ervoor steeg het aantal manumissies flink. Curaçao bouwde als het ware de slavernij al af voordat Nederland hierover een besluit nam. Veel eigenaren waren al lang klaar met het slavernijsysteem, al was het maar uit zeer rationele overwegingen over kosten.

Hoe kan het gebrek aan slavenopstanden op het negentiende-eeuwse Curaçao worden verklaard? Diverse redenen zijn hiervoor genoemd, waaronder het geloof dat de abolitie een kwestie van tijd was. Dit is geen verklaring voor 63 jaar zonder slavenopstanden, het was dus zeer waarschijnlijk dat de verklaring een combinatie van de diverse, genoemde redenen. De andere verklaringen zijn: angst voor repressies en de treurige overtuiging dat het leven in vrijheid alleen maar zwaarder was. De vrijen leden meer onder de grote droogte dan de slaafgemaakten; zij hadden geen meesters meer die de verplichting hadden om ze te voorzien in voedsel.

De onderzoeksvraag van dit onderzoek is: *hebben de veranderingen in de levens van slaafgemaakten op Curaçao tussen 1795 en 1863 ervoor gezorgd dat de afschaffing van de slavernij onvermijdelijk was?* Hierop is een kort en simpel antwoord te geven: nee. De opstand van 1795 en het daaropvolgende slavenreglement brachten in Nederland geen discussie opgang, eveneens als de latere reglementen. Maar in combinatie met externe factoren had de opstand wel invloed op de onvermijdelijkeheid van afschaffing. De slaafgemaakten werden minder slaaf, minder volgzzaam en meer arbeider. Ze waren geen goedkope krachten, omdat voorzien moest worden in voedsel en kleding. De angst voor nieuwe opstanden was constant aanwezig op Curaçao. De blanken waren bang, de

brutale houding droeg daar een steentje aan bij. In 1848 werd een nieuwe revolte verijdeld. Slaveneigenaren begonnen al aan de abolitie door meer slaafgemaakten te manumimuteren. In dat tempo was Curaçao op den duur een eiland zonder slaafgemaakten geworden, ook zonder de abolitie. Curaçao was, gezien die omstandigheden, zelf naar een systeem gegroeid zonder slavernij. Het systeem werd ondergraven door de diverse veranderingen.

Toch was Curaçao van een secundaire categorie in de abolitiediscussie. Het eiland had na de poging om de economie te stimuleren weinig belang bij Nederland. Dit wilde niet zeggen dat de opstand van 1795, evenals de andere slavenopstanden op Curaçao geen rol gespeeld hebben. De angst voor onrust onder de slaafgemaakten in de koloniën speelt zeker na 1848 bij de Nederlandse regering. Op Sint-Maarten bleek deze angst terecht, daar brak een opstand uit, en ook in Suriname was het onrustig. Op Curaçao bleef de rust behouden, maar daar was niemand zeker op. Rust onder de Curaçaose slaafgemaakten was immers geen vanzelfsprekendheid. Het valt niet te zeggen of een nieuwe opstand het abolitieproces versneld had, maar door de aanhoudende onrust in Suriname bleef de Nederlandse regering vrezen voor opstanden. Op deze manier droegen de slaafgemaakten zeker bij aan het verkrijgen van hun eigen vrijheid, in zoverre zij dat nog niet deden door te werken en sparen voor een manumissie. Slaafgemaakten waren geen lijdend voorwerp in de slavernij en hadden wel degelijk invloed gehad op hun bestaan.

Bronnenlijst

Literatuur

Allen, Rose Mary, Heijes, Coen en Marcha, Valdemar (red.), *Emancipatie en acceptatie, Curaçao en Curaçaoënaars, beeldvorming en identiteit honderdveertig jaar na de slavernij*, (Amsterdam, 2003).

Bijnaar, Aspha (red.), *Kind aan de ketting, opgroeien in slavernij toen en nu*, (Amsterdam, 2010).

Broek, Aart G., 'Een katholiek beschavingsoffensief, Papiamentstalige feuilletons en het moderne leven op Curaçao' in: Henk Kleijer ed., *Teksten en Tekens. Cultuur, communicatie en maatschappelijke veranderingen vanaf de late middeleeuwen*, (Amsterdam, 1992).

Chakrabarty, Dipesh, 'Minority histories, subaltern pasts', *English Studies in Southern Africa*, (1988, 3:1) 4-15.

Dragtenstein, Frank, Na de slavernij: Staatstoezicht,
https://soundcloud.com/the_ninsee/sets/na-de-slavernij-staatstoezicht (25 juni 2016).

Ditzhuijzen, Jeannette van, en Langenfeld, Els, 'Slavernij op Curaçao',
<http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6935/slavernij-op-curacao.html> (8 - 1 - 2016).

Gaay, B de Fortman, 'De kolonie Curaçao onder Engelsch bestuur van 1807 – 1816', *De West-Indische Gids*, (1944-45), 229-246.

Gibbes, F.E. (ed), *De bewoners van Curaçao vijf eeuwen lief en leed 1499-1999*, (Willemstad Curaçao, 2002).

Goslinga, C.CH., *Emancipatie en emancipator, De geschiedenis van de slavernij op de Benedenwindse eilanden en van het werk der bevrijding*, (Assen, 1956).

Goslinga, C.CH, *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791/5-1942*, (Assen/Maastricht, 1990).

Gijswijt, Marijke, 'Slavenhandel en slavernij als sociaal en politiek probleem. De abolities door Engeland, Frankrijk en Nederland', *Werkschrift 8, Geschreven, gedrukt en uitgegeven op het Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam*, (Amsterdam, 1975).

Fatah-Black, Karwan, 'Orangism, Patriotism, and Slavery in Curaçao, 1795–1796', *IRSH* 58 (2013), Special Issue, 35–60.

Hartog, Joh., *Curaçao, van kolonie tot autonomie. Deel 1 tot 1816*, (1961).

Hartog, Joh., *Curaçao, van kolonie tot autonomie. Deel 2 na 1816*, (1961).

Hoetink, H., *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving* (1974, vierde druk).

Hoog, Levina de, *Van rebellie tot revolutie, oorzaken en achtergronden van de Curaçaose slavenopstanden in 1750 en 1795*, (1983).

Hullu, J. De, 'De Algemeene toestand onzer WestIndische bezittingen in 1806', *Nieuwe West-Indische Gids*, Volume 2, (1921), 407 – 421.

Janse, Maartje, 'Réveilvrouwen en de strijd voor afschaffing van de slavernij (1840-1863)',
<http://www.digibron.nl/search/detail/012ea9f2813eb55994883f6e/reveilvrouwen-en-de-strijd-voor-afschaffing-van-de-slavernij> (10-06-2016).

Jordaan, Han, 'Free blacks and coloreds and the administration of justice in eighteenth-century Curaçao', *Nieuwe West-Indische Gids*, Vol. 84, No. 1/2 (2010), 63-86

Jordaan, Han, *Slavernij en vrijheid op Curaçao, de dynamiek van een achttiende-eeuws Atlantisch handelsknooppunt*, (Leiden, 2012).

Kuitenbrouwer, Maarten, 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden. Deel 93*. Martinus Nijhoff, (Den Haag, 1978), 69 – 100.

Kuitenbrouwer, Maarten, 'De vertraagde afschaffing', de besluitvorming over de afschaffing van de slavernij in de Nederlands-Westindische koloniën, 1851-1863', *Werkschrift 8, Geschreven, gedrukt en uitgegeven op het Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam*, (Amsterdam, 1975).

Klooster, Wim, 'Subordinate but proud – Curaçao's free blacks and mulattoes in the eighteenth century', *Nieuwe West-Indische Gids*, Vol. 68, No. 3/4 (1994), 283-300.

Lampe, Armando, 'Slaven en kerk op Curaçao' in: A Lampe ea., *De kracht van ons erfgoed*, (1991), 4 – 43.

Lee, T van der, *Curaçaose vrijbrieven 1722 – 1863*, (Den Haag, 1998).

Lee, T van der, *Plantages op Curaçao en hun eigenaren (1708-1845)*, (Leiden, 1989).

Menkman, W.R., *De Nederlanders in het Caraïbische zeegebied*, (Amsterdam, 1942).

Oostindie, Gert, (red.), *De gouverneurs van de Nederlandse Antillen sinds 1815*, (2011).

Oostindie, Gert, (ed.), *Fifty years later, Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*, (Leiden, 1995).

Oostindie, Gert, 'De koning en de Caraïben', in: Ido de Haan, Paul den Hoed en Henk te Velde (red.), *Een nieuwe staat, Het begin van het Koninkrijk der Nederlanden*, (Amsterdam, 2013), 173-181.

Oostindie, Gert en Kloosters, Wim (e.d.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*, (Leiden, 2011).

Oostindie, Gert, 'De koning en de Caraïben', in: Ido de Haan, Paul den Hoed en Henk te Velde (red.), *Een nieuwe staat, Het begin van het Koninkrijk der Nederlanden*, (Amsterdam, 2013).

Parlementair Documentatie Centrum (PDC) van de Universiteit Leiden, 'J. graaf van den Bosch', http://www.parlement.com/id/vg09llsmwiwb/j_graaf_van_den_bosch (20-06-2016).

Paula, A.F. (ed), *1795 De slavenopstand op Curaçao, een bronnenuitgave van de originele overheidsdocumenten*, (Curaçao, 1974).

Paula, A.F., *From slave revolution to slave laws*, (Curaçao, 1976).

Paula, A.F., *Slavery in a nutshell*, (1987).

Paula, A.F., *'Vrije' Slaven*, (Zutphen, 1993).

Porte, Véronique André de la, 'Wanneer touwslagen niet meer volstaan..', masterthesis Erasmus Universiteit, (2012).

Römer, R.A., *Korsow, een sociologische verkenning van een caribische maatschappij*, (Willemstad Curaçao, 1976).

Soest, Jaap van: *Curaçaose cijferreeksen 1828-1955* (2012), DANS, <https://easy.dans.knaw.nl/ui/datasets/id/easy-dataset:49962/tab/2>

Siwpersad, J.P., *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)*, (Groningen/Castricum, 1979).

Smidt, J.Th. de, Lee, T. van der en Schiltkamp, J.A., *West Indisch plakkaatboek; Nederlandse Antillen, Benedenwinden; publikaties en andere wetten alsmede de oudste resoluties betrekking hebbende op Curaçao, Aruba, Bonaire. I (1638-1782) & II (1782-1816)*, (1979).

Stipriaan, Alex van, 'De achterkant van Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap, Nederland en zijn slavernijverleden', *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, volume 29, (2014).

Stipriaan, Alex van, 'Disrupting the Canon: the Case of Slavery', in: *Beyond the canon: History for the twenty-first century*, Maria Grever en Siep Stuurman, (2007), 205-219.

Stipriaan, Alex van, 'Dutch dealings with the slavery past; contexts of an exhibition' in: Stephan Klein, Maria Grever and Carla van Boxtel (eds.), *Tangible pasts? Questioning heritage education*, (2015).

Stipriaan, Alex van, 'Stilte! Niet storen! De slavernij is afgeschaft', *De negentiende eeuw: documentatieblad Werkgroep 19e eeuw*, 29 (1, 2005), 45 – 61.

Stuurman, Siep, *Global Equality and inequality in enlightenment thought*, (Amsterdam, 2010).

Winter, Johanna Maria van, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing van der slavernij', *De West-Indische Gids*, (Emancipatienummer, 1953), 61-90.

Welie, Rik van, 'Patterns of slave trading and slavery in the Dutch colonial world 1596 – 1863' in: Gert Oostindie (ed.), *Dutch colonialism, migration and cultural heritage*, (Leiden, 2008).

Willemse, Karin, 'One foot in heaven', *Narratives on gender and islam in Darfur, West-Sudan*, (Leiden, 2001).

Zerubavel, Eviatar, *Time maps. Collective memory and the social shape of the past*, (Chicago, 2003).

Primaire bronnen

1.05.06 - Verspreide West-Indische Stukken

NL-HaNa, Verspreide West-Indische Stukken, nummer toegang 1.05.06, inv.nr. 972.

1.05.12.01 - OAC Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828

NL-HaNa, OAC Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828, nummer toegang 1.05.12.01, inv.nr. 542 – 554.

NL-HaNa, OAC Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828, nummer toegang 1.05.12.01, inv.nr. 1513.

NL-HaNa, OAC Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828, nummer toegang 1.05.12.01, inv.nr. 1653.

NL-HaNa, OAC Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828, nummer toegang 1.05.12.01, inv.nr. 1683.

1.05.12.02 - Nieuw archief Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1845

NL-HaNa, Nieuw archief Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1845, nummer toegang 1.05.12.02, inv.nr. 316.

NL-HaNa, Nieuw archief Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1845, nummer toegang 1.05.12.02, inv.nr. 374.

2.10.01 – Ministerie van Koloniën tot 1849

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 705.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 711.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 787.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 921.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 2316.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 2326.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3603.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3604.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3605.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3606.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3610.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 3611.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4184.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4231.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4255.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4344.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 – 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4348.

NL-HaNa, Ministerie van Koloniën 1814 - 1849, nummer toegang 2.10.01, inv.nr. 4362.

%5D%5Bkamerstuknummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bondernummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Brijkswetnummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5BsoortDocument%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Bvan%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Btot%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bbondertekening%5D=&zoekopdracht%5Bpagina%5D=1&zoekopdracht%5Bzoekwoorden%5D=Curacao&zoom=0.5&highlights=aan&pagina=3 (25 juni 2016).

Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1854-1855 kamerstuknummer XXXIII ondernummer 1, Inlichtingen op het adres van M. D. Teenstra, wegens de slavernij in West-Indië, 214,

<http://www.statengeneraaldigitaal.nl/document?id=sgd%3A18541855%3A0000436&zoekopdracht%5Bvergaderjaar%5D%5Bvan%5D=1814+-+1815&zoekopdracht%5Bvergaderjaar%5D%5Btot%5D=1862+-+1863&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B0%5D=Eerste+Kamer&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B1%5D=Tweede+Kamer&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B2%5D=Verenigde+Vergadering&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B3%5D=UCV%2F0CV&zoekopdracht%5BdocumentType%5D=Kamerstukken&zoekopdracht%5Bsortering%5D=datum&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Btitel%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bkamerstuknummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bondernummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Brijkswetnummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5BsoortDocument%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Bvan%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Btot%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bbondertekening%5D=&zoekopdracht%5Bpagina%5D=1&zoom=0.5&highlights=aan&zoekopdracht%5Bzoekwoorden%5D=Curacao> (25 juni 2016).

Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1855-1856 kamerstuknummer CV ondernummer 20, Verslag van het beheer en den staat der Kolonien over 1854, wat de West-Indien en de Kust van Guinea betreft,

<http://www.statengeneraaldigitaal.nl/document?id=sgd%3A18551856%3A0000993&zoekopdracht%5Bvergaderjaar%5D%5Bvan%5D=1814+-+1815&zoekopdracht%5Bvergaderjaar%5D%5Btot%5D=1862+-+1863&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B0%5D=Eerste+Kamer&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B1%5D=Tweede+Kamer&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B2%5D=Verenigde+Vergadering&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B3%5D=UCV%2F0CV&zoekopdracht%5BdocumentType%5D=Kamerstukken&zoekopdracht%5Bsortering%5D=datum&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Btitel%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bkamerstuknummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bondernummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Brijkswetnummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5BsoortDocument%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Bvan%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Btot%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bbondertekening%5D=&zoekopdracht%5Bpagina%5D=1&zoom=0.5&highlights=aan&zoekopdracht%5Bzoekwoorden%5D=Curacao>

+1863&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B0%5D=Eerste+Kamer&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B1%5D=Tweede+Kamer&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B2%5D=Verenigde+Vergadering&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B3%5D=UCV%2F0CV&zoekopdracht%5BdocumentType%5D=Kamerstukken&zoekopdracht%5Bsortering%5D=datum&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Btitel%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bkamerstuknummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bbondernummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Brijkswetnummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5BsoortDocument%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Bvan%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Btot%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bbondertekening%5D=&zoekopdracht%5Bpagina%5D=1&zoom=0.5&highlights=aan&zoekopdracht%5Bzoekwoorden%5D=Curacao (25 juni 2016).

Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1858-1859 kamerstuknummer LXV ondernummer 52, Verslag van het beheer en den staat der kolonien over 1856 (Curaçao en onderhoorigheden.),

<http://www.statengeneraaldigitaal.nl/document?id=sgd%3A18581859%3A0000771&zoekopdracht%5Bvergaderjaar%5D%5Bvan%5D=1814+->

+1815&zoekopdracht%5Bvergaderjaar%5D%5Btot%5D=1862+-

+1863&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B0%5D=Eerste+Kamer&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B1%5D=Tweede+Kamer&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B2%5D=Verenigde+Vergadering&zoekopdracht%5Bkamer%5D%5B3%5D=UCV%2F0CV&zoekopdracht%5BdocumentType%5D=Kamerstukken&zoekopdracht%5Bsortering%5D=datum&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Btitel%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bkamerstuknummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bbondernummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Brijkswetnummer%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5BsoortDocument%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Bvan%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Btot%5D=&zoekopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bbondertekening%5D=&zoekopdracht%5Bpagina%5D=2&zoom=0.5&highlights=aan&zoekopdracht%5Bzoekwoorden%5D=Curacao (25 juni 2016).

Staten-Generaal Digitaal, Kamerstuk Tweede Kamer 1857-1858 kamerstuknummer LXVIII ondernummer 29, Verslag van het beheer en den staat der kolonien over 1855 (Curaçao en onderhoorigheden.),

<http://www.statengeneraaldigitaal.nl/document?id=sgd%3A18571858%3A0000667&zoe kopdracht%5Bvergaderjaar%5D%5Bvan%5D=1814+-+1815&zoe kopdracht%5Bvergaderjaar%5D%5Btot%5D=1862+-+1863&zoe kopdracht%5Bkamer%5D%5B0%5D=Eerste+Kamer&zoe kopdracht%5Bkamer%5D%5B1%5D=Tweede+Kamer&zoe kopdracht%5Bkamer%5D%5B2%5D=Verenigde+Vergadering&zoe kopdracht%5Bkamer%5D%5B3%5D=UCV%2F0CV&zoe kopdracht%5BdocumentType%5D=Kamerstukken&zoe kopdracht%5Bsortering%5D=datum&zoe kopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Btitel%5D=&zoe kopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bkamerstuknummer%5D=&zoe kopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bondernummer%5D=&zoe kopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Brijks wetnummer%5D=&zoe kopdracht%5Bkamerstukken%5D%5BsoortDocument%5D=&zoe kopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Bvan%5D=&zoe kopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bdatum%5D%5Btot%5D=&zoe kopdracht%5Bkamerstukken%5D%5Bbondertekening%5D=&zoe kopdracht%5Bpagina%5D=2&zoe kopdracht%5Bzoekwoorden%5D=Curacao&zoo m=0.5&highlights=aan&pagina=7> (25 - 06 - 2016)